

Pelastakaa Lapset

LAPSET KRIISEISSÄ

**-SELVITYS LASTEN HAAVOITTUVUUDESTA JA
ASEMASTA VARAUTUMISESSA JA HÄIRIÖTILANTEISSA**

LAPSET KRIISEISSÄ - SELVITYS LASTEN HAAVOITTUVUUDESTA JA ASEMASTA VARAUTUMISESSA JA HÄIRIÖTILANTEISSA

Työryhmä: Lea Absetz, Juho Pitkänen, Anna Mikkonen ja Eveliina Viitanen

Taitto: Atte Nykänen

Pelastakaa Lapset, Yhdessä lasten tueksi kriisitilanteissa -hanke, 2021

Kannen kuva: Claire Thomas/ Pelastakaa Lapset

ISBN 978-952-7112-68-7 (sähköinen versio)

ISBN 978-952-7112-69-4 (painettu versio)

ISSN 1459-9392:36

Pelastakaa Lapset 2021

KUVA: PELASTAKAA LAPSET

Pelastakaa Lapset

TIIVISTELMÄ

Lapset kuuluvat kriisi- ja häiriötilanteissa kaikkein haavoittuvimpiin ryhmiin. Lasten tarpeet ovat erilaiset kuin aikuisten, ja lapsi ymmärtää ympärillään tapahtuvia asioita eri tavoin kuin aikuiset. Lisäksi lapsilla on rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin, ja kehittyvä lapsi on alttiimpi ympäristössään tapahtuville muutoksille. Lasten erityinen huomioiminen kriiseihin varautumisessa on tärkeää, sillä kaikkia kriisejä ei voida estää, ja häiriötilanteilla on lähes aina vaikutuksia myös lapsiin. Lisäksi tulisi huomioida lapselle tärkeän sosiaalisen ympäristön, kuten perheen, tukeminen.

Lapset kriiseissä -selvityksessä tarkastellaan lasten ja perheiden huomioimista kriisitilanteissa ja niihin varautumisessa Suomessa. Selvityksessä huomioidaan kantasuomalaiset ja maahanmuuttajina Suomeen tulleet perheet ja lapset. Sen tavoitteena on tukea Pelastakaa Lasten valmiuden kehittämistä ja tarjota eri toimijoille tietoa siitä, miten lapset on huomioitu yhteiskunnan valmiussuunnitelmissa ja toteutuneissa kriisitilanteissa, ja miten kriisit vaikuttavat lapsiin. Samalla pohditaan haavoittuvia ryhmiä, ja kuinka eri ryhmien huomioiminen vaikuttaa yhteiskunnan resilienssiin. Selvitys keskittyy valtakunnalliseen näkökulmaan.

Selvityksessä käsitellään niin lapsen asemaa valmiussuunnittelussa kuin lapsen reaktioita ja kohtaamista kriisitilanteissa, turvaverkkojen merkitystä sekä kuinka lasta voidaan tukea kriiseissä. Lisäksi esitellään kokonaisturvallisuutta ja valmiuden rakenteita Suomessa sekä uhkakuvia, joihin maassa varaudutaan. Valmiuden osalta tarkastellaan myös kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten yhteistyörakenteita, ja kuinka näitä on toivottu kehitettävän.

Selvitysaineisto koostuu haastatteluista, kyselylomakevastauksista ja kirjallisuuskatsauksesta. Taustalähteinä toimii viranomaisjulkaisuja, akateemisia tutkimuksia sekä eri lapsitoimijoiden materiaaleja. Lapsista ja kriiseistä on kirjoitettu paljonkin, mutta valmiussuunnittelun näkökulma ja maahanmuuttajataustaisten lasten asema on jäänyt vähälle huomiolle. Vaikuttaa siltä, ettei laajaa selvitystä lasten asemasta osana valmiutta ole Suomessa toteutettu. Kyselyssä ja haastatteluissa kartoitettiin vastaajien näkemyksiä ja kokemuksia valmiussuunnittelusta sekä lasten huomioimisesta kriisitilanteissa. Kyselyyn vastasi neljä viranomaista ja viisi järjestötoimijaa. Haastateltavia oli yhteensä 12 Euroopasta ja Suomesta.

Lasten ja muiden haavoittuvien ryhmien huomioimisessa havaittiin aukkoja varautumisen ja kriiseissä toimimisen osalta, vaikka Suomessa varautumiseen on yleisesti kiinnitetty paljon huomiota. Selvityksessä vahvistui huomio siitä, että lapset ja perheet jäävät usein suunnitelmissa piiloon tai osaksi yleisempää haavoittuvien ryhmien kategoriaa. Puute ja tarve on tunnistettu, mutta laajempi keskustelu eri ryhmien huomioimisesta on jäänyt vähemmälle. Lasten turvallisuuden painottaminen jää usein lapsitoimijoiden ja asiaan erityisesti perehtyneiden viranomaistahojen varaan. Lasten puutteellinen huomioiminen valmiustoiminnassa ei aineiston valossa ole poikkeuksellista muuallakaan Euroopassa. Selvitykseen osallistuneet asiantuntijat totesivat yleisesti, että lasten ja maahanmuuttajataustaisten huomioimisessa olisi parannettavaa. Tämä liittyy osaltaan myös normaaliajan yhteiskunnallisiin painotuksiin. Seikat, joihin normaalitilanteessa on kiinnitetty huomiota näkyvät kriisiajankin toiminnassa.

Erialaisten lasten ja perheiden haavoittuvuuden tunnistaminen vaatii yhteiskunnallista keskustelua ja eri toimijoiden aktiivista dialogia. Yhteistyökentällä olevan osaamisen hyödyntäminen koettiin tärkeäksi. Tämän avulla voidaan lisätä toimijoiden tietoisuutta lasten tarpeista ja niiden huomioimisesta, ja yhteistyö voi hyödyttää kaikkia osapuolia. Kokonaisturvallisuuden kehittämiseen kuuluukin eri toimijoiden mahdollisuuksien ja näkökulmien monipuolinen tunnistaminen ja huomioiminen. Näin kasvatetaan kattavaa kriisinkestävyttä.

Tulevaisuudessa on suositeltavaa perehtyä myös lasten huomioimiseen osana alueellista valmiussuunnittelua. Lisäksi on tärkeää kuunnella lasten ajatuksia ja kokemuksia liittyen valmiuteen ja turvallisuuteen. Tässä selvityksessä lasten haastatteluja ei toteutettu. Jatkossa on hyvä huomioida maahanmuuttajataustaisten lasten lisäksi myös muita erityisen haavoittuvia lapsiryhmiä.

ABSTRACT

CHILDREN IN CRISES - A REPORT ON THE VULNERABILITIES OF CHILDREN AND THEIR POSITION IN PREPAREDNESS AND CRISIS SITUATIONS IN FINLAND

Children are often one of the most vulnerable groups in crisis situations. Children's needs differ from those of adults, and children understand their surroundings and ongoing events differently from adults. Children also have limited possibilities to participate in decision-making even when the decisions affect the children themselves. Additionally, because of their ongoing development, children are particularly vulnerable to changes in their environment. It is important to consider children in crisis preparation because not all crises can be prevented, and the disruptions they cause will in most cases affect children. Additionally, special consideration and support should be given to a child's social network, including the child's family.

This report examines the ways in which children and families are taken into account in crisis situations and crisis preparedness in Finland. The report looks at both Finnish children and children and families who have migrated to Finland. It aims to support the development of Save the Children Finland's crisis preparedness and offers readers an account of the ways in which children have been considered in Finland's emergency preparedness plans and past crisis situations, as well as the various ways in which crises can affect children. The report also examines vulnerable groups more generally and considers the ways in which acknowledging these groups can affect the resilience of society. Although local and international examples are included, this report focuses mainly on the Finnish national perspective.

More specifically, this report focuses not only on how children have been taken into account in preparedness plans, but also on their common reactions to crises and how to work with and support children in crises. It also considers the role and significance of children's social networks in crisis situations. Additionally, the report presents the concept of comprehensive security and different preparedness structures in Finland, as well as various crises that Finland prepares for. Lastly the report examines the different structures for co-operation between governmental and non-governmental organizations and suggestions from actors in the field on how this co-operation could be improved in the future.

The report is based on interviews, a survey, and a literature review. Additional sources include the publications of different government agencies in Finland, academic research and the materials of organizations focusing on children. Much has been written on children and crises, but both in Finnish and international sources there is little written from the perspectives of crisis preparedness and children with immigrant backgrounds. It appears there has not yet been large-scale research on preparedness in Finland with a specific focus on children. The survey and interviews conducted for this report focused on their views and experiences of preparedness planning and how children are considered in crisis situations. The survey was completed by four Finnish government officials and five specialists from Finnish non-governmental organizations. Additionally, twelve professionals from Finland and other European countries were interviewed for this report.

Crisis preparedness is well-established in Finland, although there are clear gaps when it comes to including children and vulnerable groups in preparedness planning and crisis response. The findings of this report clearly indicate that children and families are often left out of preparedness plans or are only included as part of a wider category of vulnerable groups. This gap and need to fill it has been recognized, but the broader conversation on including vulnerable groups in crisis preparedness has remained minimal. Indeed, highlighting children's safety in crises is often left to governmental and non-governmental organizations and individuals who specialize in children's issues. According to our research this lack of attention towards children in crisis preparedness is equally common in other European countries. Indeed, the experts who participated in the survey and interviews appeared to be unanimous in stating that there is much to be improved when it comes to considering the special needs of children and immigrant children in crisis preparedness. Crisis responses mirror the priorities of societies under normal circumstances.

Recognizing the vulnerabilities of different kinds of children and families requires social discourse and active dialogue between different actors in the field of crisis preparedness. Taking advantage of the joint knowledge found in various networks of co-operation was emphasized by the experts as a way to raise awareness among all actors on children's needs and how to respond to them. Co-operation was seen as mutually beneficial to all parties involved. Recognizing and taking into account the capabilities and perspectives of different actors in the field is also a key feature of developing comprehensive security, and the key to building comprehensive crisis tolerance.

In the future it would also be beneficial to examine the ways in which children are considered in regional preparedness planning. In addition, it would be important to hear from children themselves on their thoughts and experiences of preparedness and security as no children were interviewed for this report. Further research should also be conducted on the ways in which particularly vulnerable groups of children other than immigrant children could be better considered and supported in crisis situations.

SAMMANFATTNING:

BARN I KRISER – EN UTREDNING ÖVER BARN SÅRBARHET OCH STÄLLNING I KRISBEREDSKAP OCH STÖRNINGSSITUATIONER

Barn tillhör de allra sårbaraste befolkningsgrupperna i kriser och störningar. Barn har inte likadana behov som vuxna, och barn förstår inte saker som händer omkring dem på samma sätt som vuxna gör. Dessutom har barn begränsade möjligheter att påverka beslut som rör dem själva, och barn som fortfarande utvecklas är känsligare än vuxna för förändringar i omgivningen. Inom krisberedskapen är det viktigt att man beaktar barn specifikt, för alla kriser kan inte förhindras och olika störningar påverkar så gott som alltid också barn. Utöver det här borde man uppmärksamma att den för barnet viktiga sociala miljön, till exempel familjen, ska stödas.

I rapporten Barn i kriser granskar man hur man i Finland beaktar barn och familjer i krissituationer samt i arbetet med krisberedskap. Rapporten beaktar infödda finska medborgare samt familjer och barn som har kommit till Finland som invandrare. Syftet med rapporten är att stöda utvecklingen av Rädda Barnens beredskap och erbjuda olika aktörer information om hur barn har beaktats i samhällets beredskapsplaner och i verkliga krissituationer, och hur barn påverkas av kriser. Samtidigt behandlas ämnet sårbara grupper, och hur resiliensen i samhället påverkas av på vilket sätt olika grupper beaktas. Rapporten har ett landsomfattande perspektiv.

I rapporten behandlas både barns ställning i beredskapsplaneringen, hur barn reagerar och bemöts i krissituationer, skydds- nätverkens betydelse samt hur man kan stöda barn i kriser. Dessutom presenteras den övergripande säkerheten och beredskapsstrukturerna i Finland, och hotbilder som man bereder sig för i landet. I rapporten granskas också medborgarrörelsernas och myndigheternas samarbetsstrukturer när det gäller beredskap, och hur man önskar att de ska utvecklas.

Materialet i rapporten består av intervjuer, enkäter och litteraturoversikter. Som bakgrundsmaterial fungerade myndighetspublikationer, akademisk forskning samt material från olika aktörer som verkar med barn. Det har skrivits mycket om barn och kriser, men beredskapsplaneringen och ställningen för barn med invandrarbakgrund är aspekter som inte har fått någon större uppmärksamhet. I Finland verkar det inte ha gjorts någon bred utredning om barns ställning när det gäller krisberedskap. I enkäten och intervjuerna kartlade man svararnas synpunkter om och erfarenheter av beredskapsplanering samt av hur barn beaktas i krissituationer. Enkäten besvarades av fyra myndigheter och fem organisationer. De intervjuade var sammanlagt 12 från Europa och Finland.

Även om man allmänt taget har fäst mycket uppmärksamhet vid krisberedskap i Finland upptäckte man luckor när det gäller att inom beredskapen och krishanteringen beakta barn och andra sårbara grupper. Vid utredningen stärktes observationen som visar att barn och familjer ofta hamnar i skymundan i planerna, eller placeras i en mer allmän kategori av sårbara grupper. Inom krisberedskapen har man identifierat brister och behov, men en mer omfattande diskussion om hur olika grupper ska beaktas har inte förts. Att betona barns säkerhet vilar ofta på de organisationer och myndigheter som är särskilt insatta i frågor angående barn. Materialet i rapporten visar att det också på andra håll i Europa är vanligt att barn inte beaktas tillräckligt inom krisberedskapen. Experterna som deltog i undersökningen konstaterade allmänt att man nog skulle kunna förbättra sättet att beakta barn och personer med invandrarbakgrund. Det här gäller också verksamhet i samhället under normala förhållanden. Omständigheter som man beaktar i normala situationer syns också i kristida verksamhet.

När det gäller att fastställa olika barns och familjers sårbarhet krävs det samhällsdebatt och aktiv dialog mellan olika aktörer. Det ansågs viktigt att man utnyttjade kompetensen hos de olika parterna på samarbetsfältet. Genom det kan man öka aktörernas medvetenhet om barns behov och hur de ska beaktas, och samarbetet kan gynna alla parter. Det hör också till att man vid utvecklingen av den övergripande säkerheten på ett mångsidigt sätt uppmärksammar och beaktar de olika aktörernas möjligheter och perspektiv. Det är så man ökar en övergripande kristålighet.

Rekommendationen är att man i framtiden också inom regional beredskapsplanering sätter sig in i hur barn ska beaktas. Dessutom är det viktigt att lyssna till barns tankar och erfarenheter angående krisberedskap och säkerhet. I den här rapporten ingick inga intervjuer med barn. I fortsättningen är det bra att förutom barn med invandrarbakgrund också beakta andra särskilt sårbara barngrupper.

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	3
ESIPUHE	7
1 JOHDANTO	8
1.1 Keskeinen sanasto	10
1.2 Selvityksen menetelmät	11
2 HÄIRIÖTILANTEET JA VARAUTUMINEN SUOMESSA	12
2.1 Varautumisen merkitys ja tavoitteet	13
2.2 Riskejä ja uhkia, joihin Suomessa varaudutaan	16
2.3 Kokonaisturvallisuus yhteiskunnassa	20
3 LAPSET VALMIUSSUUNNITTELUSSA JA KRIISIN AIKAISISSA TOIMINNASSA	22
3.2 Lasten asema kriisitilanteissa	24
3.3 Maahanmuuttajataustaisten lasten asema kriiseissä	28
3.4 Lasten osallisuuden huomioiminen kriiseihin varautumisessa ja niiden jälkihoidossa	35
3.5 Oikeaa ja turvallista tietoa lapsille kriisitilanteissa	38
4 LAPSEN REAKTIOT JA LAPSEN KOHTAAMINEN KRIISITILANTEISSA	40
4.1 Lasten kyky käsitellä kriisejä ja selviytyä häiriötilanteista	40
4.2 Psykologinen ensiapu ja psykososiaalinen tuki	44
4.3 Maahanmuuttotauhan vaikutus lasten reaktioihin kriiseissä	46
4.4 Maahanmuuttajataustaisten lasten tukemiseen liittyviä erityishuomioita	48
5 LAPSEN TURVAVERKKOJEN JA PERHEEN MERKITYS KRIISEISSÄ	51
5.1 Koulu lapsen tukena	52
5.2 Moninaiset perheet kriisitilanteissa	55
5.3 Vanhemmat tukena ja mallina kriisitilanteissa	57
5.4 Vanhempien ja vanhemmuuden tukeminen kriisitilanteissa	59
6 VIRANOMAISTEN JA MUIDEN TOIMIJOIDEN YHTEISTYÖ SEKÄ JÄRJESTÖJEN ROOLI	61
6.1 Yhteistyö eri toimijoiden välillä	61
6.2 Lapsijärjestöjen rooli valmiustoiminnassa	66
6.3 Lapsiystävällinen tila -toiminta Suomessa ja maailmalla	69
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET	72
LÄHTEET	76

Harvinaisten ja epätodennäköisten kriisien ennakointi on vaikeaa	14
72 tuntia -varautumissuositus kotitalouksille	15
Paikallisissa kriiseissä tarvitaan paikallista toimintaa	21
Lasten suojeleminen humanitaarisessa työssä	27
Nuorisotyö kriisinkestävyyden kehittäjänä	27
Maahanmuuttajataustaiset lapset Suomessa	30
Siirtolaisten suojeleminen luonnonkatastrofeissa ja konflikteissa	31
Lapset laajamittaisen maahantulon tilanteessa	32
Lasten osallisuuden 9 periaatetta	36
Työkaluja osallistavaan kriiseihin varautumiseen kouluissa	37
Vauvasta 18-vuotiaaseen: erojen ymmärtäminen ja hahmottaminen	43
Kouluampumisen jälkeinen tuki	53
Verkkonuorisotyö tukee lapsia ja nuoria arjessa ja kriisitilanteissa	54
Alueelliset valmiuskeskukset (AVAK)	64
Vapaaehtoinen pelastuspalvelu Vapepa lapsiperheiden tukena	67

ESIPUHE

Pelastakaa Lasten tavoitteena on, että kaikki maailman lapset voisivat yhtäläillä nauttia oikeuksistaan ja asua yhteiskunnassa, joka tukee lapsen oikeuksien toteutumista. Suomessa Pelastakaa Lapset tukee lapsia ja perheitä lastensuojelupalveluilla, ehkäisevän tuen toiminnoilla ja tekee kehittämistyötä sekä vaikuttamistyötä lapsen oikeuksien edistämiseksi. Työskentelemme erityisesti kaikista heikoimmassa asemassa olevien lasten aseman parantamiseksi. Työtämme ohjaavat kansainvälisen Pelastakaa Lapset -järjestön yhteiset tavoitteet, ja humanitaarisella työllä autamme katastrofien uhreiksi joutuneita lapsia ja heidän perheitään kaikkialla maailmassa.

Olemme kehittäneet jo useamman vuoden ajan varautumista myös Suomessa tapahtuviin lapsia ja perheitä koskettaviin häiriö- ja poikkeustilanteisiin. Voimme tarvittaessa toimia viranomaisten tukena, jos tapahtuu vaikkapa lapsia ja perheitä koskettava suuronnettomuus tai väkivallanteko. Voimme esimerkiksi perustaa työntekijöiden ja vapaaehtoisten voimin lapsille ja perheille Lapsiystävällisen tilan tai tukea nuoria verkossa. Valmiuden ja varautumisen kehittämistyö sai järjestössämme sysäyksen vuoden 2015 laajamittaisen maahantulon tilanteesta, jossa olimme viranomaisten tukena perustamassa ilman huoltajaa Suomeen tulleille lapsille vastaanottoyksiköitä sekä järjestämässä lapsiperheille toimintaa vastaanottokeskuksissa. Sen jälkeen työmme ja osaamisemme pakolaistaustaisten lasten tukemiseksi on vahvistunut, ja meillä on nyt monipuolista kokemusta, ymmärrystä ja osaamista erilaisista taustoista tulevien ja eri tilanteissa olevien maahanmuuttajataustaisten lasten sekä heidän perheidensä kanssa toimimiseen.

Lapset kuuluvat häiriötilanteissa usein kaikkein haavoittuvimpiin ryhmiin. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteet lapsen edusta, syrjimättömyydestä ja lapsen oikeudesta kehitykseen ja osallisuuteen koskevat kaikkia lapsia. Näiden periaatteiden huomioiminen myös kriiseihin varautumisessa, valmiussuunnittelussa ja kriisitalanteissa on välttämätöntä.

Tässä selvityksessä tarkastellaan lasten ja lapsiperheiden huomioimista erilaisissa kriisi- ja häiriötilanteissa Suomessa. Selvityksessä huomioidaan niin suomalaiset kuin muualta Suomeen tulleet lapset ja perheet. Selvitys on toteutettu osana Pelastakaa Lapset ry:n Yhdessä lasten tueksi kriisitalanteissa -hanketta, jota STEA rahoittaa. Selvitys on Suomessa Pelastakaa Lasten ensimmäinen kriisivalmiutta koskeva julkaisu, ja selvitystyötä onkin tärkeää jatkaa. Selvityksen englanninkielinen käännös valmistuu syksyllä 2021.

Lämmin kiitos hankkeen ohjausryhmälle, kaikille yhteistyökumppaneillemme sekä selvityksen haastatteluihin ja kyselyyn osallistuneille. Erityisesti haluan kiittää selvityksen tehneitä korkeakouluharjoittelijoita Lea Absetzia Tampereen yliopistosta ja Juho Pitkästä Turun yliopistosta hienosta ja monipuolisesta työstä. Haluan kiittää myös selvityksen työryhmään kuuluneita pakolaistyön erityisasiantuntija Eveliina Viitasta ja valmiussuunnittelun asiantuntija Anna Mikkosta lasten, perheiden ja erikielisten lasten esiin nostamisesta kriiseihin varautumisessa.

Jatkamme työtä kaikkien lasten ja lapsiperheiden tarpeiden huomioimiseksi erilaisiin kriiseihin varautumisessa. Kehitämme työntekijöidemme ja Pelastakaa Lasten paikallisten vapaaehtoisten mahdollisuuksia tukea lapsia ja perheitä kriisin sattuessa yhteistyössä järjestö- ja viranomaistoimijoiden kanssa.

Hanna Markkula-Kivisilta
Pääsihteeri
Pelastakaa Lapset ry

1 JOHDANTO

Lapset kuuluvat kriisi- ja häiriötilanteissa kaikkein haavoittuvimpiin ryhmiin. Lasten fyysiset tarpeet ovat yleensä erilaiset kuin aikuisten, ja lapsi myös usein ymmärtää maailmaa ja ympärillään tapahtuvia asioita eri tavoin kuin aikuiset.

Keskeisenä humanitaarisena lapsitoimijana Pelastakaa Lapset tunnistaa lasten erityisen tuen tarpeen katastrofitilanteissa, ja pyrkii vastaamaan siihen työllään ympäri maailmaa. Järjestö tukee laajasti myös katastrofien tieltä pakenevia lapsia ja perheitä, ja järjestöllä on vankkaa osaamista siirtolais- ja pakolaistaustaisten lasten erityistarpeiden huomioimisesta. Pelastakaa Lapset on lasten tukena paitsi kansainvälisen humanitaarisen avun ja kehitysyhteistyön keinoin, myös jäsenjärjestöjensä kotimaan ohjelmatyön kautta. Suomen Pelastakaa Lapset on yksi järjestön 27:stä jäsenestä.

Suomen Pelastakaa Lasten kotimaan ohjelman valmiustyössä kehitetään järjestön valmiutta toimia kriisitilanteissa lasten ja perheiden tukena Suomessa. Järjestön pakolaistyössä puolestaan tuetaan Suomeen pakolaisina tulleita lapsia ja perheitä, ja vaikutetaan siihen, että myös maahanmuuttaja- ja pakolaislasten erityinen avun tarve tulee huomioiduksi, kun kriisitilanne tapahtuu Suomessa.

Tässä selvityksessä tarkastellaan lasten ja lapsiperheiden huomioimista erilaisissa kriisi- ja häiriötilanteissa Suomessa, erityisesti varautumisen ja valmiussuunnittelun näkökulmista. Lasten ja lapsiperheiden asemaa tarkasteltaessa selvityksessä huomioidaan niin kantasuomalaiset kuin maahanmuuttajina Suomeen tulleet perheet ja lapset. Selvitys on toteutettu osana Pelastakaa Lapset ry:n Yhdessä lasten tueksi kriisitilanteissa -hanketta, joka on jatkoa järjestön pakolaistyössä toteutetulle Yhdessä lasten tueksi -vastaanotosta kotoutumiseen 2017–2019 -hankkeelle. Työtä rahoittaa Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA.

Selvityksen tavoitteena on paitsi tukea Pelastakaa Lasten valmiuden kehittämistä myös tarjota eri toimijoille koottua tietoa siitä, miten lapset on tähän asti huomioitu viranomaisten ja muiden toimijoiden valmiussuunnitelmissa sekä aikaisemmissa kriisi- ja häiriötilanteissa, ja miten kriisit vaikuttavat lapsiin. Lisäksi selvitys tarjoaa tietoa siitä, miten varautumisessa on huomioitu maahanmuuttajataustaiset lapset ja perheet. Kriiseihin varautumisen näkökulmasta tarkastellaan myös kansalaisjärjestöjen, kuten Pelastakaa Lasten, roolia lasten tukemisessa kriisi- ja häiriötilanteissa. Selvitys tarjoaa ideoita ja suosituksia lasten ja perheiden huomioimisen kehittämiseen eri ammattilaisten toiminnassa. Samalla selvityksessä pohditaan, kuinka eri ryhmien huomioiminen vaikuttaa yhteiskunnan resilienssiin. Kriisinkestävyys kokonaisuutena muodostuu pienistä osista ja monipuolisella yhteistyöllä.

Keväällä 2020 alkanut koronapandemia luonnollisesti näkyy selvitystä varten kootussa aineistossa. Koronakriisi on havahduttanut valmiustyöhön Suomessa, toiminut esimerkkinä kriisi- ja poikkeustilasta ja jossain määrin tiivistänyt yhteistyötä eri tahojen välillä. Maan- ja maailmanlaajuisen kriisitilanteen on koettu myös nostattaneen valmiuden näkyvyyttä ja lisänneen keskustelua aiheesta. Myös pakolaisuus korostui selvitykseen osallistuneiden ammattilaisten vastauksissa. Tämän taustalla on vielä tuoreessa muistissa oleva vuoden 2015 laajamittaisen maahantulon tilanne, jonka myötä erityisesti pakolaistaustaisten henkilöiden kanssa toimimiseen kehittyi varautumisen ja valmiudenkin kentälle lisää osaamista. Viime vuosina keskusteluun on aikaisempaa aktiivisemmin noussut eri ihmisryhmien kriisinkestävyys ja lasten asema sekä näiden huomioiminen kriiseissä.

Selvitys koostuu kuudesta kappaleesta, joista ensimmäisessä kuvataan selvityksessä käytettyjä menetelmiä sekä avataan keskeistä sanastoa. Toinen kappale avaa lukijoille kriisivalmiuden ja -varautumisen rakentumista sekä niitä uhkakuvia, joihin Suomessa varaudutaan. Kolmannessa kappaleessa lähdetään pureutumaan lapsen asemaan kriisitilanteissa. Kappaleessa tutustutaan myös maahanmuuttajataustaisten lasten erityisasemaan, lapsen osallisuuden merkitykseen valmiussuunnittelussa sekä lasten tiedon tarpeeseen ja siihen vastaamiseen kriisitilanteissa. Neljäs kappale kuvaa lapsen reaktioita ja lapsen kohtaamisessa ja tukemisessa huomioitavia seikkoja sekä maahanmuuttajataustaisten lasten kanssa toimimiseen liittyviä erityispiirteitä kriisitilanteissa. Viidennessä kappaleessa tuodaan esiin lapsen turvaverkkojen ja erityisesti perheen merkitystä kriisi- ja häiriötilanteista selviytymisessä. Kuudes kappale puolestaan kuvaa järjestökentän ja viranomaistoimijoiden yhteistyötä sekä erityisesti lapsitoimijoiden roolia tässä yhteistyössä. Viimeisessä kappaleessa tiivistetään selvityksen tärkeimmät havainnot ja annetaan havaintojen pohjalta suosituksia tulevaisuuden kriiseihin varautumiseen.

1.1 KESKEINEN SANASTO

Kriisi- ja häiriötilanne

Kokonaisturvallisuuden sanastossa (2017) kriisiä kuvaillaan seuraavasti: ”Tehostettuja toimia vaativa tilanne, joka on vaarallinen, vaikea, sekava tai poikkeuksellinen. Kriisi voi olla esimerkiksi taloudellinen, poliittinen tai sotilaallinen. Kriisi voi olla kansainvälinen, kansallinen, alueellinen tai paikallinen. Yleiskielessä käytetään usein sanoja kriisi ja katastrofi. Monissa tapauksissa täsmällisempää olisi käyttää termiä häiriötilanne tai poikkeusolo.” (Sanastokeskus TSK 2017, 62.)

Häiriötilannetta kuvataan Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa (2017): ”Uhka tai tapahtuma, joka vaarantaa yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja tai strategisia tehtäviä ja jonka hallinta edellyttää viranomaisten ja muiden toimijoiden tavanomaista laajempaa tai tiiviimpää yhteistoimintaa ja viestintää. Häiriötilanteita ovat esimerkiksi vakavat luonnononnettomuudet, kuten myrskytuhot ja vedenpinnan äkillinen nousu. On olemassa myös ihmisen toiminnasta aiheutuvia häiriötilanteita, kuten mellakka ja terrorismi. Häiriötilanteita voi esiintyä niin normaalioloissa kuin poikkeusoloissakin. Häiriötilanne voi koskea esimerkiksi koko valtakuntaa tai olla alueellinen tai paikallinen.” Häiriötilanne voi myös liittyä ainoastaan johonkin toimintoon. (Turvallisuuskomitea 2017, 97.)

Häiriötilanne, hätätila, onnettomuus ja kriisi voivat tarkoittaa myös yleisesti odottamatonta, epätavallista, hallitsematonta ja haitallista tilannetta (Rapeli 2017, 19.)

Lapsi

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä. YK:n lapsen oikeuksien sopimus astui voimaan Suomessa vuonna 1991.

Maahanmuuttaja ja pakolainen

Maahanmuuttajalla viitataan yleensä henkilöön, joka on syntynyt ulkomailla ja muuttanut Suomeen esimerkiksi työn, opiskelun, perheen tai kansainvälisen suojelun takia. Termiä ulkomaalaistaustainen käytetään henkilöstä, joka itse tai jonka molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla. Turvapaikanhakija on henkilö, joka hakee kansainvälistä suojelua toisesta maasta. Pakolainen puolestaan on henkilö, jolle on myönnetty kansainvälistä suojelua kotimaansa ulkopuolelta. Yleiskielessä pakolaisella viitataan usein kaikkiin niihin, jotka ovat joutuneet pakenemaan kotiseudultaan joko maan sisällä tai toiseen maahan. (Suomen Pakolaisapu 2021; Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) 2021.)

Varautuminen

Varautuminen on toimintaa, jolla varmistetaan tehtävien mahdollisimman häiriötön hoitaminen ja mahdollisesti tarvittavat tavanomaisesta poikkeavat toimenpiteet häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Varautumistoimenpiteitä ovat muun muassa valmiussuunnittelu, jatkuvuudenhallinta, etukäteisvalmistelut, koulutus sekä valmiusharjoitukset.” (Turvallisuuskomitea 2017, 94.)

Resilienssi

Resilienssille ei ole olemassa yhtä, yleisesti hyväksyttyä ja yksiselitteistä määritelmää. Alun perin käsitteellä on viitattu psykologiassa ja luonnontieteissä yksilöiden kykyyn selvitä ja toipua traumaattisista tapahtumista ja kykyyn selvitä ympäristön ja olosuhteiden muutoksista. Kokonaisturvallisuuden sanastossa resilienssiä kuvataan yksilön ja yhteisön kyvyksi ylläpitää toimintakykynsä muutoksissa, ja valmiudeksi kohdata kriisejä. Osaltaan se rinnastetaan kriisinkestävyyteen. Sanaston määritelmän mukaan ”turvallisuuden hallinta onnistuu, jos toimintatavat joustavat tilanteiden ja olosuhteiden mukaisesti.” (Sanastokeskus TSK 2017, 17.) Resilienssi voi tarkoittaa myös joustokykyä, kykyä ponnistaa takaisin vastoinkäymisistä, sopeutumiskykyä ja mielen suojaavia tekijöitä (esim. Poijula 2018).

1.2 SELVITYKSEN MENETELMÄT

Selvityksen aineisto ja taustamateriaali koostuu haastatteluista, kyselylomakkeen vastauksista sekä kirjallisuuskatsauksesta. Taustakirjallisuus ja -lähteet muodostuvat viranomaistahojen julkaisuista, Turun ja Tampereen yliopistojen kirjastotietokannoista löytyneistä akateemisista ja muista julkaisuista sekä muun muassa eri toimijoiden internet-sivujen materiaaleista. Lähteitä kartoitettiin ensin varsin yleisellä tasolla selvityksen teemoihin liittyvistä kysymyksistä, kuten kriiseihin ja lapsiin liittyvin tietohauin.

Lapsista ja kriiseistä on tehty paljon erilaisia julkaisuja ja tutkimusta, mutta valmiussuunnittelun näkökulman todettiin jääneen vähäiseksi. Valmiussuunnittelua ylipäänsä tai lasten asemaa siinä on tarkasteltu ainakin suomalaisittain varsin harvoin. Haavoittuvien ryhmien asemaa valmiussuunnittelussa on sosiaalitoimen viitekehyydessä tutkinut väitöskirjassaan (2017) Merja Rapeli.

Kaikkia viranomaisjulkaisuja tai aiheeseen liittyvää tutkimusta ei ole selvityksessä käytetty. Osa tutkimuksista keskittyy hyvin yksityiskohtaisiin ilmiöihin esimerkiksi psykiatrian alalla ja sanalla kriisi on usein tarkoitettu myös yksityiselämän mullistuksia. Selvityksessä on keskitytty laajempiin yhteiskunnallisiin kriiseihin. Kansainvälisiä tutkimuksia ja artikkeleita on hyödynnetty esimerkiksi kun niiden sisältö on ollut yleistettävissä Suomen kontekstiin, kuvaamaan teemoista yleisesti käytävää keskustelua ja esimerkkeinä kansainvälisistä ratkaisuista. Vaikuttaa siltä, että Suomessa vastaavaa selvitystä tai tutkimusta lasten asemasta erityisesti osana valmiutta ei ole toteutettu. Selvityksen viranomaismateriaalissa on huomioitu erityisesti valtakunnallinen näkökulma ja tunnetut yhteiskunnalliseen turvallisuuteen liittyvät viranomaisjulkaisut, kuten Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (2017). Lisäksi aineistossa korostuvat lasten ja haavoittuvuuskysemyksien parissa erityisesti toimivien tahojen julkaisut.

Maahanmuuttajataustaisten lasten asemaa kriiseissä koskevia teoksia löytyi hyvin vähän, ja silloinkin ryhmä usein vain mainittiin. Tämä kertonee siitä, että aiheen tiimoilta on vielä runsaasti tiedollisia aukkoja. Tämän vuoksi tarkasteltiin myös maahanmuuttajalasten asemaa ja kohtaamista muissa yhteyksissä käsitteleviä lähteitä, joita voisi hyödyntää kriisitulanteen kehyksessä. Jonkin verran otettiin mukaan myös lähteitä, jotka tarkastelevat pakolais- ja maahanmuuttajataustaisten lasten huomioimista kansainvälisessä humanitaarisessa työssä sekä muissa maissa tapahtuvassa varautumisessa ja kriisiauttamisessa.

Kysely- ja haastattelumateriaalia on kerätty Pelastakaa Lasten yhteistyöverkostoilta ja selvityksen teemojen parissa työskenteleviltä tahoilta. Selvityksen osana toteutettu kysely painottui laajahkoihin avoimiin kysymyksiin (ks. Liite 1). Kysely lähetettiin *Yhdessä lasten tueksi kriisitilanteissa* -hankkeen ohjausryhmälle ja useille muille yhteistyökumppaneille. Kyselyssä kartoitettiin eri toimijoiden kriisivalmiutta, valmiussuunnittelua ja vastaajien kokemuksia lasten, perheiden ja maahanmuuttajataustaisten lasten ja perheiden huomioimisesta kriisitilanteissa. Kyselyyn vastasi yhdeksän toimijaa, joista neljä edusti viranomaistahoja ja viisi järjestötoimijoita. Kyselyyn vastasi asiantuntijoita Espoon kaupungilta, Suomen Kylät ry:stä, Maanpuolustuskoulutusyhdistyksestä, Maahanmuuttovirastosta ja Suomen Punaisesta Rististä. Kyselyyn osallistuneet vastasivat omista ja edustamiensa organisaatioidensa lähtökohdista, ja vastausten pituus ja huomioidut seikat vaihtelivat sen mukaan.

Tietoa kerättiin myös haastatteluin. Haastattelujen rakenteessa käytettiin toistuvia kysymyksiä selvityksen teemoista, mutta myös kohdennettuja kysymyksiä haastateltavan asiantuntemuksen mukaan (ks. Liite 2). Haastatteluita toteutettiin kahdeksan, joissa haastateltavia oli yhteensä kaksitoista Euroopasta ja Suomesta. Haastatteluita kohdennettiin muun muassa Pelastakaa Lasten työntekijöille, jotka toimivat maahanmuutto- ja valmiuskysymysten parissa. Mukana oli järjestön pakolaistyön ohjelmajohtaja Giulia Sensini Espanjasta, pakolaislasten suojelemiseen keskittyvän yksikön johtaja Niccolo Gargaglia ja valmiusyksikön päällikkö Federico Cellini Italiasta, operaatiojohtaja Mirzeta Trnka ja katastrofivalmiuden asiantuntija Dragan Licanin sekä katastrofiavun asiantuntija Dubravka Vranjanac Bosnia-Herzegovinasta sekä kansalaistoiminnan suunnittelija Ira Kinnunen Suomesta. Suomesta selvitystä kommentoi myös järjestön pari- ja perhepsykoterapeutti Pirjo Niemi-Järvinen. Lisäksi selvityksessä haastateltiin sosiaali- ja terveysministeriön valmiusyksikön erityisasiantuntija Tove Ruokojaa sekä ulkoministeriön erityisasiantuntija Merja Rapelia. Turun yliopistosta haastateltiin tohtori-koulutettavana toimivaa lastenpsykiatri Heidi Parviaista. Oulun vastaanottokeskuksesta haastateltiin kriisi- ja perhetyöntekijä Kaisa Kantolaa sekä ohjaaja Nanna Mäkelää. Haastatteluissa kartoitettiin toimijoiden näkemyksiä selvityksen teemoista sekä esimerkiksi ulkomailla hyväksi koettuja toimintatapoja ja -malleja.

2 HÄIRIÖTILANTEET JA VARAUTUMINEN SUOMESSA

”Suomi on maailman turvallisin maa. -- Vahva kokemus turvallisuudesta suojaa yhteiskuntaa myös uudentilanteilta turvallisuuskilpailulta.”

(Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta, 2021)

Valtioneuvoston sisäisen turvallisuuden selonteon mukaan Suomi sijoittuu arjen turvallisuutta ja yhteiskuntarauhaa mitattaessa kansainvälisesti viiden kärkimaan joukkoon (Valtioneuvosto 2021, 10). Suomessa arki on turvallisempaa kuin koskaan. Valtioneuvoston mukaan sisäinen turvallisuus pohjautuu ihmisoikeuksien, oikeusvaltioperiaatteen, demokratian sekä vapauden, vakauden, hyvinvoinnin, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen kaikessa toiminnassa. (Mts. 8.)

Ihmisoikeusvaikutusten arviointi nähdään valtioneuvoston selonteossa (2021) sisäisen turvallisuuden kannalta olennaisena seikkana. Tässä myös lapsen oikeudet ja lapsivaikutusten arviointi tulisi olla keskeisessä roolissa.

Turvallisuudentunnetta uhkaavat kuitenkin tietyt kehityskulut, kuten eriarvoistuminen ja siihen liittyvä väkivalta ja onnettomuudet (Valtioneuvosto 2021, 11). Suomessa varaudutaan myös harvinaisiin ja erityisen vakaviin, yhteiskunnan toimintoja vaarantaviin tapahtumiin, kuten suuronnettomuuksiin ja laajoihin tartuntatauteihin (Valmiuslaki 29.12.2011/1552 1§; 2§; 3§). Koronapandemia ja sen myötä syntynyt kansainvälinen ja kansallinen kriisi on viimeisin esimerkki toteutuneesta uhasta, jonka tiedettiin tai oletettiin toteutuvan.

Pandemian lisäksi muina globaaleina Suomeen vaikuttavina uhkina nähdään muun muassa ilmastonmuutos, muuttoliikkeet sekä polarisaatio (Valtioneuvosto 2021, 29–31), joiden myötä saattaa aiheutua myös ”vakavia laajoja häiriöitä” (mts. 34–35). Suomen riskiskenaarioihin kuuluvat esimerkiksi laajat häiriöt sähköntuotannossa ja verkkoyhteyksissä, turvallisuuspolitiikkaan liittyvät kriisit ja mahdolliset ydinonnettomuudet (Rapeli 2017, 28).

Kriiseillä on välittömiä seurauksia hyvinvointiin niin rikkaissa kuin köyhissäkin maissa. Varautumisella on merkittävä rooli näiden vaikutusten hallinnassa ja ehkäisyssä. Merja Rapelin väitöskirjassa *The Role of Social Work in Disaster Management in Finland* (2017, 12) todetaan, että monet yllättävänkin tuntuista onnettomuuksista olisivat olleet vältettävistä huolellisuudella ja esimerkiksi noudattamalla turvallisuusohjeita. Kaikkia onnettomuuksia ja kriisejä ei kuitenkaan voida estää, ja siksi monipuolinen varautuminen on tärkeää.

Laajoihin häiriötilanteisiin varaudutaan Suomessa valtioneuvoston, viranomaisten ja järjestöjen toiminnalla ja yhteistyöllä.

2.1 VARAUTUMISEN MERKITYS JA TAVOITTEET

“Varautumisen päämääränä on huolehtia onnettomuuksien ja häiriötilanteiden ehkäisystä, valmistautumisesta toimintaan niiden uhatessa tai sattuesssa ja suunnitella toipuminen.”

(Sisäministeriö 2019, 9)

Sisäministeriön kansallisessa riskiarviossa varautumisen päämääräksi luonnehditaan häiriötilanteiden ehkäiseminen, niihin valmistautuminen ja niistä toipuminen (Sisäministeriö 2019, 3, 9). Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa varautuminen määritellään toiminnaksi, joka takaa yhteiskunnalle elintärkeiden tehtävien “mahdollisimman häiriöttömän hoitamisen” ja tavallisesta poikkeavien toimien toteuttamisen niin poikkeusoloissa kuin normaaliolojen aikana sattuvissa häiriötilanteissa (Turvallisuuskomitea 2017, 9).

Suomessa valmiudesta ja varautumisesta on tietyiltä osin määrätty laissa. Varautuminen ja varautumisvelvollisuus pohjautuvat valmiuslakiin (1552/2011), pelastuslakiin (379/2011) ja “muun erityislainsäädännön varautumisvelvollisuuteen” (Turvallisuuskomitea 2017, 9). Valmiuslain tarkoituksiksi määritellään väestön suojaaminen poikkeusoloissa, toimeentulon turvaaminen, talouselämän, oikeusjärjestyksen, perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien ylläpitäminen sekä alueellisen koskemattomuuden turvaaminen. Laissa on säädetty viranomaisen toimivaltuudet poikkeusolojen vallitessa sekä varautumisesta poikkeusoloihin. Poikkeusoloiksi luetaan “Suomeen kohdistuva aseellinen tai siihen rinnastettava hyökkäys ja välitön jälkitila” ja esimerkiksi “väestön toimeentuloon tai maan talouselämän perusteisiin kohdistuva erityisen vakava tapahtuma tai uhka, jonka seurauksena yhteiskunnan välttämättömät toiminnot olennaisesti vaarantuvat”. Niihin kuuluvat esimerkiksi suuronnettomuudet ja vaikutuksiltaan suureonnettomuutta vastaava tartuntataudin leviämistilanne. (Valmiuslaki 29.12.2011/1552 1§; 2§; 3§.)

Valmiuden yhteiskunnallisia periaatteita esitellään valtioneuvoston periaatepäätöksessä, jota kutsutaan Yhteiskunnan turvallisuusstrategiaksi. Strategian tavoitteena on “yhtenäistää varautumisen kansallisia periaatteita” ja ohjata varautumista eri hallinnonaloilla. Strategian toteuttamisessa on pyritty laaja-alaiseen yhteistyöhön eri toimijoiden kanssa ja eri näkökulmia kuunnellen. (Turvallisuuskomitea 2017, 1.)

Suunnittelemissa ja ennakoinnilla pyritään siis ehkäisemään kriisien ja uhkatilanteiden syntymistä sekä edistämään kykyä toimia ja selviytyä niiden sattuesssa. Tässä kaikilla yhteiskunnan tasoilla on oma merkityksensä. Varautumista myös veloitetaan tietyiltä toimijoilta ja palveluilta. Suunnittelulla, kouluttamisella ja harjoittelulla turvataan toiminnan jatkuvuutta yllättävissäkin tilanteissa. Samalla kasvatetaan yhteisöllisyyttä ja resilienssiä yksilöiden ja yhteisöjen tasolla.

Katastrofit vaikuttavat eniten jo entuudestaan heikommassa asemassa oleviin ihmisiin, kuten köyhiin, vanhuksiin, erityistarpeisiin ja muihin avusta riippuvaisiin kuten lapsiin. Haavoittuvuus on merkittävä tekijä riskienhallinnassa myös resilienssin eli kriisinsietokyvyn, joustavuuden ja voimavarojen näkökulmasta. Mitä vähemmän yhteisöillä, perheillä ja yksilöillä on resilienssiä, sitä haavoittuvampia nämä ovat. Kyky vastata kriiseihin ja käsitellä niitä vaihtelee yhteiskunnassa ryhmien ja yksilöiden tasolla. Koska kaikkia kriisitilanteita ei voida välttää, haavoittuvuuskykyyn ja resilienssin kehittämiseen tulee kiinnittää huomiota. (Rapeli 2017, 30–31.) Yhteiskunnissa lapset kuuluvat erityisen haavoittuviin ryhmiin, sillä lapsilla on rajalliset mahdollisuudet ja kyky vaikuttaa tapahtumiin, päätöksentekoon, toimintaan ja omaan hyvinvointiinsa.

Haavoittuvat ryhmät, kuten lapset sekä eri kieli- ja kulttuuritaustoista olevat lapset ja perheet, voivat erityisesti hyötyä varautumisesta, koska varautumisella pystytään vahvistamaan yksilöiden ja yhteisöjen kykyä toimia kriisitilanteissa ja käsitellä kriisejä.

Suomessa kotona varautumisesta opastetaan esimerkiksi viranomaisten ja järjestöjen yhdessä laatimassa varautumissuosituksessa kotitalouksille, jolla pyritään varmistamaan, että kotitalouksissa osataan huolehtia omista ja läheisten perustarpeista. Tässä 72 tuntia - *Varautuminen kotona. Ohjeita häiriötilanteiden varalle* -esitteessä todetaan, että: “Kotitalouksien varautumisesta on suuri apu yhteiskunnalle ja ennen kaikkea ihmiselle itselleen”. (Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö (SPEK) & Huoltovarmuusorganisaatio 2019.)

HARVINAISTEN JA EPÄTODENNÄKÖISTEN KRIISIEN ENNAKOINTI ON VAIKEAA

“Valmiussuunnittelu voi välillä olla haastavaa, sillä joidenkin kriisien kohdalla suunnittelussa saatetaan mennä pitkällekin yksityiskohtiin, mutta toiset kriisit vain tapahtuvat. Aiemmasta työstä voi olla apua, mutta aiempi kokemus ei ole suoraan räätälöity uuteen tilanteeseen.”

- Dubravka Vranjanac

Bosnia-Hertsegovinassa ja lähialueilla sattuneen poikkeuksellisen vakavan tulvan jälkeen vuonna 2014 Pelastakaa Lasten aluetuomisto alkoi ennakoita ja varautua vastaavan kaltaisiin ja muihin mahdollisiin kriiseihin. Seuraavaksi Eurooppaa kohtasi vaikea pakolaistilanne, jota ei silloin osattu ennakoita, ja sama ennakointimattomuuden ongelma koski koronapandemiaa. Myös luonnokatastrofit, kuten tuhoisat maanjäristykset tai tulvat, tapahtuvat alueella varsin satunnaisesti ja pitkällä aikavälillä, ja ovat siksi vaikeita ennakoita. (Pelastakaa Lapset North West Balkans (NWB) -haastattelu 27.4.2021, Dubravka Vranjanac, Dragan Licanin.)

Kriisien ennakoiminen on vaikeaa. Varautumiseen liittyy kiinteästi eri riskien ja uhkien ymmärtäminen, havaitseminen ja ennakoiminen. Tämä asettaa omat haasteensa suunnittelulle Suomessakin. Kaikkia uhkia ei osata huomioida, eikä rauhallisempina aikoina valmiutta aina ajatella riittävästi tai kaikilla tahoilla. Lisäksi eri viranomaiset keskittyvät eri sektoreihin ja aihealueisiin työssään. Erytisryhmien asemasta ei välttämättä käydä yhteiskunnallista keskustelua. Lisäksi varautumisen ja valmiussuunnittelun resurssointi on haasteellista normaaliaikoina.

Hyvä valmistautuminen kuitenkin pienentää yleensä toiminnan tarvetta itse kriisitilanteissa ja niiden jälkeen (Migrants in Countries in Crisis (MICIC) Initiative 2016, 23). Monipuolinen yhteistyö, valmiussuunnittelu ja erityiskysymysten tiedostaminen voisivat auttaa työn kehittämisessä ja kriisinkestävyyden parantamisessa. Osana suunnittelua olisi hyvä huomioida maakohtainen ja alueellinen tuntemus, vakavimpien riskien ja erityisen haavoittuvien ryhmien tunnistaminen. Useissa selvityksen haastatteluissa tuli esiin, että toimijoiden välisen dialogin ja avoimen yhteistyön avulla voidaan kehittää valmiutta.

KUVA: NOUR WAHID / PELASTAKAA LAPSET

KUVA: ANNA MIKKONEN / PELASTAKAA LAPSET

72 TUNTIA -VARAUTUMISSUOSITUS KOTITALOUKSILLE

Arkielämässä häiriötilanteet voivat vaikuttaa esimerkiksi siten, että jääkaappi ja pakastin sulavat, WC ei toimi normaalisti, vesi voi olla saastunutta eivätkä verkkoyhteydet toimi kunnolla tai ollenkaan. Lisäksi lääkkeiden saatavuus voi muodostua ongelmaksi.

72 tuntia on viranomaisten ja järjestöjen laatima varautumissuositus kotitalouksille. Sen mukaan kodeissa tulisi varautua pärjäämään itsenäisesti häiriötilanteen sattuessa. Olisi hyvä, jos kotoa löytyisi vähintään kolmeksi vuorokaudeksi ruokaa ja lääkkeitä. Tämä vaatii niin ruoan kuin esimerkiksi lääkkeiden hankkimista varastoon. Kotivaraan kuuluvat esimerkiksi pullovesi, helppovalmisteiset ruokatarvikkeet ja muut välttämättömyystarpeet. Lapsiperheiden on huomioitava kotivarassa oman perheen tarpeet, lasten iän ja ruokavalion mukainen varustautuminen sekä mahdolliset lemmikit.

Lisäksi on hyvä tietää, mistä on mahdollista löytää oikeaa tietoa ja kuinka selvittää vaikka asunnon kylmettyessä. Läheisten auttamista korostetaan osana 72 tuntia -ohjeita. Naapurissa apua tarvitseviin voi kuulua ikäihminen tai yksinhuoltaja, jolla on pieniä lapsia.

Lähde: 72tuntia - Varautuminen kotona. Ohjeita häiriötilanteiden varalle –esite, SPEK & Huoltovarmuusorganisaatio 2019.

2.2 RISKEJÄ JA UHKIA, JOIHIN SUOMESSA VARAUDUTAAN

“Keskinäisriippuvuuden maailmassa maailmanlaajuiset kehityssuunnat ovat osa Suomen toimintaympäristöä ja niihin sisältyy riskejä ja uhkia.” (Kansallinen riskiarvio 2018, SM 2019)

Nyky maailma koetaan keskinäisriippuvaiseksi ja turvallisuusympäristö alati muuttuvaksi. Mahdolliset riskit, uhat ja niihin liittyvät kysymykset ovat yhä monimutkaisempia ja -syisempiä. Nykyajan uhkiin kuuluvat esimerkiksi pandemiat, ilmastonmuutos, muuttoliikkeet, konfliktit ja köyhyys. Kriisien ennakoiminen on osaltaan vaikeutunut ja varoaika lyhentynyt. Globaali kehitys ja Suomen ulkopuoliset tapahtumat voivat yhtä lailla vaikuttaa kriisien kehittymiseen Suomessa. (Sisäministeriö 2019, 14, 23.)

Suomessa toteutetaan kansallinen riskiarvio kolmen vuoden välein. Sen tarkoituksena on kartoittaa ihmisiin, ympäristöön, kriittisiin palveluihin ja järjestelmiin sekä omaisuuteen kohdistuvia uhkia ja riskejä. Todetut skenaariot ohjaavat viranomaisen varautumista. (Sisäministeriö 2021a.)

Kansallista riskiarviota ohjaa Euroopan unionin päätös unionin pelastuspalvelumekanismista, joka kattaa: “-- ihmisen, ympäristön ja omaisuuden suojelun unionin alueella ja sen ulkopuolella tapahtuvissa kaikenlaisissa luonnon ja ihmisen aiheuttamissa onnettomuuksissa.” Täältä pohjalta riskiarvioissa tarkastellaan Suomen kannalta oleelliseksi koettujen uhkien ja riskien todennäköisiä muutostrendejä. (Sisäministeriö 2019, 3, 9.)

Vuodesta 2017 lähtien riskiarvio on laajennettu palvelemaan varautumis- ja valmiussuunnittelua vielä aikaisempaa laajemmin niin, että arvio käsittää kaikki Yhteiskunnan turvallisuusstrategiasa esiin nousseet uhamallit. Kansallista riskiarviota laadittaessa on samalla luotu alueellisia riskiarvioita, joissa huomioidaan paikallisesti ja alueellisesti tyypilliset riskit. Nämä tukevat kansallista kokonaisuutta. (Sisäministeriö 2021a.)

KUVA: ANNA MIKKONEN / PELASTAKAA LAPSET

Häiriöt voivat koskettaa lapsia suoraan tai välillisesti.

Ympäristöuhat ja sään ääri-ilmiöt

Ympäristöuhat, sää- ja ilmatoriskit voivat aiheuttaa mittavia omaisuus- ja ympäristövahinkoja sekä vaikuttaa voimakkaasti yhteisöjen ja yksilöiden elämään (Turvallisuuskomitea 2017, 70). Vaikka sään ääri-ilmiöt ovat luonteeltaan usein paikallisia, voi niiden samanaikainen ilmeneminen muodostaa valtiollisenkin kriisitilanteen. Ympäristöuhkiin kuuluvat esimerkiksi myrskyt, rajuilmat, tulviminen ja laajat metsäpalot. Suomessa näkyvimpiä sään aiheuttamia vahinkoja ovat olleet metsätuhot ja pitkäkestoiset sähkökatkot, joiden riski kasvaa ilmastonmuutoksen myötä (Sisäministeriö 2019, 18–20; Valtioneuvosto 2021, 34.) Ilmastonmuutoksen on arvioitu tulevaisuudessa vaikuttavan entistä enemmän ihmisiin niin välittömästi kuin välillisesti (Sisäministeriö 2019, 18–20). Muun muassa kuivuus ja pitkittyneet hellejaksot samoin kuin myrskyt ja tykkylumen lisääntyminen yhdistetään ilmaston muuttumiseen.

Kuivuus voi aiheuttaa riskejä vedenjakelulle. Vedenjakelun häiriöihin vaikuttavat myös muut luonnonilmiöt, kuten tulviminen, myrskyt ja rankkasateet, samoin kuin ihmisen aiheuttamat häiriöt. Vedenjakelun häiriöt ja talousveden laatuongelmat voivat merkittävästi vaikuttaa yhteiskunnan toimintoihin. Yli puoli vuorokautta kestävä laaja jakeluhäiriö määritellään jo vakavaksi. (Sisäministeriö 2019, 60–61.)

Lämpöaallot ja hellejaksot voivat olla vaarallisia vanhuksille ja pienille lapsille. Kuumuuden vaikutus voi kuitenkin vaihdella sen mukaan, miten riskiryhmillä on pääsy viileisiin ja ilmastoituihin tiloihin tai muuhun suojaan. (Rapeli 2017, 33.)

Osa haavoittuvuudesta liittyy juurisyihin yhteiskunnassa, kuten resurssien jakautumiseen. Mahdollisuudet turvallisiin tiloihin ja riittäviin resursseihin eivät välttämättä toteudu kaikkien kohdalla. (Rapeli 2017, 33.)

Tykkylumen kertyminen ja myrskyt ovat viime aikoina saneet aikaan laajoja sähkökatkoja. Suomalainen yhteiskunta on hyvin riippuvainen sähköstä, ja pahimmillaan pitkittynyt sähkökatko voi lamauttaa yhteiskunnan toimintoja. Pahimpiin riskikenaarioihin kuuluu Suomen yli kulkeva myrsky, joka aiheuttaisi useita laaja-alaisia sähkökatkoja. Verkon toiminnan palauttamiseen voi mennä useita päiviä tai viikkojakin. Mikäli tilanne sattuisi talviaikana, tulisi rakennuksissa lämmitysongelmia. Yksilön kannalta sähkökatkot voivat olla hyvin haastavia. (Sisäministeriö 2019, 43–44 ja esim. SPEK & Huoltovarmuuskeskus 2019.) Esimerkiksi kesällä 2010 koetut myrskyt aiheuttivat mittavia vahinkoja rakennuksille. Vuosina 2011 ja 2013 kohdattiin vakavia talvimyrskyjä, jotka aiheuttivat sähkökatkoja sekä ongelmia puhelinverkossa ja internet-yhteyksissä laajoilla alueilla (Rapeli 2017, 28).

Suuronnettomuudet

“Suuronnettomuus on vakava häiriö, ekologinen tai psykososiaalinen, joka ylittää suuresti yhteisön selviytymiskapasiteetin.” Suuronnettomuutena pidetään vakavaa onnettomuutta, jossa kuolleiden ja loukkaantuneiden määrä on suuri tai omaisuus- ja ympäristövahingot erittäin laajoja. Tällaiset koskettavat usein suurta määrää perheitä. Ne horjuttavat normaalielämää ja aiheuttavat miltei kaikissa osallisissa stressireaktioita. Suuronnettomuuksia on tyyteltely karkeasti luonnonkatastrofeihin ja ihmisen aiheuttamiin onnettomuuksiin. Ihmisen aiheuttamiin suuronnettomuuksiin luetaan esimerkiksi tie- ja meriliikenneonnettomuudet, ydinvoimalaonnettomuudet, tulipalot, rikokset tai väkivallan teot sekä inhimillisistä virheistä tai tahallisista teoista johtuvat häiriöt. (Poiijula 2016; Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 30–32.)

Suomessa 2000-luvun suuronnettomuuksia ovat olleet muun muassa Myyrmannin pommiräjähdykset, Konginkankaan linja-auto-onnettomuus ja Tapaninpäivän tsunami. Tapaninpäivän tsunamissa menehtyi 178 ja loukkaantui yli 200 suomalaista. Myös “normaaliajan häiriötilanteisiin”, esimerkiksi tautiepidemioihin, on liitetty “suuronnettomuuden tai yhteiskuntaonnettomuuden” vaara. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 30–32). Sosiaali- ja terveysministeriö on nimennyt Vantaan sosiaali- ja kriisipäivystyksen valtakunnalliseksi vastaajaksi psykososiaalisen tuen palveluista suuronnettomuustilanteissa (Vantaa 2021).

Ydinvoimalaonnettomuudet sekä biologiset ja kemialliset uhat

Osana elinkeinoelämän, viranomaistahojen ja järjestöjen yhteistyötä varaudutaan säteilyriskeihin ja biologisiin sekä kemiallisiin uhkiin. Ympäristövahinkoihin kuuluvat esimerkiksi kemikaali- ja öljyvahingot. Ympäristövahinkojen ehkäisyssä keskitytään maalla ja vesialueilla tapahtuviin öljyvahinkoihin ja muihin haitallisten aineiden päästöihin. Laaja-alainen säteilyvaaran voi aiheuttaa Suomessa tai maan läheisyydessä sattunut ydinvoimalaonnettomuus tai ydinaseen aiheuttama räjähdys. (Turvallisuuskomitea 2017, 20, 50, 53.)

Ydinvoimalaonnettomuuden riskinä on ympäristöön vapautuvat suuret määrät radioaktiivista ainetta. Tämä voi vaatia mittavia toimenpiteitä yhteiskunnassa. Säteilyvaaran toimenpiteet voivat koskea hyvin laajaa aluetta melko kaukanakin onnettomuuspaikasta. Kokonaisuudessaan toipuminen voi kestää kymmeniä vuosia. Ydinreaktoreita on toisaalta suojattu hyvin ja Fukushima-onnettomuuden jälkeen myös luonnonilmiöihin varautumista on tarkastettu EU-alueella. (Sisäministeriö 2019, 67–68.)

Merialueiden onnettomuudet

Merialueella tapahtuvat onnettomuudet voivat olla laaja-alaisia ja monitahoisia. Niiden todennäköisyyden on ennakoitu lähitulevaisuudessa kasvavan merikuljetusten määrän kasvun sekä ilmastonmuutoksen takia voimistuvien myrskytuulten myötä. (Valtioneuvosto 2021, 35.) Näissä uhka kohdistuu ympäristöön ja ihmisiin.

Ihmisiin kohdistuvia uhkia ovat meriliikenteen mahdolliset onnettomuudet, kuten tulipalot aluksilla, karilleajot, pohjakosketukset, toisiinsa törmäämiset ja esimerkiksi aluksen kaatuminen tai uppoaminen. Näissä uhkana on ihmishenkien menettäminen tai vakava vammautuminen. Evakuoitavana voi suurilla matkustaja-aluksilla olla tuhansia ihmisiä. (Sisäministeriö 2019, 65.)

Viimeisimmät merialueen onnettomuudet, joissa vaikutukset olisivat voineet olla suuria, sattuivat syksyllä 2020, kun ensin risteilyalus Amorella ja muutamaa kuukautta myöhemmin risteilyalus Viking Grace ajoivat karille Ahvenanmaalla. Laivoihin olisi mahtunut jopa 2400–2800 matkustajaa, mutta matkustajien määrä oli molemmissa tilanteissa vähäinen. Merivartiosto, pelastusyksiköt ja evakuoitakeskus olivat nopeasti valmiudessa, ja Amorellan tapauksessa matkustajat päädyttiinkin evakuoimaan. (Harjumaa ym. 2020; Forsberg ym. 2020.)

Äkilliset ja laajat väkivaltilanteet

Terroristiset teot ja laajat väkivaltaiset iskut ovat Suomessa mahdollisia. Iskujen vaikutukset voivat olla laajoja ja näkyä turvallisuuden tunteessa sekä turvallisuustoimien lisääntymisessä. Suuri osa terrori-iskuista on viime vuosina tehty helpoilla menetelmillä, esimerkiksi teräaseita käyttämällä. Tällaiset teot ovat nopeasti tehtävissä, eivätkä vaadi erikoisosaamista tai pitkää valmistelua. “Perinteisten” räjähdyskijujen tai ampuma-aseiden käyttökin koetaan edelleen riskeiksi. (Sisäministeriö 2019, 35–36.)

Vielä vuoden 2018 kansallisessa riskiarviossa Suojelupoliisilla oli tiedossaan “aiempaa vakavampia terrorismiin kytkeytyviä suunnitelmia ja hankkeita Suomessa”. (Sisäministeriö 2019, 35–36.) Terrorismin uhka ei kuitenkaan valtioneuvoston viimeisen sisäisen turvallisuuden selonteon (2021) mukaan ole muuttunut vuodesta 2017, jolloin iskun todennäköisyys luokiteltiin kohonneeksi. Selonteon mukaan valmius vakavaan väkivaltaan on niin radikaali-islamistisen terrorismin kuin myös äärioikeiston liikehdinnän osalta. (Valtioneuvosto 2021, 36.)

Viime vuosina paljon Suomessakin keskustelua aiheuttanut ajankohtainen turvallisuuteen sekä väkivallan uhkaan ja pelkoon liittyvä ilmiö on ulkomaille lähteneet vierastaistelijat ja näiden paluu kotimaahan. Vierastaistelijoiden mukana kulkee hyvin pieniäkin lapsia.

Väkivallan uhkaan luetaan myös “isojen väkijoukkojen väkivaltainen liikehdintä”. Mukana väkijoukoissa voi olla henkilöitä, jotka tavoittelevat väkivaltaista mellakkaa. Pitkäkestoiset levottomuudet voivat mahdollisesti Suomessakin ylittää poliisin voimavarat, mikäli ne esimerkiksi tapahtuvat samanaikaisesti usealla paikkakunnalla. Levottomuudet voivat kummuta yhteiskunnan epätasa-arvoisuudesta tai esimerkiksi toimintojen häiriintymisestä, kuten sähkösaannin lakkaamisesta. Levottomuuden syntyyn on todettu vaikuttavan myös kasvava syrjäytyminen, ääriilikkeet, sosiaalinen media ja kiristynyt kansainvälinen ilmapiiri. “*Sosiaalisessa mediassa tapahtuva toiminta, vihapuhe ja valeuutiset ruokkivat ihmisten tyytymättömyyden tunnetta ja saattavat alentaa kynnystä osallistua väkivaltaiseen liikehdintään.*” (Sisäministeriö 2019, 37–38.)

Lapsia ja nuoria laajasti koskettaneista väkivaltilanteista esimerkkeinä Suomessa olivat vuosien 2007 ja 2008 kouluampumiset. Myös Kuopion veitsi-isku vuonna 2019 tapahtui oppilaitoksen tiloissa. Tutkijoiden mukaan uusien kouluammuskelujen uhka on olemassa ja se olisi tiedostettava (Turunen & Punamäki 2014).

Kunnissa tulisi olla päivitetty valmiussuunnitelma ja psykososiaalisen tuen suunnitelma sekä kyky tarjota kouluampumisen kaltaisten vakavien ja traumaattisten tapahtumien jälkeen riittävästi turvaa ja tukea. Tämä korostaa valmiussuunnitelmien ja psykososiaalisen tuen suunnittelun tärkeyttä kouluissa, kunnissa ja terveysasemilla. Tilanteita tulisi lisäksi harjoitella.

(Turunen & Punamäki 2014, 488.)

Taudit ja terveysuhat

Mikrobit ja muut biologiset materiaalit voivat aiheuttaa joukkosairastumisia, epidemioita ja pandemioita, jotka uhkaavat terveydenhuollon kestävyyttä. Kansainvälinen terveyssäännöstö velvoittaa terveydelle vaarallisten uhkien torjuntaan ja valvontaan. Turvallisuusstrategiassa vuonna 2017 todettiin, että “influenssapandemioita esiintyy 10–40 vuoden välein” ja että tautien leviämisen ehkäisy on mahdollista vain rajallisesti. (Turvallisuuskomitea 2017, 51–52.) Pandemian katsotaan uhkaavaan miltei kaikkia yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja, ja sen tehokkaimpiin torjuntamenetelmiin kuuluu rokottaminen. Ihmisten sairauksien lisäksi eläin- ja kasvitaudit on listattu osaksi kansallisia riskejä. (Sisäministeriö 2019, 57–59.)

Terveysuhkien toteutumisesta viimeisenä esimerkkinä on maailmanlaajuinen COVID19-koronaviruspandemia.

Maahantulo ja muuttoliikkeet

Valtioneuvoston sisäisen turvallisuuden selonteon mukaan maahanmuutto ei itsessään ole sisäisen turvallisuuden kysymys, mutta sääntelemättömänä muuttoliike voi aiheuttaa epävakautta valtioiden sisällä ja välillä (Valtioneuvosto 2021, 22).

Sisäministeriön kansallisessa riskiarviossa laajamittainen maahantulo on listattu osaksi mahdollisia riskejä Suomessa. Tilanteessa vastaanottokeskusten majoituspaikat ovat ylikuormitettuja, maahan tulee jatkuvasti lisää ihmisiä ja tulijoiden määrä ylittää maasta poistuman. Laajamittainen maahantulo aiheuttaa taloudellisia haasteita, ja maahantuloon voi liittyä poliittistakin painostusta. Laajamittaisen maahantulon seurauksena kanta-väestössä voi nousta voimakkaita tunteita maahantulijoita kohtaan. Uhkia tulijoihin kohdistuu lähtömaassa, kulkureiteillä ja myös Suomessa. (Sisäministeriö 2019, 32–34).

Syksyllä 2015 maahantulijoiden määrä kasvoi nopeasti, ja tilanne muuttui laajamittaisen maahantulon kriteerit täyttäväksi häiriötilanteeksi. Maahantulijoiden rekisteröintiin perustettiin Tornioon järjestelykeskus, josta ihmisiä ohjattiin eteenpäin vastaanottokeskuksiin eri puolille Suomea. (Sisäministeriö 2021b.) Vuoden loppuun mennessä kansainvälistä suojelua hakevia saapui Suomeen lähes kymmenkertainen määrä aiempiin vuosiin verrattuna. Lähes neljäsosa turvapaikanhakijoista oli lapsia, joista yli kolmannes saapui Suomeen ilman huoltajaa. (Maahanmuuttovirasto 2021.)

Muita uhkia

Monipuolistunut maailma ei ole poistanut perinteisempiäkään uhkia. Poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen painostus ja muu valtion oloihin ja päätöksentekoon vaikuttaminen ovat osa uhkakenttää; puhutaan niin sanotuista hybridiuhkista. Hybridiuhkilla tarkoitetaan keinoja, joita valtiolliset tai ei-valtiolliset toimijat voivat käyttää vihamieliseen tarkoitukseen. Keinoja voivat olla vaikuttaa esimerkiksi poliittiseen päätöksentekoon ja kansalaisten mielipiteisiin, talouteen ja infrastruktuuriin, sotilaalliset keinot mukaan lukien (Turvallisuuskomitea 2016, 5). Puolustuksen ylläpitämisen ensisijainen päämäärä on ennaltaehkäistä sotilaallista voimankäyttöä ja turvata alueellinen koskemattomuus. Aseelliseen konfliktiin Suomi voisi ajautua myös välillisesti lähialueella puhkeavassa konfliktissa. Sotilaallisen voimankäytön kohteeksi voi joutua myös yhteiskunnallinen infrastruktuuri: “–kuten tietoliikenneverkot, sähkön ja energian jakeluverkot, tietovarannot, liikenteen solmukohdat, viestintäjärjestelmät, logistiikka ja yhteydet ulkomaille.” (Sisäministeriö 2019, 27, 29.)

Suomessa on osana kansainvälistä toimintaa huomioitu myös globaalien riskien ehkäiseminen. Globaaleiksi uhiksi on koettu esimerkiksi hallitsemattomat muuttoliikkeet, pandemiat ja kansainvälinen rikollisuus. Niiden ehkäisemisessä keskeisiä ovat demokratian edistämistyö, kestävä kehityksen ratkaisut ja ilmastomuutoksen hidastaminen. (Turvallisuuskomitea 2017, 8–9.)

2.3 KOKONAISTURVALLISUUS YHTEISKUNNASSA

Uhkiin ja riskeihin on pyritty varautumaan laaja-alaisesti yhteiskunnan eri osa-alueilla. Työn kehittämisen taustalla on ajatus yhteiskunnan kokonaisturvallisuudesta. Kokonaisturvallisuuden mallissa turvallisuustoimijoihin kuuluvat kaikki toimintaan osallistuvat, kuten viranomaiset, tiedemaailma, kansalaisjärjestöt ja muut yhteisöt. Yksittäiset kansalaiset voivat osallistua esimerkiksi omatoimisen varautumisen muodossa. (Turvallisuuskomitea 2017, 1.) Laaja-alainen varautuminen ja varautumisen ymmärtäminen kehittävät resilienssiä koko yhteiskunnan tasolla. Useat selvityksessä mukana olevat tahot korostivatkin turvallisuus- ja valmiustoimijoiden yhteistyön kehittämisen ja keskinäisen koordinaation tarvetta.

Keskustelu niin toimijoiden välillä kuin laajemminkin yhteiskunnassa hyödyttäisi kaikkia toimijoita. Näin turvallisuuskeskusteluun saadaan uusia näkökulmia ja opitaan huomioimaan erilaisia tilanteita ja kysymyksiä. Sen myötä myös eri väestöryhmien – kuten lasten ja perheiden, samoin kuin eri kieli- ja kulttuuritaustoista tulevien – huomioiminen voi edelleen kehittyä.

Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa kokonaisturvallisuutta kuvataan seuraavasti: “Kokonaisturvallisuus on suomalaisen varautumisen yhteistoimintamalli, jossa yhteiskunnan elintärkeistä toiminnoista huolehditaan viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisten yhteistyönä.” Vuonna 2017 todettiin, että vaikka suomalaista kriisivalmiuden mallia on kehitetty kansainvälisestikin, on siinä edelleen kehitettävää kansallisella tasolla. Erityisesti kokonaisturvallisuuden tunnettavuutta on haluttu työstää. Termin ja toiminnan tuntemisella on nähty olevan vaikutusta itse varautumisen tasolla, mutta myös turvallisuuden tunteen kokemuksissa. Tavoitteena on, että yhteiskunta on hyvin varautunut sen tärkeisiin toimintoihin kohdistuviin uhkiin. (Turvallisuuskomitea 2017, 5, 7, 93.)

Strategian julkaissut Turvallisuuskomitea on ministeriötä ja valtioneuvostoa kokonaisturvallisuuden kysymyksissä avustava elin. Se seuraa yhteiskunnan ja turvallisuusympäristön kehitystä, “yhteensovittaa ennakoivaa varautumista” sekä koordinoi eri alojen yhteistyön kehittämistä ministeriöiden kanssa. Komiteaan kuuluu 20 jäsentä ja neljä asiantuntijaa eri viranomaistahoilta ja hallinnonaloilta sekä elinkeinoelämästä. Komitea antaa lausuntoja ja suosituksia liittyen kokonaisturvallisuuteen ja pyrkii herättämään keskustelua ja keräämään tietoa turvallisuuteen liittyvistä kysymyksistä eri yhteistyötahojen kanssa. (Turvallisuuskomitea 2021.)

Kokonaisvaltaista turvallisuusajattelua on painotettu myös kansainvälisen kriisinhallinnan kentällä. Kokonaisvaltaista kriisinhallintaa kuvataan haastavaksi ja merkittäväksi osaksi vakauden ja rauhanomaisuuden edistämistä. Kriisinhallinnan parissa on havahduttu siihen, että valtiotason toiminta ei yksin riitä vastaamaan nykyisiin haasteisiin. Tueksi tarvitaan siviili- ja sotilasosaamista, rauhanvälityksen ja humanitaarisen avun osaajia sekä kehitysyhteistyötä: “Toimijoiden joukossa kansalaisjärjestöt ovat aivan yhtä merkittävässä asemassa kuin valtiota edustavat tahot.” (Yli-Vakkuri & Kotilainen 2018, 7–8.)

Järjestöllä on merkittävä rooli onnettomuuksiin ja häiriötilanteisiin varautumisessa. Järjestöt tuottavat palveluja, koordinoivat vapaaehtoisten osallistumista viranomaisia tukevaan toimintaan ja ylläpitävät esimerkiksi valmiustoimintaan liittyvää erityisosaamista.

(Turvallisuuskomitea 2017, 8.)

Järjestöt kanavoivat, johtavat ja koordinoivat lisäksi järjestöihin kuulumattomien kansalaisten ja niin sanottujen spontaanien vapaaehtoisten auttamishalua erilaisiin tehtäviin. Yksilöt voivat vaikuttaa omaan lähipiiriinsä, ja halu osallistua sekä auttaa ilmenee esimerkiksi sosiaalisen median eri verkostoina. (Turvallisuuskomitea 2017, 8.) Paikallinen apu voi olla hyvinkin konkreettista.

Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa “vapaaehtoistoiminnan yhteensovittamisella” tarkoitetaan hallinnon, viranomaisten ja järjestötason yhteistyön edistämistä. Käytännön tasolla tämä kulminoituu sopimuksiin, koulutuksiin ja harjoituksiin sekä yhteistyön huomioimiseen osana varautumista. Viranomaisen sopii keskeisten toimijoiden kanssa tehtävien toteuttamisesta, kouluttamisesta ja viestinnästä. Järjestöjen joustavuus ja “mahdollisuus ulottaa toiminta kattamaan myös viranomaisen vastuualueiden väliin jääviä tehtäviä” on koettu tärkeäksi. Järjestöllä on lisäksi merkittävä rooli kansalaisten kouluttamisessa omatoimisen varautumisen osalta. (Turvallisuuskomitea 2017, 8–9.)

Osana kokonaisturvallisuutta järjestöjen ja vapaaehtoistoimijoiden rooli on tunnustettu viranomaista tukevana ja tärkeänä. Myös selvityksen haastattelu- ja kyselyvastauksissa viranomaisten edustajat tunnustivat järjestöjen suuren merkityksen. Samaan aikaan niin järjestö- kuin viranomaissektoreilla toivottiin yhteistyön kehittämistä entisestään. Monet toivoivat tiiviimpää keskinäistä valmiuden kehittämistä ja suunnittelua sekä selkeää roolitamista. Järjestöillä on ollut tärkeä rooli kriisitilanteissa, mutta yhtenäinen suunnittelu olisi tärkeää, sillä itse kriisitilanteessa roolien ja toimintojen pohtimiseen ei ole aikaa.

PAIKALLISISSA KRIISEISSÄ TARVITAAN PAIKALLISTA TOIMINTAA

Paikallisuus on koettu merkittäväksi tekijäksi niin riskien arvioinnissa kuin avun tarjoamisessa. Italian Pelastakaa Lasten kotimaan valmiuden päällikkö Federico Cellini näkee alueellisen riskianalyysin merkityksen keskeisenä muun muassa Italian kaltaisessa maassa, jossa riskit voivat vaihdella hyvin paljon asuinpaikan mukaan. Esimerkiksi Napolin alueella tulivuori aiheuttaa omat riskinsä, kun toisaalla taas tulviminen tulee ottaa huomioon. Paikallisten toimijoidenkin on tärkeä tiedostaa nämä riskit ja ylläpitää väestön valmiutta niihin. (Pelastakaa Lapset Italia -haastattelu 29.4.2021, Federico Cellini)

“Paikallisen väestön tulee tiedostaa riskit ja kuinka toimia niissä. Viranomaisen ja lapsille tärkeiden aikuisten tulee myös tiedostaa kuinka toimia eri tilanteissa.”

- Federico Cellini

Sama pätee Suomen kaltaiseen maahan, jossa sää- ja luonnonolosuhteet sekä niihin liittyvät riskit vaihtelevat muun muassa rannikon ja sisämaan sekä etelän ja pohjoisen välillä.

Selvityksen kyselyyn vastanneen suomalaisen järjestötoimijan mukaan paikalliset verkostot ja yhteisöt ovat järjestäneet apua paikallisissa häiriötilanteissa esimerkiksi myrskyjen tai tykkylumen aiheuttamissa sähkökatkotilanteissa. Koronakriisissä naapuriapu ja esimerkiksi vanhusten tukeminen yhteisöjen kautta on ollut näkyvästi esillä. Tällainen yhteisöllisyys korostuu erityisesti harvaan asutuilla alueilla. Yhteisöillä onkin ollut vastajan mukaan merkittävä rooli arjen jatkumisen ylläpitämisessä.

Myös paikallisyhdistystoimijoiden motivaation on nähty kumpuavan erityisesti halusta auttaa lapsia ja perheitä omalla alueella. Pelastakaa Lasten kansalaistoiminnan suunnittelija Ira Kinnunen arvelee, että paikallisissa kriiseissä koko yhteisö on valmis toimimaan: “-- uskon, että onpa paikallisyhdistyksen jäsen tai ei, niin ne paikalliset ihmiset haluaa tukea ja auttaa.” Eräs paikallisyhdistys oli esimerkiksi järjestänyt lapsiperheelle tarvikelajoituksia tulipalon jälkeen. (Ira Kinnusen haastattelu 28.4.2021)

KUVA: EVELIINA VIITANEN / PELASTAKAA LAPSET

3 LAPSET VALMIUSSUUNNITELUSSA JA KRIISIN AIKAISESSA TOIMINNASSA

Varautumisella pyritään vahvistamaan monipuolisesti yhteiskunnan, yhteisöjen ja yksilöiden kriisinkestävyttä. Selviytymiseen ja kriisinkestävyteen vaikuttavat niin yhteiskunnan kuin yksilönkin haavoittuvuustekijät, samoin kuin niiden valmiudet kohdata vastoinkäymisiä.

Kansainvälisesti lapset ja muut haavoittuvat ryhmät on jo pitkään tunnustettu erityistä huomiota vaativina ryhmänä muun muassa luonnonkatastrofien hallinnassa, ennakoimisessa sekä humanitaarisen avun antamisessa. Selvityksessä havaittiin, että kansallisiin kriiseihin varautumisessa ja lasten ja muiden haavoittuvien ryhmien huomioimisessa kriisitilanteessa on kuitenkin vielä aukkoja.

Muun muassa Yhdistyneiden kansakuntien (YK) Sendai Framework for Disaster Risk Reduction toteaa, että riskien hallinnan tulee olla monitahoista ja hallitusten tulee koordinoivassa roolissaan huomioida haavoittuvassa asemassa olevat yhteisöt ja eri sidosryhmät, kuten naiset, lapset ja nuoret, vammaiset, köyhät ihmiset, maahanmuuttajat ja alkuperäiskansat (YK 2015, 10). Myös Suomi on sitoutunut edistämään kansainvälistä katastrofiriskien hallintaa ja YK:n Sendain toimintakehystä kansainvälisessä toiminnassaan (Ulkoministeriö 2018).

Suomi rahoittaa kansainvälistä humanitaarista katastrofityötä vuosittain YK-järjestöjen, kansainvälisen Punaisen Ristin ja suomalaisten avustusjärjestöjen, kuten Pelastakaa Lasten kautta. Samalla Suomi tunnistaa muissa maissa tapahtuvissa katastrofeissa, kuten konflikteissa ja luonnonkatastrofeissa myös lasten erityisen suojelutarpeen. (Ulkoministeriö 2021.)

Haavoittuvien vähemmistöjen, ryhmien ja yksilöiden huomioiminen tulisikin myös kansallisesti nähdä tärkeänä osana riskienhallintaa.

3.1 HAAVOITTUVIEN RYHMIEN ERITYISYYS KRIISEISSÄ

“-- jokaisessa kriisissä kaikkein haavoittuvimmat ihmiset altistuvat eniten ja he ovat aina kaikkein suurimmassa riskissä, etenkin jos he ovat syrjäisillä seuduilla tai eri slummeissa kuten tässä tapauksessa [tulvat Balkanin alueella] romaniväestö. Väestö ja asutus on köyhää, eikä heillä välttämättä ole mahdollisuuksia palautua yhä nopeasti katastrofeista kuin toisilla, jotka ovat koulutetumpia, verkostoituneempia ja paremmin tiedotettuja [joilla on pääsy tietoon ja tietoa tarjolla].”

- Dragan Licanin

Kriisit vaikuttavat eniten niihin, jotka ovat tilanteessa haavoittuvimmassa asemassa. Näihin ryhmiin luetaan usein juuri lapset, vanhukset, vammaiset henkilöt ja eri vähemmistöt. Myös sukupuolella on nähty olevan merkitystä haavoittuvuuden kannalta. Naiset vastaavat miehiä useammin henkisen tuen antamisesta perheessä ja saattavat kriisitilanteessa jäädä ilman riittävää ajankohtaista tietoa. Köyhillä ja eristyneillä alueilla asuvat vanhukset tarvitsevat erityistä huomiota esimerkiksi evakointisuunnitelmissa. (Rapeli 2017, 13–14, 31–32.) Sama tulisi huomioida lapsiperheidenkin kohdalla. Esimerkiksi yksinhuoltajaperheet, joissa on pieniä lapsia, ja etniset vähemmistöt voivat olla erityisen haavoittuvassa asemassa. Perheissä voimavarat voivat olla vähäiset ja tiedottamisen seuraaminen rajallista. Muunkielisyys aiheuttaa helposti haasteita, eikä tiedottaminen välttämättä saavuta ryhmiä riittävän tehokkaasti.

Haavoittuvien ryhmien kohdalla esimerkiksi sosiaalityön rooli riskienhallinnassa korostuu, sillä haavoittuviin ryhmiin kuuluvat voivat olla jo valmiiksi sosiaalityön asiakkaita. Kunnallisissa valmiussuunnitelmissa haavoittuvimpien ryhmien erityinen huomioiminen tai mainitseminen on kuitenkin ollut vaihtelevaa. Vain noin puolessa Merja Rapelin väitöskirjassaan tarkastelemista suunnitelmista haavoittuvimpien ryhmien arviointi nähtiin erityisenä sosiaalityön roolina onnettomuustilanteissa. Näissä tapauksissa erityisryhmiksi tunnistettiin esimerkiksi lapset, vanhukset ja maahanmuuttajat. Rapeli kirjoittaakin: *“Sosiaalityön tulisi paremmin varautua huomioimaan haavoittuvimpien ryhmien tarvitsema apu ja tuki häiriötilanteissa”*. Haavoittuvimpien auttamiseksi olisi tärkeä tunnistaa nämä ryhmät ja huolehtia eniten apua tarvitsevista, edistää osallistamista ja voimaantumista sekä ajaa ryhmien oikeutta tukeen. Sosiaalityön peruslähtökohdat, kuten selviytymisen tukeminen, muutoksen edistäminen ja ekologinen lähestymistapa antavat tälle hyvät mahdollisuudet. (Rapeli 2017, 55–57, 74, 248–249.)

Erityisryhmien huomioiminen voi jäädä valtiollisella tasolla muiden asioiden jalkoihin tai huomiotta, sillä asioita suunnitellaan usein yleistasolla.

On havaittu, että kriisien vaikutuksia eri ryhmiin tulisi yleensäkin pohtia tarkemmin. Kesällä 2020 Euroopan köyhyyden vastainen verkosto EAPN raportoi koronakriisin vaikutuksista haavoittuviin ryhmiin. Sen mukaan puhjennut kriisi paljasti sosiaalista eriarvoisuutta ja puutteita sosiaalipalveluissa. Erityisesti kriisi vaikutti haavoittuviin ryhmiin, kuten köyhiin. Maahanmuuttajat saattoivat kärsiä viruksesta ja sulkutilasta sosiaalisten juurisyyden vuoksi, joihin liittyvät muun muassa syrjäytyminen ja köyhyys. Kriisillä on ollut “suhteettomia” vaikutuksia köyhiin perheisiin ja lapsiin, joille kouluruokailu on tärkeä osa arkea. Näitä ja muita sosiaalisia ongelmia pyrittiin lievittämään esimerkiksi ruoka-avulla kouluaterioiden jäädessä pois ja jakamalla etäopiskelua varten tietokoneita ja internet-yhteyksiä. Kriisissä järjestökentän toimijat ja kansalaisyhteiskunta on koettu tärkeiksi toimijoiksi, vaikka myös ne itse kärsivät kriisin vaikutuksista taloudellisesti. (Saarinen 2020.)

Selvityksen haastatteluun osallistuneet asiantuntijat totesivat, että eri väestöryhmien, kuten lasten ja maahanmuuttajataustaisten huomioimisessa osana valmiussuunnittelua olisi parannettavaa. Tämä johdetaan osin siitä, että erityisryhmien huomioimisessa on puutteita myös yhteiskunnan normaalitilanteessa.

Valmiussuunnittelu tapahtuu normaaliaikana, ja tästäkin syystä normaaliajan palveluiden kehittämistä ja eri ryhmien huomioimista niissä tulee edistää.

KUVA: JONATHAN HYAMS / PELASTAKAA LAPSET

3.2 LASTEN ASEMA KRIISITILANTEISSA

“Kyllähän se on tosi konkreettistakin, että lasten tarpeet ovat erilaisia kuin mitä vanhempien tarpeet.” -Tove Ruokoja

Lapsia koskevien kansainvälisten säännösten ja lapsen edun periaatteen taustalla vaikuttaa lasten erityinen haavoittuvuus. Lapsella on rajalliset mahdollisuudet tuoda omia näkökulmiaan esille ja vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin ja toimintaan. Tähän vaikuttavat esimerkiksi lapsen kehitysaste, riippuvaisuus aikuisista ja äänioikeuden puuttuminen.

Suomi on sitoutunut toteuttamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimusta. Sen mukaan lapsen etu ja lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä tulisi ottaa erityisesti huomioon lasta koskevissa päätöksissä ja lainsäädännössä. Vaikka päätös tai lainsäädäntötoimi ei suoraan kohdistuisi lapseen, vaikuttaa suuri osa erilaisista päätöksistä myös lapsiin. Lapsinäkökulman selvittäminen jää kuitenkin usein puutteelliseksi. (mm. ulkomaalaislainsäädännöstä Pirjatanniemi ym. 2021, 191, 199.) Lapsen oikeuksien toteutumista voidaan tarkastella arvioimalla lapsivaikutuksia. (Lisätietoa esim. LAVA - Lapsivaikutusten arviointi –ohjeistuksessa, Sosiaali- ja terveysministeriö, Opetus- ja kulttuuriministeriö & THL 2018).

Lapsivaikutusten arviointia olisi hyödyllistä toteuttaa myös valmiussuunnitelmien osalta ja kriisien jälkeisessä palautumisessa.

Valmiussuunnittelussa lasten erityisasema tulisi huomioida jo aivan perusteista alkaen, sillä lasten lähtökohdat ja tarpeet ovat hyvin erilaisia kuin aikuisväestöllä. Sosiaali- ja terveysministeriön valmiusyksikön erityisasiantuntija Tove Ruokojan mukaan esimerkiksi materiaalisessa varautumisessa olisi huomioitava, että lasten tarpeisiin vastaavaa materiaalia, kuten turvaistuimia ja pienten lasten ruokaa ja varusteita on riittävästi, ja materiaali vastaa tarkoitusta. Myös esimerkiksi evakuointitiloissa olisi hyvä olla omat lapsille soveltuvat tilat. Lasten tarpeet tulisi pyrkiä huomioimaan jokaisessa kysymyksessä. (Tove Ruokojan haastattelu 5.5.2021.)

Samaan aikaan lasten osuus ohjeissa ja linjauksissa saattaa jäädä vähäiseksi, eikä lasten tarpeita välttämättä erityisesti korosteta tai huomioida. Usein lapset mainitaan vain osana muita haavoittuvia ryhmiä. Varsinaisesti lasten turvallisuuden painottaminen jää usein lapsitoimijoiden ja joidenkin viranomaistahojen varaan.

Lasten ja perheiden puutteellinen huomioiminen osana valmiussuunnittelua ja -toimintaa ei haastatteluiden valossa ole poikkeuksellinen ilmiö muuallakaan Euroopassa. Erään eurooppalaisen Pelastakaa Lapset -järjestön edustajan mukaan lasten huomioimisen ”kulttuuri” voi puuttua institutionaaliselta tasolta, vaikka muutoin kriisitilanteen toiminta olisikin maassa tehokasta ja nopeaa. Kokonaisuuden kannalta valmiudessa havaittiin muun muassa puutteita tiedottamisessa, eikä lapsia ole erikseen huomioitu valmius- tai pelastussuunnitelmissa. Esimerkiksi paikallisista pelastussuunnitelmista ei haastateltavien mukaan kerrota riittävästi kouluissa ja muissa paikoissa, joissa lapset ja perheet ovat.

Suomen lisäksi muualla Euroopassa koronapandemia on nostanut lasten aseman kriisitilanteessa huomion kohteeksi. Eräs Pelastakaa Lapset -järjestön eurooppalaisista edustajista totesi, että ennen koronakriisiä valtiollisella tasolla ei välttämättä varauduttu erityisesti huomioimaan lapsia kriisitilanteissa, vaan vasta koronakriisin aikana alkoi muodostua uusia verkostoja, joissa asiaa pohdittiin. Esimerkiksi paikallisella tasolla yhteistyö hallinnon ja järjestötoimijoiden välillä saattoi ennen koronakriisiä jäädä vähäiseksi.

Suomessa lapset voivat näkyä paikallis- ja aluetasolla paremmin kuin yleisemmissä linjauksissa. Osassa kuntia haavoittuvat ryhmät, kuten lapset, on huomioitu erityisenä osana valmiussuunnittelua, ja joidenkin kuntien kriisiryhmissä on lapsiosaamista. Kuntien tehtävänä on myös huomioida valmiussuunnittelussaan esimerkiksi koulut ja taata koulutuksen jatkuminen häiriötilanteissa (esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021). Lisäksi Suomessa on lainsäädännön avulla pyritty varmistamaan oppilaille ja opettajille turvallinen opetusympäristö. Esimerkiksi perusopetuslaissa todetaan: ”Opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön.” Tätä pyritään toteuttamaan esimerkiksi järjestyssäännöin ja ehkäisemällä kaikkea häirintää ja väkivaltaa. (Perusopetuslaki 29 § 30.12.2013/1267.)

Turvalliseen opetusympäristöön vaikuttaa lisäksi koulun valmius toimia äkillisissä ja yllättävissä kriisitilanteissa. (Opetushallitus 2021a.) Kouluissa tulee järjestää ydinryhmä, joka ottaa ensisijaisesti koulun puolesta kantaa kriisikysymyksiin. Työryhmä voidaan nimetä kriisiryhmäksi ja se voi olla oppilashuoltoryhmä. Ryhmäläisillä on oltava riittävästi aikaa perehtyä erilaisiin kriisikysymyksiin. Kriisiryhmä muun muassa laatii kriisisuunnitelman, selvittää kriisitilanteessa tärkeät yhteistyötahot ja käytännöt, vastaa henkilöstön perehdyttämisestä esimerkiksi koulutuksin ja organisoii toimintaa kriisin sattuessa. Lisäksi se vastaa välittömästä henkisen tuen tarpeesta. Kouluilla on ollut erilaisia toteutustapoja ryhmän järjestämiseksi. (Opetushallitus 2021b.)

”Ei ole mukavaa kuvitella erilaisia onnettomuuksia, joita maassamme tapahtuu - ja vieläpä niin, että kohteena olisi oma koulu. Varautuminen ei voikaan olla sitä, että yritetään ennakoida mahdollisimman tarkasti kaikki mahdollinen järkyttävä. Äkillisen onnettomuuden perusluonteeseen kuuluu aina yllätyksellisyys. Kohtuullinen ennakointi on kuitenkin hyväksi. Se auttaa toimimaan tehokkaammin.”

(Opetushallitus 2021a.)

Kuntien koulutoimet ovatkin niitä harvoja tahoja, joiden piirissä on selkeästi huomioitu valmius ja varautuminen nimenomaan lasten ja nuorten näkökulmasta. Yleisesti koulutuspalveluilla nähdään olevan tärkeä rooli yhteiskunnan henkisessä kriisinkestävytydessä, sillä koulutus vahvistaa tietotaitoja ja tukee yhteisöllisyyttä ja osallistumista. (Turvallisuuskomitea 2017, 23–22.) Suomalainen tiedeakatemia on vuonna 2021 myös korostanut, että koulutuksessa tulisi yhä paremmin huomioida väestön monimuotoisuus. Erilaisten vähemmistöjen tulisi olla tasa-arvoisesti mukana työ- ja koulutuselämässä, sillä tasa-arvolla rakennetaan kriisinkestävää yhteiskuntaa. (Mauranen ym. 2021, 26–27.)

Suomessa väestön resilienssiä ja hyvinvointia pyritään turvaamaan ylläpitämällä peruspalvelut kriisitilanteissa. Tavoitteena on edistää ”itsenäistä selviytymistä kaikissa tilanteissa”, mikä vaatii riittävän sosiaaliturvan ja kriisinkestävät terveys- ja sosiaalipalvelut. Maakunnissa ja kuntatasolla tulee taata välttämättömät palvelut näissäkin oloissa. (Turvallisuuskomitea 2017, 22–23.) Kriiseissä palveluiden tarve yleensä lisääntyy, mikä nähtiin Suomessakin koronapandemian aikana.

Merja Rapelin mukaan lasten huomioiminen kriisitilanteissa ja valmiudessa liittyy tiiviisti normaaliolojen arvoituksiin ja painoituksiin. Kun asioita huomioidaan yhteiskunnassa, palvelujärjestelmässä ja toiminnassa normaalioloissa, näkyvät ne mahdollisesti valmiussuunnittelussa ja kriisitilanteessakin. (Merja Rapelin haastattelu 5.5.2021.)

Yksi selvitykseen osallistuneista viranomaisista totesi, että hänen työssään kohtaamalla häiriötilanteilla on lähes aina ollut lapsiin kohdistuneita seurauksia. Perheiden arki voi hetkellisesti järkkyyä, vanhempi voi loukkaantua tai olla työkyvytön eikä välttämättä kykene osallistumaan kasvatukseen kuten ennen. Olisi muistettava sekkin, että lapsiin kohdistuvat kriisit ja tapahtumat aiheuttavat todennäköisesti surua ja hätää laajemminkin yhteiskunnassa.

Lasten asema tulisi tiedostaa kaikissa kriisitilanteissa, sillä kriiseillä on miltei aina vaikutuksia lapsiin, muodossa tai toisessa.

Viranomaisten ajatusmalleissa ja toimintakulttuureissa voi olla kuitenkin keskinäisiä eroja koskien lasten ja muiden erityisryhmien huomioimista. Eri viranomaisilla painottuvat erilaiset toiminnan lähtökohdat. Yksi selvitykseen osallistuneista viranomaisista pohti, että esimerkiksi turvallisuusviranomainen saattaa lähestyä työtään tehtävään painotteisesti ja tehokkaimman ratkaisun kautta. Tällöin yksilön tai ihmisryhmän kannalta järkevimmän toimintatavan punnitseminen voi jäädä toissijaiseksi.

Hänen mukaansa keskustelussa olisi hyvä pitää mukana perusoikeuskysymykset ja pohtia niitä osana kriiseissä tehtäviä ratkaisuja. Hän näki esimerkiksi perhe-elämän koskemattomuuden ja lasten oikeudet sellaisina perusoikeuksina, jotka tulee ottaa huomioon myös turvallisuusviranomaisen toiminnassa, kun pohditaan toimenpiteitä ja niiden välttämättömyyttä. Perusoikeuskeskustelu on kuitenkin ollut uutta, eikä sitä ole välttämättä käyty ennen viime vuosien kokemuksia. Perusoikeudet ja lasten oikeudet olisi vastaajan sanoin hyvä saada mukaan valmiussuunnitteluun ja toimenpidearviointiin, kun toimenpiteet liittyvät oikeuksien toteutumiseen.

Merja Rapelinkin näkemyksen mukaan eri viranomaissektoreilla asioita huomioidaan vaihtelevasti. Ilmiö näkyy myös Euroopan unionin tasolla, esimerkiksi EU:n humanitaarisen avun puolella lapset huomioivia ohjeistuksia ja toimintamalleja löytyy jo kohtalaisen hyvin, mutta pelastuspalvelun mekanismin puolella nämä usein vielä puuttuvat. Rapeli pitääkin tärkeänä, että pitkällä aikavälillä nämä sektorit linkittyisivät paremmin toisiinsa, eivätkä humanitaarinen toiminta ja pelastuspalvelu olisi toisistaan täysin irrallisia kokonaisuuksia. Samalla jälkimmäiseen yhdistyisi paremmin eri ihmisryhmien huomioiminen. (Merja Rapelin haastattelu 5.5.2021.) Rapeli totesi myös väitöskirjassaan, että esimerkiksi sosiaalityön olisi hyvä linkittyä paremmin muihin turvallisuustoimijoihin ja viranomaisiin (Rapeli 2017, 74).

Rapeli pitää dialogia ja yhteistyötä eri tahojen välillä tärkeänä, minkä lisäksi valmiusasioden suunnitteluun olisi toivottavaa saada monipuolista koulutus- ja työelämätaustaa. Niiden kautta tieto ja taidot kentällä voivat lisääntyä. Kun esimerkiksi keskustelu resilienssistä ja kriisinsietokyvystä laajenee ja yleistyy, voidaan laajemmin myös havaita, ettei kaikki voi lähteä puhtaasti turvallisuusajattelusta. Näkemuseroja ja lähestymistapoja voidaan integroida dialogin kautta. Myös järjestöt voivat auttaa tässä nostamalla esiin eri teemoja ja kysymyksiä. (Merja Rapelin haastattelu 5.5.2021.) Yhteiskunnan kokonaisvaltainen resilienssi edistää yhteiskunnallista hyvinvointia, ja kokonaisturvallisuuden pyrkivä ajattelu parantaa myös lasten asemaa.

Sosiaaliturvan ja heikoimmista huolehtimisen avulla voidaan valtiollisellakin tasolla edistää lasten mahdollisuuksia selviytyä tulevaisuuden kriiseistä mahdollisimman hyvin.

Yksi viranomaisedustajista totesi koronapandemian osoittaneen, kuinka kriisi voi kohdella eri väestöryhmiä hyvin eri tavoin. Pandemian myötä nousi esiin myös lasten ja nuorten koulunkäyntiin ja varhaiskasvatukseen liittyviä kysymyksiä, ja lapsen oikeuksien toteutuminen esimerkiksi sijaishuollossa. Maahanmuuttajataustaisten lasten asemassa ja huomioimisessa on myös nähty koronapandemian myötä uusia tarpeita (ks. luku 3.3).

LASTEN SUOJELEMINEN HUMANITAARISESSA TYÖSSÄ

Kansainvälisen humanitaarisen avun kentällä lasten auttamiseen kriiseissä on luotu vahvoja rakenteita, joiden avulla lasten erityisasemaa haavoittuvana ryhmänä kriiseissä on saatu nostettua esiin niin kansainvälisten järjestöjen työssä kuin myös humanitaarista työtä tutkivien ja rahoittavien tahojen toiminnassa. Rakenteiden takana on yli sadasta kansainvälisestä toimijasta koostuva verkosto, *The Alliance for Child Protection in Humanitarian Action*, joka pyrkii varmistamaan, että lapsia suojellaan väkivallalta, hyväksikäytöltä ja laiminlyönniltä kaikissa maailman humanitaarisissa kriisi- ja katastrofitilanteissa ja niiden jälkihoidossa. Verkosto edistää keskeisten toimijoiden yhteistyötä humanitaarisissa kriiseissä, ja asettaa humanitaarisissa kriiseissä toimimiselle lasten suojelemisen minimistandardit sekä ohjeistaa niiden toteuttamisessa.

Nämä 28 minimistandardia (*Minimum Standards for Child Protection in Humanitarian Action 2012*) antavat konkreettisia ohjeita lasten parissa tehtävään katastrofityöhön ja pyrkivät neljään keskeiseen tavoitteeseen (*pillars*):

1. Laadukas lasten suojeleminen kriisitilanteissa.
2. Lapsiin kriiseissä kohdistuvien uhkien ja riskien tunnistaminen sekä niiden ehkäiseminen.
3. Riskit huomioivien strategioiden muodostaminen lasten suojelemiseksi.
4. Eri sektoreiden välisen yhteistyön edistäminen lasten suojelemiseksi ja hyvinvoinnin varmistamiseksi kriisi- ja katastrofitilanteissa.

Liittouman johdossa toimii YK:n lastenjärjestö Unicef yhteistyössä Plan Internationalin kanssa. Kansainvälinen Pelastakaa Lapset on mukana verkoston ydinryhmässä.

Lisätietoa: *The Alliance for Child Protection in Humanitarian Action* (<https://alliancecpa.org/en>)

NUORISOTYÖ KRIISINKESTÄVYYDEN KEHITTÄJÄNÄ

Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa mainitaan erikseen nuorisotyö. Nuorisotyöllä on oma roolinsa henkisen kriisinkestävyyden kehittämisessä, ja tähän liittyvää osaamista toivotaan hyödynnettävän häiriötilanteissa. Tavoitteeksi kuvaillaan mahdollisimman normaalin toiminnan ylläpitäminen kriisitilanteissa yhteistyössä viranomaisten, vapaaehtoistoimijoiden ja järjestöjen kanssa. Nuorisotyö koetaan merkittäväksi voimavaraksi tilanteissa, jotka kohdistuvat erityisesti nuoriin ja uhkaavat näiden hyvinvointia. Kansalaistoiminta, järjestöt ja hengelliset yhteisöt luovat kokemuksia osallisuudesta ja vaikuttamisesta, ja ylläpitävät verkostoja. Syrjäytymisen ja eriarvoisuuden ehkäiseminen vähentävät yhteiskunnallista jatkautumista ja ylläpitävät sen toimintakykyä. (Turvallisuuskomitea 2017, 88.)

KUVA: TATJANA RISTIC / PELASTAKAA LAPSET

3.3 MAAHANMUUTTAJATAUSTAISTEN LASTEN ASEMA KRIISEISSÄ

”Sehän on tässä pandemiassakin ymmärtääkseni todettu, että maahanmuuttajat ovat haavoittuvampia olleet tässäkin tilanteessa. Ruotsissa suomalaistaustaisia vanhuksia on kuollut huomattavasti enemmän. Se on minusta kyllä aika mielenkiintoista, kun ajatellaan, että meidän kulttuurit ovat kuitenkin aika lähekkäin.” - Merja Rapeli

Koronapandemia on osoittanut maahanmuuttajataustaisten lasten erityisen haavoittuvuuden kriiseissä niin Suomessa kuin globaalisti. Pandemian aikana on eri puolilla maailmaa havaittu maahanmuuttajien kohdalla muun muassa lähisuhdeväkivallan lisääntymistä ja korkeampaa riskiä kuolla virukseen (Valtioneuvoston kanslia 2020, 13, 21–22). Maahanmuuttajat työskentelevät usein aloilla, joihin pandemia vaikuttaa suoraan. Lisäksi virukseen on liittynyt rasistisia mielikuvia, jotka ovat lisänneet kielteisiä asenteita maahanmuuttajia kohtaan. Kaikki nämä ilmiöt vaikuttavat myös maahanmuuttajalapsiin joko suoraan tai epäsuorasti. Lisäksi koulujen sulkeminen ja etäkoulunkäynti on ollut erityisen vaikeaa maahanmuuttajalapsille varsinkin maissa, joissa on suhteellisen paljon lapsia, jotka eivät puhu maan kieltä. Suomi on mainittu näiden maiden joukossa. (Valtioneuvoston kanslia 2020, 24; OECD 2020)

Kriisitilanteiden vaikutusten kasaantumisen lisäksi maahanmuuttajalapsilla voi olla erityisiä vaikeuksia avun saamisessa. Jo pelkät kieli- ja kulttuurimuurit saattavat vaikeuttaa kriisi- ja häiriötilanteissa avun saantia, mutta kieli ei ole ainoa haaste. Maahanmuuttajaperheiden ja -lasten sosiaaliset verkostot voivat olla uudessa maassa suppeita. Myös omaehtoinen eristäytyminen tai koettu syrjintä voivat aiheuttaa tiedon ja avun ulkopuolelle jäämistä. (MICIC Initiative 2016, 29–33.) Lisäksi henkilöllisyystodistuksen puute tai epäselvä asema valtiossa on jo normaalioloissakin monille maahanmuuttajille haaste, mutta kriisitilanteissa näiden tekijöiden merkitys korostuu entisestään. Epäselvän asemansa takia henkilö ei esimerkiksi aina halua tulla tunnistetuksi palveluissa, eikä siksi jaa viranomaisille tietoa itsestään tai hakeudu palveluiden piiriin. (Mts. 12, 24.) Palveluiden saatavuudessa voi myös olla epäselvyyttä.

Laajassa kriisitilanteessa ulkomaalaisväestö saattaa liikkua kantaväestöä herkemmin: moni päättää lähteä taikaisin kotimaahan tai siirtyä toiseen turvallisemmaksi kokemaansa maahan. Liikkumiseen kriisi- ja häiriötilanteiden aikana voi kuitenkin liittyä omia vaikeuksiaan, kuten on nähty koronapandemian myötä, kun rajoja on suljettu ja konsuli- ja muita liikkumisen palveluita on väliaikaisesti vähennetty tai suljettu. Toisinaan maahanmuuttajien liikkuvuutta saatetaan myös rajoittaa, kuten Suomessakin maahanmuuton hallintaan liittyvän säilönoton tilanteessa. (MICIC Initiative 2016, 29–33.)

Esimerkiksi Yhdysvalloissa on todettu, että hurrikaanien sattuessa maahanmuuttajat ovat erityisen haavoittuva ryhmä. Maahanmuuttajien voi olla hanakalaa tai mahdotonta saada päivitettyä tietoa laillisista oikeuksistaan sekä mahdollisuuksistaan saada julkisen ja yksityisen sektorin tarjoamaa tukea. Viranomaisten tarjoama tieto voi olla myös sisäisesti ristiriitaista ja yhteiskunnan maahanmuuttovastainen ilmapiiri sekä maahanmuuttajien viranomaisiin liittyvät pelot voivat estää maahanmuuttajia hakeutumasta avun piiriin. Hurrikaanien seurauksena perheenjäsenet voivat myös menettää henkilöllisyystodistuksensa tai oleskeluluvan todentamiseen tarvittavat liitteensä, jonka lisäksi työ- tai opiskelupaikan menettäminen voi johtaa oleskeluluvan perusteen menettämiseen. (GCIR 2017, 2.)

Maahanmuuttajalapsilla on kriisitilanteissa myös erityistarpeita, jotka olisi hyvä huomioida käytännön järjestelyissä. Selvitykseen osallistuneiden suomalaisten asiantuntijoiden mukaan maahanmuuttajalasten tarpeet kriisitilanteissa voivat hyvin konkreettisesti erota myös toisistaan esimerkiksi uskonnollisista syistä. Kriisitilanteessa tulisikin pohtia muun muassa muslimityttöjen vaatetukseen liittyviä tarpeita ja eri maahanmuuttajaryhmien erityisruokavalioita. Erään viranomaistoimijan mukaan erityisesti ruokaan liittyvät rajoitukset on jo pitkään osattu tunnistaa esimerkiksi kuntien pandemian aikana tarjoamissa karanteenipaketeissa ja ruokakasseissa.

Asiantuntijat myös näkivät, että maahanmuuttajalasten ja -perheiden kohdalla olisi luonnollisesti hyvä huomioida omankielinen tiedotus, mutta myös riskitekijät, kuten olemassa olevat mielenterveydelliset ongelmat tai perheenjäsenten traumaattiset kokemukset.

“Tutkimustietoahan meillä on kansainvälisesti, että maahanmuuttajat ja eri kieliryhmien edustajat pitäisi huomioida kriisitilanteissa paremmin. Eikä pelkästään niin, että meillä on tiedotusta eri kielillä vaan niin, että näiden henkilöiden lähestyminen olisi mukautettua ja kohderyhmää huomioivampaa.”

-Merja Rapeli

MAAHANMUUTTAJATAUSTAISET LAPSET SUOMESSA

Suomessa asui vuonna 2019 yhteensä 423 000 ulkomaalaistaustaista henkilöä, joista muodostui noin kahdeksan prosenttia koko Suomen väestöstä. Maahanmuuttajista suurin osa muuttaa Suomeen työn, opintojen tai perhesiteiden vuoksi, ja suurin osa ulkomaalaistaustaisista on työikäisiä, eli 15–64-vuotiaita. Vain noin kymmenen prosenttia maahanmuuttajista on kansainvälistä suojelua saavia, eli pakolaistaustaisia henkilöitä. Lasten osuus on kuitenkin suhteellisesti suurempi pakolaistaustan vuoksi Suomeen muutaneiden kohdalla kuin muissa maahanmuuttajaväestöissä. Kokonaisuudessaan ulkomaalaistaustaisista noin 20 prosenttia on 0–14-vuotiaita. (Tilastokeskus 2021.)

1990-luvulla lasten osuus maahanmuuttajien joukossa alkoi kasvaa, kun Suomi otti vastaan perheellisiä pakolaisryhmiä. Myös perheenyhdistämiset ovat kasvattaneet lasten osuutta pakolaisryhmien joukossa. Lasten suhteellinen osuus on suurin niissä taustamaaryhmissä, joista saapuu Suomeen suurin osa pakolaistaustaisista ihmisistä, kuten Syyriasta, Kongon demokraattisesta tasavallasta, Sudanista ja Somalias-ta kotoisin olevien ryhmissä. Vaikka ylivoimaisesti suurin osa ulkomaalaistaustaisista (83 %) oli syntynyt ulkomailla, on Suomessa asuvista ulkomaalaistaustaisista lapsista yli puolet syntynyt Suomessa (65 %). Ulkomaalaistaustaisten henkilöiden osuus vaihtelee suuresti alueittain, ja yli puolet asui vuonna 2019 Uudellamaalla. Pakolaisten kuntiin sijoittaminen ja maahanmuuton kasvu ovat kuitenkin lisänneet ulkomaalaistaustaisen väestön osuutta myös muissa maakunnissa. (Tilastokeskus 2021.)

Maahanmuuttoon voi liittyä tilanteita, joissa niin aikuisen kuin lapsenkin asema valtiossa voi olla epäselvä tai epävarma. Tällaisia tilanteita ovat muun muassa turvapaikanhakuvaihe tai tilanne, jossa oleskelu oikeutta ei ole myönnetty ja henkilö on kuitenkin jäänyt maahan paperittomana eli ilman voimassa olevaa oleskelulupaa. Näillä tilanteilla puolestaan on vaikutuksia muun muassa siihen, saako henkilö millaisia palveluita ja millä tavoin hänet tavoitetaan ja huomioidaan esimerkiksi kriisi- ja häiriötilanteissa. Lapsilla pitäisi kuitenkin olla pääsy muun muassa sosiaali- ja terveystalviin samoin kuin mahdollisuus koulunkäyntiin, asemasta riippumatta. (Castaneda ym. 2018.)

Vaikka maahanmuuttajataustaisten erityistarpeita jo tunnustetaan, on maahanmuuttajataustaiset lapset erityisryhmänä jäänyt Suomessa pitkälti kriisivalmiustyön ulkopuolelle. Selvityksen kyselyyn osallistuneiden valmiustoimijoiden työssä maahanmuuttajataustaiset lapset eivät juuri tulleet esiin erillisenä ryhmänä, vaikka maahanmuuttajatyö tai -näkökulma mainittiin usein osana toimipaikan valmiustyötä. Eräs selvityksen kyselyyn vastanneista korosti, että hänen organisaatiossaan huomioitiin lasten ja perheiden yksilölliset reaktiot ja tarpeet yleisesti ottaen, eikä maahanmuuttajataustaa erityisesti.

Maahanmuuttajien huomioimisessa on myös vaihtelua viranomaisen ja toimijoiden vastualueiden mukaan. Erään viranomaisen näkemyksen mukaan sosiaalityön valmiussuunnittelussa maahanmuuttajat on usein huomioitu, mutta vähemmän kuin muut ryhmät. Tulkkaustarpeet on tunnustettu valmiuden ja varautumisen näkökulmasta. Pakolaisuuden ja laajamittaisen maahantulon konteksteissa maahanmuuttajataustaiset lapset on puolestaan huomioitu keskimääräistä paremmin ja kattavammin kuin muilla valmiuden sektoreilla.

Pakolaisuuden ja laajamittaisen maahantulon konteksteissa maahanmuuttajataustaiset lapset on huomioitu keskimääräistä paremmin kuin muilla valmiuden sektoreilla.

Maahanmuuttajien huomioiminen kriisitilanteissa ei myöskään juuri näy kansallisissa varautumisen ja valmiussuunnittelun julkisissa materiaaleissa. Kuten lasten huomioimisessa, myös maahanmuuttajien huomioimisessa tietoa on huomattavasti enemmän saatavilla kansainvälisen humanitaarisen työn kentällä. Humanitaarisissa katastrofeissa pakolaisuus, siirtolaisuus ja maan sisäinen pakkomuutto ovat usein mittavia ilmiöitä, jotka on otettava huomioon myös katastrofityössä (ks. mm. The New Humanitarian 2021). Usein huomio kuitenkin kiinnittyy erityisesti katastrofien tieltä pakeneviin, jolloin siirtolaisuuskysymykset ja maahan jo muuttaneiden erityistarpeiden huomioiminen ei välttämättä nouse esiin kansainvälisessä kriisitilanteen toiminnassa. Tähän on kuitenkin viime vuosina alettu kiinnittää enemmän huomiota, ja YK-tasolla on luotu ohjeistuksia siirtolaisten huomioimiseksi laajoissa kriisi- ja häiriötilanteissa (MICIC Initiative 2016).

Maahanmuuttajalasten ja -perheiden huomioiminen omalla erityisryhmänään valmiussuunnittelussa on havaittu puutteelliseksi myös Balkanilla, Italiassa ja Espanjassa, ja se rajoittuu niissäkin usein pakolaishkontekstiin ja turvapainehakijoiden vastaanottokeskuksiin.

“Maahanmuuttajataustaisia lapsia varten ei ole erityisiä suunnitelmia tai toimintamalleja. He ovat näkymättömiä, sanotaan niin.”

- Federico Cellini

Balkanin alueella valmiuden ja kriisiauttamisen toimijat tekevät pakolaislapsia koskevia valmiussuunnitelmia eri vuodenaikojen ja lämpötilojen varalle sekä sen mukaan, asuuko suurin osa lapsista pakolaisleireillä vai niiden ulkopuolella esimerkiksi hylätyissä tai vallatuissa rakennuksissa. Pakolaisleirien sisällä varautumista ja turvallisuutta edistetään esimerkiksi tiedottamalla ja harjoittelemalla tulipalojen ja tulvien varalta. Harjoitusten hyöty voi kuitenkin olla rajallista, kun sekä leirien työntekijät, että niissä asuvat perheet vaihtuvat jatkuvasti. Pääpainona leirien toiminnassa on vastata inhimillisiin tarpeisiin, jolloin strategia ja toiminnan laajemman tason suunnittelu jäävät vähemmälle huomiolle. (Pelastakaa Lapset NWB -haastattelu 27.4.2021, Dubravka Vranjanac)

Sama vaihtuvuuden haaste on havaittu Espanjassa, missä Pelastakaa Lapset on tukenut viranomaisten työskentelyä maahanmuuttaja- tai pakolaislasten lasten kanssa muun muassa kouluttamalla poliiseja lasten ja etenkin erityistarpeisten lasten kohtaamiseksi. Raja-alueilla, missä koulutukselle olisi kysyntää, poliisit saattavat kuitenkin vaihtua jopa viikoittain, kuten Melillassa. (Pelastakaa Lapset Espanja -haastattelu 5.5.2021, Giulia Sensini)

SIIRTOLAISTEN SUOJELEMINEN LUONNONKATASTROFEISSA JA KONFLIKTEISSA

YK:n aloitteesta tehtiin vuonna 2016 ohjeistus siirtolaisten suojelemiseksi kriisitilanteissa. Aloite oli siksi poikkeuksellinen, että se keskittyi pakolaisten lisäksi myös muihin maahanmuuttotautaisiin ryhmiin ja niiden huomioimiseen kansallisissa kriisitilanteissa myös kansainvälisen humanitaarisen toimintakentän ulkopuolella. Ohjeistuksella pyritään kattamaan kriisitilanteet niin hauraissa ja kehittyvissä maissa kuin myös korkeamman tulotason maissa.

Migrants in Countries in Crisis -aloitetta (MICIC Initiative) ovat vieneet eteenpäin Yhdysvallat ja Filippiinit yhteistyössä kansainvälisten järjestöjen kanssa. Aloitteen tavoitteena on tukea valtioita, kansalaisyhteiskuntaa, yksityissektoria ja kansainvälisiä järjestöjä huomioimaan toiminta-alueellaan olevaa siirtolaisväestöä ja varmistamaan, että näiden ihmisoikeudet toteutuvat ja heitä suojellaan erityisesti luonnonkatastrofien ja aseellisten konfliktien aikana. Aloitteen tuloksena muodostettiin joukko periaatteita, ohjeita ja käytäntöjä (The MICIC Initiative Principles, Guidelines, and Practices), jotka korostavat valtioiden vastuuta huolehtia kriisitilanteissa paitsi omista ulkomailta asuvista kansalaisistaan myös omalla alueellaan olevista ja asuvista ulkomaalaisista. Samalla ohjeistus huomioi tehtävän haasteet ja korostaa yhteistyön välttämättömyyttä eri toimijoiden välillä.

Ohjeistus nostaa esiin tarpeen kehittää kriisivalmiutta sekä toimintaa kriisitilanteessa ja kriisin jälkeisenä aikana. Ohjeissa ja niihin liittyvissä käytännön esimerkeissä korostuu vahvasti siirtolaistaustaisen väestön osallistaminen, heille viestiminen, syrjimätön avun tarjoaminen ja yhteistyö yhteisöille merkittävien toimijoiden kanssa. Maahanmuuttaja- ja pakolaislapset on kattavasti huomioitu ohjeissa sekä käytännön esimerkeissä. Ohjeistus on julkaistu YK:n virallisilla kielillä.

Lähde: Guidelines to Protect Migrants in Countries Experiencing Conflict or Natural Disaster, Migrants in Countries in Crisis (MICIC) Initiative, 2016.

LAPSET LAAJAMITTAISEN MAAHANTULON TILANTEESSA

Vuonna 2015 Eurooppaan saapui ennätysellinen määrä turvapaikanhakijoita. Euroopan tasolla Suomi koki suhteellisesti yhden suurimmista muutoksista, kun turvapaikanhakijoiden määrä hyvin lyhyellä aikavälillä kasvoi yli kymmenkertaiseksi edellisvuosien tasosta. Majoitus- ja vastaanottotilat piti nopeasti löytää yli 32 000 ihmiselle, joista lähes neljäsosa oli lapsia. Lapsista noin 40 prosenttia, yli 3000 lasta, saapui Suomeen ilman huoltajaa. (Maahanmuuttovirasto 2021.)

Sen lisäksi, että Suomen vastaanotokapasiteetti oli vuonna 2015 ääriarjoillaan, kasvoi nopeasti myös yhteiskunnallinen tyytymättömyys turvapaikanhakijatilannetta kohtaan. Vastaanottokeskuksiin kohdistuneet polttopulloskut olivat yksi ikävä esimerkki tilanteen vaikutuksista yhteiskunnan vakauteen ja turvallisuuteen. Iskujen kohteina oli keskuksia, joissa majoittui myös lapsia (Nironen 2016).

Laajamittaisen maahantulon ei valtioneuvoston tuoreessa sisäisen turvallisuuden selonteossa katsotaan olevan uhka itsessään, mutta se saattaa aiheuttaa laajaa sekaannusta ja vaaraa paitsi liikkeellä oleville henkilöille, myös vastaanottavan yhteiskunnan yhteiskuntarauhalle (Valtioneuvosto 2021). Vuonna 2015 tällaisen tilanteen kehittymisen elementtejä oli nähtävissä.

Selvityksen haastatteluihin ja kyselyyn vastanneiden viranomaistoimijoiden mukaan vuoden 2015 tilanteessa lasten määrä näyttäytyi monin paikoin pienenä verrattuna yksin saapuneiden aikuisten määrään, ja etenkin perheiden mukana saapuneet lapset saattoivat jäädä vähälle huomiolle. Majoituksessa kuitenkin pyrittiin huomioimaan myös lapsiperheiden tarpeet, ja selvitykseen osallistuneet viranomaistoimijat näkivätkin asumisen olevan perheiden kohdalla yksi keskeisimmistä hyvinvoinnin lähtökohdista myös poikkeustilanteessa.

Parhaimmillaan vastaanottokeskusympäristö saattaa tuoda perheelle kaivattua turvan tunnetta:

”Vaikka ollaan laitosasumisen malli, se tuo perheille turvaa, että on apua tarjolla ja pystytään havainnoimaan tilannetta. Vaikka työntekijät eivät ole lapsenvahteja, vanhemmat tietää, että henkilökunta silti seuraa ja havainnoi lasten liikkumista ja se tuo turvan tähän ympäristöön”

-Nanna Mäkelä, Oulun vastaanottokeskus

”Kyllä meillä ihan jokainen havainnoi ja kirjaa. Lasten olemista täällä kyllä seurataan. Herkästi tulee tieto meille siitä, missä lapsi on liikkunut, ja että pitääkö vanhemmat lapsesta huolta.”

-Kaisa Kantola, Oulun vastaanottokeskus

Toinen tärkeä lasten hyvinvointiin vaikuttava tekijä on lasten ja perheiden erityisiin tarpeisiin vastaami-

KUVA: PELASTAKAA LAPSET

sen mahdollisuudet vastaanottokeskuksissa. Muun muassa lasten terveydenhoidollisiin tarpeisiin pystytään Suomessa vastaamaan kohtalaisen hyvin jo vastaanottoaikana. Suomessa ilman huoltajaa tulleille lapsille on myös erilliset alaikäisyksiköt, joissa näiden lasten tarpeista pystytään huolehtimaan. Lapsiperheille omia keskuksia ei kuitenkaan yleensä ole, vaan perheet sijoitetaan tavallisiin aikuisten keskuksiin. Tämä tuo omat haasteensa lapsiperheiden palveluiden tasapuoliseen tarjoamiseen kaikissa vastaanottokeskuksissa, mukaan lukien lasten viriketoiminnan tarjoamiseen. Kouluikäiset lapset pääsevät yleensä jo vastaanottoaikana kouluun. Varhaiskasvatukseen piiriin lapset kuitenkin pääsevät hyvin harvoin, eikä muutakaan säännöllistä alle kouluikäisten viriketoimintaa yleensä pystytä ainakaan keskusten toimesta tarjoamaan. Oulun vastaanottokeskuksen kriisi- ja perhetyöntekijä Kaisa Kantolan mukaan tilanne oli toinen edellisen laajamittaisen maahantulotilanteen aikaan 90-luvun alkupuolella:

“Oli Balkanin sota, ja Suomeen tuli paljon lapsia. Vuonna 1992 aloitin pakolaisavustajana lasten viriketoiminnan järjestäjänä ja meillä oli non-stop lastenkerho, monta ryhmää päivässä. Teimme laaja-alaista yhteistyötä oppilaitosten kanssa, ja [vastaanottokeskuksen] kerrostalot kaikki olivat lapsiperheiden majoituskäytössä. Siihen aikaan oli niin onnellinen tilanne, että osa lapsista pääsi myöskin päivähoitoon.” - Kaisa Kantola, Oulun vastaanottokeskus

Vuoden 2015 laajamittaisen maahantulon tilanteessa järjestötoimijoilla, seurakunnilla ja vapaaehtoisilla oli merkittävä rooli viranomaisten tukena. Järjestöt ja muut toimijat olivat muun muassa mukana perustamassa vastaanottoyksiköitä sekä tukemassa saapuneita. Oulussa vuoden 2015 tilanteen keskellä aloitti toimintansa Oulun vastaanottokeskuksen tukiyhdistys ry, joka tarjosi vapaaehtoisten tukemana muun muassa ruoka- ja vaateapua. Toiminta jatkuu yhä, ja tiivis yhteistyö viranomaistoimijan ja vapaaehtoistyötä organisoivan toimijan välillä on taannut sen, että toiminta on sujuvaa.

“Yhdistyksellä on selkeät pelisäännöt sen suhteen, mitä he hoitavat ja mitä me hoidamme. Heidän vapaaehtoistoimintansa on ollut erityisen merkittävää silloin, kun meillä on ollut kiire. He tekevät vapaa-ajantoimintaa, kun me teemme viranomaistoimintaa.”

-Nanna Mäkelä, Oulun vastaanottokeskus

Vuoden 2015 syksyllä myös Pelastakaa Lapset aloitti viranomaistoiminnan tukemisen ja perusti Ouluun ja Espooseen vastaanottoyksiköt ilman huoltajaa Suomeen tulleille lapsille. Lisäksi järjestö pystytti akuuttivaiheessa syksyllä 2015 Pasilan poliisiaseman pihaan teltan, jossa tarjottiin yksin tai perheidensä mukana rekisteröitymistä odottaville lapsille levähdyspaikka, toimintaa, vauvanruokaa ja vaatteita. Joulukuussa 2015 järjestö perusti ensimmäisen Lapsiystävällisen tilan Lahden vastaanottokeskukseen (ks. lisätietoja kpl 6.3). Kaikkiaan Lapsiystävällisiä tiloja perustettiin vuosien 2015–2019 aikana neljä, ja ne toimivat yhteensä seitsemässä lapsiperheitä majoittavassa vastaanottoyksikössä.

“Lapsiystävällinen tila -toiminta oli merkittävää toimintaa, kun meillä omat resurssit olivat niin rajalliset. Sitä on kaivattu myös toiminnan päättymisen jälkeen.”

- Nanna Mäkelä, Oulun vastaanottokeskus

Vuoden 2015 tilanteen myötä lasten huomioiminen on selvitykseen osallistuneiden viranomaistoimijoiden mukaan kehittynyt hyvään suuntaan turvapaikanhakijoiden vastaanoton kentällä. Tästä esimerkkinä on Lapset puheeksi -menetelmän soveltaminen vastaanottoympäristöön (Valiola ym. 2020). Sen myötä lasten järjestelmällisestä huomioimisesta on useammassa vastaanottokeskuksissa tullut entistä tärkeämpi osa arjen perustyötä.

“Lapset puheeksi -menetelmän tuominen kentälle on ollut eteenpäin menoa. Sitä tarjotaan kaikille lapsiperheille. Yleensä apua on saatu perheissä vasta kun on jo ongelmatilanne, mutta nyt tukea tulee aiemmin. Siihen vaikuttaa systemaattinen kaikkien kuuleminen, jolloin pystytään tarttumaan asioihin jo aiemmin.” -Nanna Mäkelä, Oulun vastaanottokeskus

Lisäksi kriisi- ja perhetyöntekijöiden määrä on vuoden 2015 kokemusten jälkeen kasvanut eri vastaanottokeskuksissa yhteensä 13:een, kun aiemmin kriisi- ja perhetyöhön erikoistunut turvapaikanhakijoiden vastaanoton ammattilainen työskenteli vain Oulun vastaanottokeskuksessa (Kaisa Kantolan ja Nanna Mäkelän haastattelu 21.6.2021).

Selvityksen kyselyyn vastanneiden Maahanmuuttoviraston edustajien mukaan turvapaikkaa hakevien lasten ja perheiden huomioiminen näkyy monella tapaa myös koko viraston valmiussuunnittelussa. Vastaajat nostivat erityisesti esille alaikäisyksiköiden kapasiteetin ja laajentamisen sekä valmiuden uusien yksiköiden perustamiseen. Myös esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä turvapaikanhakijoiden koulutus- ja ystävätoiminnassa on huomioitu lapsia ja perheitä. Korona-aikana vastaanottokeskuksissa on pyritty huomioimaan lapsiperheet myös karanteeni- ja eristystilojen suhteen. Ainakin joissain keskuksissa lapsiperheiden ja vanhempien tuen tarpeeseen on jossain määrin pystytty vastaamaan myös säännöllisillä etätapaamisilla ammattilaisten kanssa.

3.4 LASTEN OSALLISUUDEN HUOMIOIMINEN KRIISEIHIN VARAUTUMISESSA JA NIIDEN JÄLKIHOIDOSSA

“-- hieman vanhempien lasten muodostamat “valtuustot” kouluissa tekevät omia ehdotuksiaan ja aloitteitaan liittyen turvallisuuteen ja valmiustoimintaan, pohjautuen lasten kokemuksiin suurimmista riskeistä kouluissa. Kun työstämme riskiarvioita ja valmiussuunnitelmia, lapset antavat tätä kautta oman panoksensa. Tässä tapauksessa meillä on lasten ruohonjuuritason osallistumista.”

- Dragan Licanin

Lapsen oikeus osallistua ja vaikuttaa itseään koskevien asioiden suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin perustuu sekä Suomen kansalliseen lainsäädäntöön, että YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Lapsen osallisuuden asiantuntijoiden mukaan lapsia osallistava kehittämistyö on arvokasta silloin, kun asia on lapselle tärkeä, toimintatapa mielekäs ja lasten näkemyksiä oikeasti huomioidaan. Lapsen kanssa yhdessä kehittäminen saattaa parhaimmillaan johtaa eettisesti kestäviin, parempiin palveluihin ja päätöksiin. Lapselle osallistuminen voi myös luoda kokemuksen omasta kyvykkyydestä sekä halun vaikuttaa myös tulevaisuudessa. (Kalliomeri ym. 2021, 208–209.)

Lasten osallistamisesta päätöksentekoon ja toimintaan on selvityksen teon aikana keskusteltu paljon, ja se on nähty tärkeänä turvallisuuden ja valmiudenkin näkökulmasta. Osallistaminen ja lasten äänen kuuluminen on tärkeää, jotta päättäjät ja viranomaiset tietävät mitä asioita tulisi lasten kohdalla huomioida, ja osaisivat tunnistaa lasten tarpeita. Turvallisuustoimijoiden kentällä tämä tarve on jo tunnistettu nuorten kohdalla.

YK:n turvallisuusneuvosto antoi vuonna 2015 päätöslauselman *Nuoret, rauha ja turvallisuus* (2250). Nuoret oli sitä ennen nähty lähinnä konfliktien aiheuttajina tai uhreina, mutta nyt ajattelutapaa haluttiin kehittää. Päätöslauselmassa myönnettiin, ettei “pysyvää rauhaa voi olla ilman nuorten osallisuutta”. (2250 Nuoret, rauha & turvallisuus 2021.)

Myös Suomi on laatimassa kansallista ohjelmaa päätöslauselman 2250 toteuttamiseksi. Aihetta on lähestytty muun muassa konsultoimalla nuoria ja järjestämällä kyselyitä 15–29-vuotiaille. Valmiuden ja kriisinkestävyden

LASTEN OSALLISUUDEN 9 PERIAATETTA

Lasten osallisuuden laadukkuutta ohjaavat seuraavat yhdeksän periaatetta, jotka YK:n lapsen oikeuksien komitea on laatinut yhdessä järjestöjen kanssa. Kaikkien toimintojen, joihin lapsia osallistuu, on oltava:

- 1. Avoimia ja informatiivisia:** lapsille pitää antaa ymmärrettävää tietoa heidän oikeudestaan ilmaista näkemyksiään ja saada ne huomioituiksi.
- 2. Vapaaehtoisia:** lapsia ei saa pakottaa ilmaisemaan näkemyksiään.
- 3. Kunnioittavia:** lasten näkemyksiin on suhtauduttava arvostavasti.
- 4. Merkityksellisiä:** keskustelunaiheilla on oltava merkitystä lasten elämässä, ja heidän on päästävä hyödyntämään tietoaan, taitojaan ja kykyjään.
- 5. Lapsille sopivia:** ympäristöt ja työskentelytavat pitäisi mukauttaa lasten valmiuksia ja kiinnostusta vastaaviksi.
- 6. Kaikille avoimia:** kaikille on tarjottava yhdenvertainen mahdollisuus osallistua, ja syrjäytymisvaarassa olevia lapsia on erityisesti rohkaistava.
- 7. Koulutukseen perustuvia:** vetäjien toiminnan tulee olla osaavaa ja luotettavaa.
- 8. Turvallisia ja riskit huomioivia:** lasten suojelu on aina etusijalla, sillä osallisuuteen saattaa myös liittyä riskejä.
- 9. Vastuullisia:** lapsille on kerrottava, miten heidän näkemyksiään on tulkittu ja käytetty.

Lähde: Pelastakaa Lapset, *Lasten osallisuus*.

pelastakaalapset.fi/lapsen-oikeudet/lasten-osallisuus

kannalta päätöslauselmassa tärkeää on, että se pyrkii osallistamaan ja huomioimaan nuoret toimijoina turvallisuuteen ja rauhaan liittyvässä päätöksenteossa. Nuorten osallistumismahdollisuuksia ja asemaa parantamalla voidaan lisäksi ehkäistä syrjäytymistä ja ääriajattelun leviämistä sekä vahvistaa turvallisuutta. Suomessa toimii jo päätöslauselman toimeenpanoa edistävä verkosto, johon kuuluvat muun muassa Allianssi, Suomen Partio, Suomen YK-liitto ja Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys NMKY. (2250 Nuoret, rauha & turvallisuus 2021.)

Kaiken ikäisten ja kaikista taustoista tulevien lasten osallistaminen on mahdollista ja tärkeää. Lapsilla ei kuitenkaan aina ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua. Aikuiset kuuntelevat herkemmin niiden lasten ajatuksia, joiden kanssa se on aikuisnäkökulmasta helppoa. (Kalliomeri ym. 2021, 210.) Erialaisten lasten osallistamiseen löytyy kuitenkin yhä enemmän työkaluja, joita eri toimijat voivat hyödyntää lasten osallisuuden suunnittelussa ja toteuttamisessa (ks. Pelastakaa Lapset 2021a). Muun muassa Suomen Pelastakaa Lapsilta löytyy vankkaa osaamista kaikkien lasten osallisuuden edistämiseen. Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on laatinut ohjeistuksia lasten osallistamiseen.

Järjestökentällä ja etenkin lapsijärjestöissä lasten osallistamisesta alkaa löytyä jo esimerkkejä myös valmiuteen ja varautumiseen liittyen. Balkanin Pelastakaa Lasten maatoimisto on yhteistyössä Bosnia-Hertsegovinan turvallisuusministeriön kanssa kehittänyt osallistavaa toimintaa lapsille ja nuorille liittyen turvallisuuskysymyksiin esimerkiksi kouluympäristössä. Hieman vanhemmat lapset ja nuoret ovat kouluissa perustaneet "valtuustoja" (council), joissa he pohtivat ja antavat ehdotuksia omista lähtökohdistaan. Näin lapset pääsevät kertomaan, mitä he itse pitävät merkittävimpinä riskeinä ja uhkina kouluissa, ja mitä tulisi ottaa huomioon valmiustoiminnassa ja turvallisuuskysymyksissä. Kun valmiussuunnitelmaa sitten tehdään, nuorten koululaisten ehdotukset toimivat yhtenä tiedon lähteenä. Näin valmiuskeskusteluun saadaan nuoria mukaan ruohonjuuritasolla. Balkanin osallistavaa toimintaa on tiettyssä määrin sovitettu myös paikalliseen pakolaistyöhön. (Pelastakaa Lapset NWB -haastattelu 27.4.2021, Dragan Licanin.)

TYÖKALUJA OSALLISTAVAAAN KRIISEIHIN VARAUTUMISEEN KOULUISSA

Erilaiset kriisitilanteet voivat yllättäen kohdata koulun, mutta kriiseihin voi kuitenkin varautua. Pelastakaa Lapset on tuottanut koulujen käyttöön osallistavan katastrofienhallinnan työkalupakin (*Participatory School Disaster Management Toolkit, 2015*), jonka avulla koulut voivat tehdä oman kriisivarautumisen suunnitelmansa. Koulujen kriisinhallinnan tarkoituksena on suojella lapsia, koulun henkilökuntaa ja koulutusta itsessään mahdollisilta kriisitilanteilta, ja siihen kuuluu muun muassa fyysisen turvallisuuden, yleisen kriisivalmiuden ja koulutuksen turvaamisen arviointia ja suunnittelua.

Työkalupakki sisältää viisi vaihetta koulujen valmiuden suunnitteluun. Jokaisessa koulussa tulisi olla valmiuteen keskittyvä työryhmä, joka on päävastuussa muun muassa valmiuden suunnittelusta, harjoitusten järjestämisestä ja tiedon jakamisesta muille koulu yhteisön jäsenille. Toivottavaa olisi myös, että työryhmään kuuluisi henkilökuntaa, opiskelijoita, vanhempia ja muita koulun arkeen tai ympäristöön kuuluvia henkilöitä. Työryhmän perustamisen jälkeen valmiussuunnittelun suositellaan etenevän seuraavissa vaiheissa:

- 1. Tunne uhkasi:** Tässä vaiheessa keskeistä on arvioida ja suunnitella. Työryhmät voivat muun muassa pohtia mahdollisia riskitekijöitä ja kriisitilanteita sekä arvioida oman koulunsa turvallisuutta ja valmiutta vastata erilaisiin tilanteisiin. Työryhmän tulisi myös suunnitella riskien hallintaa ja opintojen jatkuvuutta kriisitilanteessa sekä pohtia yhteisön muiden toimijoiden kanssa tehtävää yhteistyötä.
- 2. Tartu uhkiisi:** Tässä vaiheessa on oleellista varmistaa koulu ympäristön turvallisuus puuttamalla fyysisiin ja ympäristöllisiin riskeihin koulun sisällä ja sen ympäristössä. Tähän voi kuulua esimerkiksi rakenteiden korjaamista, paloturvallisuuden varmistamista sekä paikalliseen infrastruktuuriin ja ympäristöriskeihin puuttamista.
- 3. Valmistaudu vastaamaan:** Tässä vaiheessa työryhmä varustautuu ja harjoittelee. Lisäksi työryhmä voi parantaa aikaisia hälytysjärjestelmiä, kehittää yksityiskohtaisia toimintaperiaatteita ja järjestää koko koulun harjoituksia, kuten paloharjoituksia ja muita evakuointiharjoituksia, joiden pohjalta voidaan uudistaa varautumissuunnitelmia.
- 4. Suunnittele koulutuksen jatkuminen:** Tässä vaiheessa tulisi suunnitella mahdollisia vaihtoehtoisia koulu ympäristöjä ja oppimisympäristöjä, kuten etäopetuksen mahdollisuus ja käytännön toteutus. Poikkeusolojen opetuksen lisäksi kannattaa muun muassa hyödyntää erilaisia psykososiaalisen tuen menetelmiä, pohtia koulurakennuksen käyttämistä mahdollisena hätämajoituksena ja suunnitella kouluun palaamista kriisin jälkeen.
- 5. Seuraa ja jaa eteenpäin:** Tässä vaiheessa työryhmä arvioi omaa tähänastista toimintaansa ja sen jatkoa sekä jakaa suunnitelmaansa koulu yhteisölle ja muille asianmukaisille tahoille.
- 6. Toteuta suunnitelma:** Kriisitilanteen kohdatessaan koulu toimii valmiussuunnitelmansa pohjalta varmistaen lasten turvallisuuden sekä turvallisen palaamisen perheensä luokse. Kriisin jälkeen koulu raportoi kärsimistään vahingoista ja tarvittaessa turvautuu vaihtoehtoihin koulu ympäristöihin tai opetustapoihin, kunnes kouluun voidaan taas palata.

Lähde: Petal Marla ym. (2015). *Participatory School Disaster Management Toolkit*. Save the Children.

KUVA: DARIO BOSIO / PELASTAKAA LAPSET

3.5 OIKEAA JA TURVALLISTA TIETOA LAPSILLE KRIISITILANTEISSA

”Se on haastavaa, kun joskus tuntuu, ettei viranomaiset osaa sanottaa aikuisillekaan ymmärrettävällä tavalla, että mitä tässä tapahtuu ja miksi.” - Tove Ruokoja

Viestintä on merkittävä osa kriiseihin varautumista ja vastaamista. Vanhempien, lasten ja perheiden selviytymistä ja varautumista tukevat oikea-aikainen ja oikeanlainen tieto. Laadukkaan tiedon saamisella ja viestinnällä on yksilöllisesti ja yhteiskunnallisesti suojaavia vaikutuksia. Viestin oikea kohdentaminen ja ymmärrettävyys on tärkeä ottaa huomioon. Tietoa tulisi olla saatavilla riittävän monella kielellä ja useammilla kanavilla myös lapset huomioiden.

Viranomaisen olisi tärkeää huomioida kriisitilanteessa vuorovaikutus ja viestin oikea kohdentaminen. Viestinnässä ja tiedottamisessa tulisi huomioida myös kriiseissä mukana olevat lapset. Heidät olisi kohdattava lapsina, jotta tilanne voidaan sanoittaa heille ymmärrettävällä tavalla. Vaikka tämä nähdään osaltaan vanhempien tehtävänä, se ei voi jäädä täysin vanhemman varaan. (Tove Ruokojan haastattelu 5.5.2021.) Lapsen kohtaaminen asettaa kriisiviestinnälle omat haasteensa.

Myös osa muista selvitykseen osallistuneista huomioi viestinnän merkityksen. Eräs viranomaisedustajista korosti etenkin oikean tiedon merkitystä. Hänen mukaansa olisi hyvä huomioida myös hybridiuhat ja disinformaation liikkuminen nykyaikana. Olisi tärkeää, että oikeaa tietoa eri kielillä voitaisiin lisätä ja jakaa tehokkaasti eri kanavissa. Oikealla tiedolla hän viittaa tietoon, jonka avulla pyritään suojaamaan yhteiskuntaa ja sen ihmisarvoa kunnioittavaa arvopohjaa. Hänestä viranomaistahojen ja järjestöjen välillä tarvitaan paljon yhteistyötä viestinnässä ja varautumisessa hybridiuhkien kaltaisiin ilmiöihin. On selvää, että sosiaalisen median ja viestimien kautta väärän tiedon ja hybridiuhkien riski koskettaa myös suomalaisia nuoria ja lapsia. Oikean, luotettavan tiedon saaminen ja löytäminen olisi tärkeää. Tiedottaminen ja viestintä korostuvat kriisitilanteissa, ja mahdollisen disinformaation ja haitallisen vaikuttamisen vuoksi tulisi tunnistaa väärä tieto sekä tarjota oikeat kanavat luotettavalle tiedolle.

Koulut, päiväkodit ja perheet ovat tärkeässä roolissa tiedon välittäjinä lapsille. Pienetkin lapset poimivat tietoa keskusteluista ja uutisista, mutta eivät aina ymmärrä, että kuvasto voi sijoittua muualle maailmaan. Uutiset voivat ruokkia lasten pelkoa itsensä ja läheistensä puolesta. Lapset myös altistuvat sosiaaliselle ympäristölleen, aistivat aikuisten tunteita ja keskusteluilmapiiriä. Aikuiset voivat auttaa lasta käsittelemään pelottavia ja hankalasti ymmärrettäviä asioita selittämällä ja kertomalla uutissisällöistä. Mietityttäviä asioita ei tule sivuuttaa sen perusteella, ettei lapsen tulisi ajatella sellaisia asioita. Koska lapset hakevat tietoa myös itsenäisesti, tulisi pyrkiä keskustelemaan lapsen omista käsityksistä ja ajatuksista. Näin voidaan puuttua väärinkäsityksin ja väärään tietoon. (Poijula 2016.)

<p>OLE LÄSNÄ JA RAUHOITA LASTA. Ylläpidä arki mahdollisimman tavallisena – se luo turvallisuutta.</p>	 <p>Näin tuet lasta KRIISITILANTEESSA</p> <p>Pelastakaa Lapset</p>	<p>Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta lohduttamalla ja auta NÄKEMÄÄN TULEVAISUUS MYÖNTEISENÄ.</p>
<p>KUUNTELE LASTA JA KANNUSTA HÄNTÄ JAKAMAAN AJATUKSIAAN JA TUNTEITAAN. Kerro lapselle, että kaikki ajatukset ja tunteet ovat sallittuja.</p>		<p>Suojele lasta liialliselta MEDIATULVALTA.</p>

Sosiaalisen median myötä lapset ja nuoret törmäävät yhä enemmän erilaiseen ja eritasoiseen sisältöön joka-päiväisessä elämässään. Tähän on hyvä kiinnittää huomiota. 72-tuntia -sivuilla on huomioitu lasten turvallisuus internetissä. Lapsen läheisten aikuisten tulee olla kiinnostuneita sivustoista, joilla lapsi vierailee, ja siitä mitä sosiaalisen median kanavia tämä käyttää. Turvallinen keskustelu on tärkeää, ja sille tulee järjestää aikaa. Näin lapsi voi kertoa, mikäli häntä mietityttää jokin internetissä nähty tai koettu. (72tuntia 2021)

Vanhemmat voivat auttaa lapsia käsittelemään asioita tiedon ja opettamisen avulla. Vaikeat ja polarisoituneet keskusteluaiheet, kuten maahanmuutto, voivat olla lapsille hankalia ymmärtää. Ilmiöiden taustoja olisi hyvä selittää auki ja keskustella asioista. Vanhempien on myös hyvä antaa lapselle tietoa ja malleja kotimaassa ja ulkomailla tapahtuvasta auttamistyöstä, sillä näin kehitetään lapsen empatiaa ja uskoa tulevaisuuteen. (Poijula 2016.) Suomessa lapsijärjestöt ovat ohjeistaneet aikuisia ja lapsia kohtaamaan erilaisia kriisitilanteita (esim. Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2020; Pelastakaa Lapset 2021b).

Viestintää ja kouluttamista on pidetty tärkeänä osana resilienssin kehittämistä ja riskien vaikutusten vähentämistä. Hyvällä tiedottamisella on vaikutusta traumaattisesta kokemuksesta selviämiseen (Turunen & Punamäki 2014, 477–478). Ennen kriisin puhkeamista viestinnän tärkeimpiin tehtäviin kuuluu yhteisöjen ja yhteiskunnan kriisivalmiuden vahvistaminen tarjoamalla kansalaisille tietoa ja taitoja. Viestinnän avulla voidaan myös luoda yhteyksiä, tiivistää verkostoja ja ylläpitää turvallisuuskeskustelua. Kouluissa voidaan tarjota lapsille tietoa erilaisista kriisitilanteista ja kertoa normaaleista psykologisista reaktioista. Koulujen lisäksi vanhempien taitoja puhua lapsilleen riskeistä ja varautumisesta voidaan kehittää. Myös sosiaalisen median alustoilla toteutetuilla kampanjoilla voi olla merkittävä rooli lasten ja nuorten valistamisessa. Empiirinen tutkimus viestinnän vaikutuksista lasten käyttäytymiseen on kuitenkin toistaiseksi lähes olematonta. (Midtbust ym. 2018, 1–3, 8.)

TIEDON SAANNIN TURVAAMINEN KRIISITILANTEISSA

Kotitalouksien varautumisessa häiriötilanteisiin on tärkeää huolehtia ihmisten kyvystä saada tietoa. 72 tuntia -suositusten mukaan kotitalouksissa tulisi olla muun muassa vara-akku ja tai matkalaturi puhelinta varten sekä paristoradio. Ensisijaisesti tietoa saa internetistä, kunhan tietoliikenneyhteydet toimivat. Luotettaviksi tietolähteiksi mainitaan YLE ja kuntien, sähköyhtiöiden ja vesiyhtiöiden viestintäkanavat. Nykyään tiedonsaannin haasteeksi voivat kuitenkin nopeasti muodostua pitkät sähkökatkot, jotka häiritsevät verkkoyhteyksiä. Tällaisissa tilanteissa radio voi toimia tiedonlähteenä. (SPEK & Huoltovarmuusorganisaatio 2019; 72tuntia 2021.) Tietoa voi mahdollisesti saada myös alueellisesta valmiuskeskuksesta.

4 LAPSEN REAKTIOT JA LAPSEN KOHTAAMINEN KRIISITILANTEISSA

“Lapset tahtoo jäädä aikuisten ongelmien varjoon. Tärkeää on jatkuva tiedostaminen, kaikissa tilanteissa, että lapset ovat lapsia, majoittamisessa ja kohtaamisessa ja fyysisissä tarpeissa, kaikissa pitää huomioida, että kyseessä on lapsi ja että lapsi näkee maailman eri tavalla.”

-Kaisa Kantola, Kriisi- ja perhetyöntekijä, Oulun vastaanottokeskus

4.1 LASTEN KYKY KÄSITELLÄ KRIISEJÄ JA SELVIYTYÄ HÄIRIÖTILANTEISTA

Lapsen reaktioihin suuronnettomuustilanteissa ja kriiseissä vaikuttavat altistuminen, omat ja perheen suojaavat tekijät sekä yhteisö.

Kriisi- ja häiriötilanteissa lapset kuuluvat suurimpiin kärsijöihin. Kehitysiässä voimakas stressi ja siitä selviäminen voivat olla raskaita prosesseja. Kriisien nopea tunnistaminen ja lasten pikainen auttaminen ovat tärkeässä roolissa. Ongelmana kuitenkin on, että lasten tarvitsemaa apua ei usein aikuisten keskuudessa täysin ymmärretä tai oireilua saatetaan pitää lievempänä kuin lapsi itse sen kokee tai kertoo. Lapsen reaktioihin suuronnettomuustilanteissa ja kriiseissä vaikuttavat altistuminen, omat ja perheen suojaavat tekijät sekä yhteisö. Vaikeassa tai traumaattisessa tilanteessa lapsi reagoi ikänsä ja kehitystasonsa mukaan, sillä valmiudet kohdata pelottavia asioita vaihtelevat niiden myötä. Onnettomuustilanteissa lapsi on erityisen haavoittuvassa asemassa, koska hänen kykynsä käsitellä asioita on vielä rajallinen. Lapsen riippuvuus vanhemmista ja eroahdistuksen tunteet voivat myös lisääntyä kriisitilanteessa. (Poijula 2016.)

Lasten haavoittuvuuteen vaikuttavat rajallisen toimijuuden ja kehitysvaiheiden keskeneräisyyden lisäksi eri vaiheisiin kuuluvat kehitystehtävät, jotka voivat häiriintyä kriisitilanteessa. Tämä saattaa vaikuttaa myöhempään kehitykseen, identiteetin kehittymiseen ja elämäntietoon. (Lundberg & Wuermler 2012, 17–18.)

Kriisit ovat erityisen haastavia niille lapsille, jotka ovat kohdanneet elämässään aikaisemmin traumaattisia kriisejä tai muita suuria menetyksiä, kärsivät entuudestaan masennukseen tai ahdistukseen liittyvistä oireista, tai joilla on elämässä muita haasteita, kuten vaikeuksia koulussa.

(Davidhizar & Shearer 2002, 28).

Nämä lapsen haavoittuvuutta edistävät tekijät on todettu myös Suomessa Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien jälkeen tehdyssä tutkimuksessa (Haravuori ym. 2010, 2661). Lastenpsykiatri Heidi Parviaisen mukaan noin puolet aikuisiän psykiatrisesta oireilusta alkaa jo alle 14-vuotiaana, minkä vuoksi yhteiskunnan kannattaisi pieniläkin panostuksilla toimia lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi. Näillä pienillä toimilla voi olla myös kansantalouden näkökulmasta pitkäaikaisia vaikutuksia. (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021)

Lasten haavoittuvuus näyttäytyy aineiston valossa erityisesti lasten psykologisen oirehdinnan lisääntymisenä. Erialaisten kriisien kaltaiset traumaattiset kokemukset voivat aiheuttaa lapsille traumaattiseen stressiin liittyviä oireita varsinkin, jos tilanteeseen on liittynyt elämän vaarantuminen tai vakava fyysinen uhka (Murtonen ym. 2012, 23). Lasten ja nuorten traumatisoitumiseen kuuluu tiettyjä erityispiirteitä. Traumaattinen kokemus voi johtaa esimerkiksi nuoruusiän kehityksen häiriintymiseen. Tämä voi näyttäytyä muun muassa itsenäistymisen, identiteetin muodostumisen ja persoonallisuuden kehityksen haasteina, joilla voi puolestaan olla hyvinkin kauaskantoisia vaikutuksia lapsen elämässä. Oirehdintaan vaikuttavat useat samat seikat kuin yleiseen haavoittuvuuteen: psykologisen oireilun riskit ovat suurimmat niille lapsille, jotka ovat kohdanneet aiempia traumaattisia kokemuksia tai vastoinkäymisiä. Psykologisen oireilun riskit ovat suurempia myös niille lapsille, jotka ovat muista syistä oireilleet psyykkisesti, sekä niille, jotka eivät saa riittävästi tukea läheisiltään tai sosiaalisesta ympäristöstään kriisin jälkeen. Oirehdinta on myös hieman tyypillisempää tytöillä kuin pojilla. (Haravuori ym. 2010, 2661.) Aikaisempien traumaattisten kokemusten merkitys lasten kriisiin suhtautumisessa tulee selvityksen aineistossa esiin erityisesti pakolaistaustaisten lasten kohdalla.

Kriisin jälkeen vakavia oireita saavien lasten määrä riippuu lisäksi muun muassa kriisin traumaattisuudesta sekä siitä, millaista tukea lapset saavat kriisin jälkeen (Davidhizar & Shearer 2002, 32). Mahdollisten traumaattisten kriisien jälkeen onkin erityisen tärkeää tunnistaa lapset ja nuoret, joilla on korkein riski kärsiä psykologisista oireista, jotta heidän toimintakykynsä ja mielenterveytensä voitaisiin turvata mahdollisimman pitkälle (Turunen & Punamäki 2014, 484). Tämä voi kuitenkin olla haastavaa, sillä kaikki apua tarvitsevat eivät välttämättä osaa tai halua täysin hyödyntää heille tarjottavaa tukea (Murtonen ym. 2012, 28). On myös syytä muistaa, että myös niille lapsille, joilla ei ole aikaisempia kokemuksia vastaavanlaisista vaikeista tilanteista, kriisitilanne voi johtaa turvallisuudentunteen ja elämänluottamuksen menettämiseen. Tällöin lapsen on löydettävä uusia tapoja ilon ja turvallisuuden kokemiseen, mikä voi olla vaikeaa etenkin pidempään jatkuvan kriisin keskellä. (Davidhizar & Shearer 2002, 31.)

Tietyt reaktiot ovat tyypillisiä kaiken ikäisille lapsille silloin, kun he kohtaavat kriisin. Tällaisia reaktioita ovat muun muassa pelko tapahtuman toistumisesta ja huoli läheisistä, sekä esimerkiksi muutokset unirytmissä. (Dybdal & Melin 2013, 43.) Yhtäläisyyksistä huolimatta lapset kehittyvät kuitenkin vaihteittain ja toimivat stressaavissa ja traumaattisissa tilanteissa iälleen ja kehitysvaiheilleen tyypillisesti (Poijula 2016). Lisäksi lapsen niin kuin aikuisenkin aikaisemmat kokemukset vaikuttavat reaktioihin kriisitilanteessa. Eri ikäisiä lapsia tulisi auttaa löytämään omalle ikävaiheelleen sopivia tapoja esimerkiksi tunteiden ilmaisuun kriisin jälkeen (Davidhizar & Shearer 2002, 30).

Vaikka lapset ja nuoret suhtautuvat stressiin ja traumaattisiin kokemuksiin eri tavoilla (Pace 2000, 654), on tutkimuksissa kuitenkin todettu myös tietyille ikävaiheille tyypillistä käytöstä traumaattisen kokemuksen jälkeen.

VAUVASTA 18-VUOTIAASEEN: EROJEN YMMÄRTÄMINEN JA HAHMOITAMINEN

Seuraavissa esimerkeissä seurataan pitkälti Pelastakaa Lasten psykologisen ensiavun käsikirjan (2013) ikäjakoja. Eri lähteet vetävät rajat ikäryhmien välille hieman eri tavoilla. Lapset myös saattavat siirtyä ikävaiheesta toiseen hieman eri ikäisinä ja yksilöllisesti, ja vanhemmat lapset voivat reagoida myös nuoremmille lapsille tyyppillisillä tavoilla (Pace 2000, 654). Lasten yksilöllisistä eroista huolimatta ikäryhmäjaottelu antaa osviittaa siitä, mikä on lapselle kriisitilanteessa tyyppistä. Näin voidaan tunnistaa myös sellaiset lapset, joiden käyttäytyminen vaikuttaa erityisen poikkeavalta ikään nähden.

0–6-VUOTIAAT

Pienille lapsille on traumaattisen tilanteen kohdattessaan tyyppistä pelätä joutuvansa eroon vanhemmistaan tai huoltajistaan, minkä vuoksi he saattavat olla tavallista takertuvaisempia. Tämän vuoksi esimerkiksi kriisin jälkeen turvallinen fyysinen läheisyys auttaa lasta rauhoittumaan. Lapset saattavat myös itkeä enemmän tai olla ärtyneempiä, pelokkaampia tai vaativampia. Myös lasten ruokahalussa ja unirytmisissä voi tapahtua muutoksia, ja lasten keskittymiskyky voi olla tavallista heikompi. Pienille lapsille on lisäksi tyyppistä taantua, mikä voi ilmetä esimerkiksi peukalon imemisenä tai kasteluna. Lapsi voi reagoida tapahtumaan myös vähentyneenä leikkimisenä tai esimerkiksi tapahtuneeseen liittyvinä toistuvina tai tavallista aggressiivisempina leikkeinä. (Pace 2000, 654; Poijula 2016; Dybdal & Melin 2013, 43–44.)

0–3-vuotiaat lapset kommunikoivat rajoittuneen kielenkehityksensä vuoksi usein kehonkielellä. Näin pienten lasten ymmärrys tapahtumasta on rajallinen, minkä vuoksi erityisesti fyysinen läheisyys tuo turvaa tilanteeseen. Hieman vanhempien lasten kohdalla ymmärrys maailmasta on vielä sen verran rajallinen, ettei lapsi pysty täysin ymmärtämään tapahtuman seurauksia eikä esimerkiksi kuoleman lopullisuutta. Lapsi on kuitenkin tietoinen omassa välittömässä ympäristössään tapahtuvista muutoksista ja seuraa tarkasti esimerkiksi vanhempiensa reaktioita tilanteeseen. (Dybdal & Melin 2013, 43–45.)

7–12-VUOTIAAT

Edellisten reaktioiden lisäksi alakouluikäisille lapsille on haastavan tapahtuman jälkeen tyyppistä käyttäytyä koulussa tai kotona tavallista huonommin sekä suuttua ja tapella enemmän. Lapset saattavat myös vetäytyä muista, turtua tai kokea masennusta, ahdistusta tai syyllisyyttä. Tämän ikäisille saattaa myös ilmaantua uusia, joskus irrationaalisia pelkoja ja he voivat miettiä toistuvasti toisten pelastamista ja suojelua. (Pace 2000, 654; Poijula 2016.) Kokemus saattaa lisäksi vaikuttaa lasten muistiin sekä keskittymiseen, ja lapset saattavat valittaa stressin aiheuttamista fyysisistä oireista. Tyyppistä on myös lasten hämmentyminen tai hämmentynyt käytös, kunnon heikentyminen sekä haluttomuus mennä kouluun. Tämän ikäisillä lapsilla on jo jonkin verran ymmärrystä syy-seuraus-suhteista, riskeistä ja haavoittuvuuksista, mutta he näkevät tyyppisesti maailman hyvä-paha tyyppisten vastakkainasettelujen kautta. Heillä voi yhä olla vilkas mielikuvitus. Lapset ovat kiinnostuneita faktoista ja heidän kanssa kannattaa keskustella tapahtuneesta, kuten muidenkin ikäisten lasten kanssa. Lapsi saattaa myös rajallisen ymmärryksensä vuoksi syyttää itseään tapahtumasta. (Dybdal & Melin 2013, 45–46.)

13–18-VUOTIAAT

Teini-ikäiset osaavat tarkastella kriisiä sekä omasta että muiden näkökulmasta, ja he tuntevat usein voimakasta surua ja huolta muista kriisin jälkeen. Tämän ikäisille on nuorempien lasten lailla tyyppistä ajatella asioista minäkeskeisesti itsensä kautta ja kokea syyllisyyttä siitä, etteivät he pystyneet auttamaan muita kriisin aikana. Toisaalta nuoret voivat myös muuttua itsekeskeisemmiksi ja heidän suhteensa muihin voivat kärsiä. Nuorten riskikäyttäytyminen voi lisääntyä kriisin seurauksena, ja nuorilla saattaa ilmetä itsetuhoista ajattelua ja käytöstä, aggressiivisuutta sekä esimerkiksi alkoholin väärinkäyttöä. Nuoret saattavat myös kärsiä takaumista ja he välttelevät usein traumaattisesta kokemuksesta muistuttavia asioita. Traumaattinen kokemus voi vaikuttaa huomattavasti nuoren käsitykseen maailmasta, ja siitä voi seurata myös tulevaisuuteen liittyvää toivottomuuden tunnetta. Nuoret saattavat sen takia myös haastaa esimerkiksi viranomaisia sekä vanhempiaan, ja tukeutuvat todennäköisemmin ystäviinsä. (Pace 2000, 654; Dybdal & Melin 2013, 46.)

KUVA: ANNA LANKINEN / PELASTAKAA LAPSET

KUVA: ELENA HEATH-HERWICK / PELASTAKAA LAPSET

4.2 PSYKOLOGINEN ENSIAPU JA PSYKOSOSIAALINEN TUKI

“Kun ihminen selviytyy vaikeasta vastoinkäymisestä, tämä lisää hänen mielensä joustavuutta selviytyä seuraavista elämänhaasteista. Kysymys ei ole vain palautumisesta siihen mitä oli ennen kriisiä, sillä kriisin jälkeen kaikki on muuttunut, myös ihmisen käsitys itsestään ja mahdollisuuksistaan. Myös yhteisöllä ja yhteiskunnalla on suuri merkitys ihmisen selviämässä. Yksilö ei ole yksin vastuussa mielen joustavuudesta, vaan paljon riippuu siitä, miten ympäristö luo mahdollisuuksia selviytymisen kokemukseen.” -Pirjo Niemi-Järvinen, Pelastakaa Lapset

Välittömästi kriisin jälkeen tarjottu tuki voi huomattavasti vähentää tai jopa estää kriisin aiheuttamia pitkäaikaisvaikutuksia mielenterveyteen. Tämän vuoksi kriisitilanteen jälkeen onkin tärkeää, että ammattilaiset aktiivisesti etsivät kriisistä kärsineitä lapsia ja perheitä, eivätkä odota, että nämä osaavat omatoimisesti hakeutua palveluiden pariin. Lasten kanssa toimivien ammattilaisten ja muiden turvallisten aikuisten on myös oltava tietoisia omien tunnelmaisujensa vaikutuksista lapsiin, sillä esimerkiksi aikuisen näkyvä pelko tai viha voi vahvistaa kriisin negatiivisia vaikutuksia lapsissa. Lapsi saattaa kriisin jälkeen myös takertua ajatukseen siitä, että hänen olisi itse pitänyt osata toimia toisin. Lapsille pitääkin kriisin jälkeen korostaa, että he eivät ole vastuussa kriisistä riippumatta siitä, mitä he ovat ennen kriisiä tai sen aikana ajatelleet, sanoneet tai tehneet. (Davidhizar & Shearer 2002, 28–31.)

Lapselle ja aikuisille annettava psykologinen ensiapu (eng. PFA, *psychological first aid*) on maailmalla tunnustettu, yksinkertainen ja tehokas tapa antaa tukea kriisitilanteissa. Se auttaa ehkäisemään lyhyt- ja pitkäaikaisia oireita ja tukee kriisistä toipumista. (Dybdal & Melin 2013, 10.) Psykologinen ensiapu on tunkeilematonta tukea ja henkilön tarpeiden sekä huolien arviointia. Sen ensisijaisina tavoitteina on huolehtia autettavan perustarpeista, kuten ravinto, suoja ja tieto, sekä kuunnella ja rauhoittaa. (Poijula 2016.) Psykologinen ensiapu sisältää myös apua tarvitsevan henkilön ohjaamista avun piiriin, sekä tämän suojelemista lisähaitoilta, joita kriisi- tai auttamistilanteessa voi tulla eteen (Dybdal & Melin 2013, 40).

Psykososiaalinen tuki puolestaan on kattotermi kaikelle sille toiminnalle, jolla pyritään rajoittamaan suuronnettomuuksien tai muiden erityistilanteiden ihmisille aiheuttamia seuraamuksia, kuten psyykkistä ja sosiaalista kuormitusta sekä terveydellisiä haittoja (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 12.) Kansainvälisen Punaisen Ristin

psykososiaalisen tuen keskus (*IFRC Psychosocial Centre*) määrittelee psykososiaalisen tuen yhteisölähtöiseksi toiminnaksi, johon voi sisältyä muun muassa psykologista ensiapua, tukiryhmiä, lapsiystävällisiä tiloja (engl. *Child Friendly Spaces*) sekä tiedon jakamista kriisin uhreiksi joutuneille esimerkiksi normaaleista reaktioista kriisitilanteissa. Psykososiaalista tukea voivat tarjota niin vapaaehtoiset kuin ammattilaisetkin. (IFRC Psychosocial Centre 2018.)

Myös Suomessa viranomaiset ovat huomioineet psykososiaalisen tuen tärkeyden. Esimerkiksi ministeriöryhmä suositti vuonna 2019, että jokaisen tulisi saada psykososiaalista tukea äkillisissä traumaattisissa tilanteissa. Apua tulisi saada riittävän pitkään ja läheltä. Tuki auttaa yhteisöä ja yksilöitä selviytymään, kun se on hyvin järjestettyä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019.) Psykososiaalisen tuen ja palveluiden järjestämisestä kunnissa onkin säädetty laissa. Sen mukaan onnettomuuksien uhreille, uhrien omaisille ja pelastajille on järjestettävä tarvittava tuki ja palvelut. Koulujen velvollisuutena on tehdä omat kriisisuunnitelmansa, jossa tukena on lasten ja nuorten mielenterveystyön asiantuntijoita. Myös kirkon henkinen huolto tarjoaa kriisi- ja häiriötilanteissa psykososiaalisen tuen palveluita, samoin kuin Suomen Punaisen Ristin henkisen tuen ryhmät. (Castaneda ym. 2018, 274 ja RedNet 2021.)

Psykososiaalista tukea voidaan antaa lapsille käytännössä monin eri tavoin. Esimerkiksi Pelastakaa Lasten Balcanin aluetoimiston haastateltavien mukaan vuosien 2014–2015 laajamittaisten tulvien aikaan järjestö hyödynsi yhteistyökumppaneidensa kanssa muun muassa Lapsiystävällinen tila -toimintaa sekä HEART-toimintaa, jossa lapsille tarjotaan psykososiaalista tukea taiteen keinoin.

Myös vertaistuki ja lasten osallistaminen voivat olla kriisin uhreille merkittävä osa psykososiaalista tukea. Suomessa on sovellettu norjalaista kriisipsykologian mallia, jossa suuronnettomuuksien uhreille on järjestetty tapaamisia ja kokoontumisia. Esimerkiksi Konginkanaan bussionnettomuuden ja tsunamin uhreille tarjottiin Punaisen Ristin psykologien ohjaamia vertaisryhmätapaamisia, joissa lapset saattoivat käsitellä tapahtumia. Tätä kollektiivista mallia on käytetty myös kouluumpumisten jälkeen. (Poijula 2016.)

Lasten osallistaminen voi auttaa heitä käsittelemään vaikeita kokemuksiaan ja pääsemään niistä yli. Osallistamisen merkitys on korostunut esimerkiksi ilman huoltajaa alaikäisenä maahan tulleiden pakolaistaustaisten lasten ja nuorten kohdalla. Nuorten hyvinvointia onkin pitkällä tähtäimellä edistetty parhaiten lisäämällä nuorten mahdollisuuksia olla tekemisissä sosiaalisen ympäristönsä kanssa sekä osallistamalla heitä jokapäiväisiin arjen askareisiin. (Garoff ym. 2019, 14.)

Lapsen psykososiaalista kasvua ja kehitystä tukee Heidi Parviaisen mukaan erityisesti arjen jatkuminen “mahdollisimman samankaltaisena” ja mahdollisuus tavanomaisen perhe-elämän ylläpitämiseen. Tämä korostuu etenkin sellaisissa kriisitilanteissa, joissa perhe joutuu lähtemään kotoaan. On tärkeää, että kriisin aikana ja sen jälkeen mahdollisimman monta asiaa lapsen arjessa pyritään säilyttämään samankaltaisina, tai uusista elementeistä tehdään uusia rutiineja. Parviaisen mukaan lapselle rutiinit luovatkin kuulumisen ja turvallisuuden tunnetta. Sama pätee osaltaan myös vanhempiin. Myös paikkaan kuulumisen tunteella on merkittävä vaikutus lasten ja aikuisten psykososiaaliseen hyvinvointiin ja kehitykseen. (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021)

4.3 MAAHANMUUTTOTAUSTAN VAIKUTUS LASTEN REAKTIOIHIN KRIISEISSÄ

“Kyllä kaiken kaikkiaan tämä pakolaistaustaisten perheiden, lasten ja vanhempien ryhmä on sellainen, joka pitäisi erikseen huomata ja erikseen nähdä, koska heillä on aivan erilaiset riskitekijät.”

- Heidi Parviainen

Kansainvälisten tutkimusten mukaan maahanmuuttajilla ja erityisesti pakolaistaustaisilla on pääväestöä useammin mielenterveysongelmia (Castaneda ym. 2018, 26). Lastenpsykiatri Heidi Parviaisen mukaan tämän takia erityisesti pakolaistaustaisilla lapsilla voi olla monella tapaa muita lapsia heikompi lähtötilanne kriisin sattuessa (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021).

Noin puolella Suomeen saapuneista pakolaislapsista on psyykkistä oireilua, ja se on yleisempää pienemmillä lapsilla (Castaneda ym. 2018, 193). Merkittävä osa pakolaistaustaisista lapsista on kokenut menneisyydessä järkyttäviä tapahtumia, kuten sotaa, kidutusta, läheisten kuolemia tai vakavaa väkivaltaa, mikä voi altistaa psyykkisten oireiden puhkeamiselle. Myös kotimaasta pakeneminen on riski psyykkiselle hyvinvoinnille, ja siihen liittyy aina monenlaisia menetyksiä. Lisäksi on havaittu, että myös Suomessa koettu syrjintä, osattomuus ja vaikeus löytää tilanteeseen sopivia palveluita vaikuttaa maahanmuuttajataustaisten henkilöiden psyykkiseen oireiluun. (Mts. 2018, 27, 50.)

Ilman huoltajaa maahan tulleet pakolaislapset ovat erityisen haavoittuva ryhmä. Ennen matkaa, sen aikana ja jälkeen koetut vaikeat tai traumaattiset tapahtumat lisäävät lasten riskiä kärsiä esimerkiksi traumaperäiseen stressireaktioon liittyvistä oireista, masennuksesta ja ahdistuksesta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tämänkaltaiset vaikeista kokemuksista johtuvat oireet ovat tyypillisiä ilman huoltajaa tulleiden lasten parissa jo heidän saapuessaan maahan, ja ne ovat myös merkittävästi yleisempiä kuin huoltajan kanssa muuttaneilla. (Dash 2020, 84–85.) Lasten psykiatrisen oireilun tunnistamista tulisi priorisoida etenkin kriisitilanteissa. (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021)

“Jos puhutaan pakolaistaustaisista lapsista, niin heille ylipäänsä häiriötilanteet voivat olla aikaisempien trauman kokemusten takia erityisen haastavia ja he voivat ehkä reagoida siksi voimakkaammin tai vetäytyä. Reagointihan voi olla myös sitä, että täysin vetäytyy tilanteesta. Kyllä he ehkä ovat sellainen ryhmä, jonka psyykkistä vointia voisivat erityisesti ammattilaiset havainnoida, että miten he siihen tilanteeseen reagoivat. Ehkä sellaisen tietyn turvan ja suojan tarve voi olla isompi.” -Tove Ruokoja

Käsitykset mielenterveydestä vaihtelevat eri kulttuureissa. Mielenterveysongelmat ovat monessa kulttuurissa stigmatisoituja, häpeällisiä ja vaiettuja ongelmia. Joissain kulttuureissa mielenterveyden käsitys voi olla täysin vieras. Somaattinen oireilu voidaan toisaalta kokea hyväksyttäväksi tavaksi tuoda esille omaa pahaa oloa ja psyykkisiä oireita. (Castaneda ym. 2018, 69, 275.)

Toistaiseksi tutkimukset eivät kuitenkaan osoita, että maahanmuutto itsessään vaikuttaisi negatiivisesti lasten ja nuorten mielenterveyteen. Esimerkiksi pelkkä lasten psykiatrisen sairastuvuuden tarkastelu ei riitä osoittamaan mielenterveyden ja maahanmuuton välistä yhteyttä, sillä tutkittavia maahanmuuttajalapsia verrataan usein tulomaan valtaväestön lapsiin, eikä lapsiin, jotka ovat jääneet lähtömaahan ja joilla olisi siksi vertailukelpoiset lähtökohdat. Maahanmuuttajalapselle muutto voikin olla mielenterveyttä edistävä asia. Itse maasta muuttoa enemmän maahanmuuttajalasten mielenterveyden tilanteeseen onkin todettu vaikuttavan samat tekijät kuin suomalaislasten mielenterveyteen, kuten vanhempien sosioekonominen tilanne. (Kerkkänen & Säävälä 2015, 26–27.) On myös muistettava, että kantasuomalaisillakin lapsilla voi olla aikaisempia traumaattisia kokemuksia, jotka tulevat esiin uusissa kriisitilanteissa.

“Toki täytyy muistaa, että meillä on muussakin väestössä sellaisia, joilla on traumakokemuksia. Niitä ei voi suoraan liittää tiettyyn ryhmään, vaan pitäisi ylipäänsä kiinnittää huomio siihen, miten ihmiset reagoivat siinä tilanteessa, ja onko heillä mahdollisesti joitakin aikaisempia kokemuksia, mitkä voivat siinä tilanteessa lyödä päälle.” -Tove Ruokoja

KUVA: DARIO BOSIO / PELASTAKAA LAPSET

4.4 MAAHANMUUTTAJATAUSTAISTEN LASTEN TUKEMISEEN LIITTYVIÄ ERITYISHUOMIOITA

Äkillisessä kriisi- ja häiriötilanteessa maahanmuuttajataustaisen lapsen psykososiaalisen ja muun tuen tarpeesta huolehtimiseen on tärkeää löytää resursseja ja osaamista. Kulttuurisensitiivisyyteen liittyvän osaamisen puuttuessa auttamistyöhön saattaa liittyä epävarmuutta.

Yleisesti sekä valtaväestön että esimerkiksi sosiaalialan ammattilaisten kokemukset maahanmuuttajista ja heidän kulttuureistaan ovat Suomessa vielä vähäisiä. Tämä vaihtelee kuitenkin selvästi alueittain. (Poikonen 2018, 1–2.) Suomalaisten lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden parissa tehdystä haastattelututkimuksesta kävi ilmi, että maahanmuuttaja-asiakkaiden kohtaamiseen liittyvä osaaminen oli vähäistä suhteessa sen tarpeeseen, ja vain neljäsosa sosiaalityöntekijöistä oli saanut maahanmuuttajien kohtaamiseen liittyvää koulutusta. Noin kaksi kolmasosaa sosiaalityöntekijöistä kertoi kokevansa valmiutensa kohdata maahanmuuttaja-asiakkaita heikomaksi verrattuna muiden asiakkaiden kohtaamiseen, ja yhtä suuri osa piti maahanmuuttajatyötä muuta työtä haastavampana. (Pösö 2015, 28–29.) Vuoden 2015 laajamittaisen maahantulotilanteen jälkeen yhä useammalla toimijalla on kuitenkin jo kokemusta turvapaikanhakijoiden ja pakolaistaustaisten henkilöiden vastaanotosta ja tukemisesta.

Kulttuuriset erot eivät itsessään yleensä estä vuorovaikutusta, vaan merkittävämmiksi esteiksi kohtaamiselle maahanmuuttajataustaisen ja ammattilaisen välillä muodostuvat kieli, aika ja ammattilaisten avoimuuden ja rohkeuden puute (Castaneda ym. 2018, 275). Muun muassa psykologien keskuudessa on jo jonkin aikaa keskusteltu omien ennakkoluulojen ja arvojen vaikutuksista maahanmuuttajien kohtaamistilanteissa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa, mutta myös Suomessa (ks. Hiitola, Anis & Turtiainen 2018, 6) maahanmuuttajista käytävä yhä polarisoitua keskustelu vaikuttaa väistämättä ammattilaisen ja maahanmuuttaja-asiakkaan kohtaamiseen puolin ja toisin. Tämän vuoksi on tärkeää, että maahanmuuttajien kanssa työskentelevät säännöllisesti kyseenalaistavat omia ennakkoluulojaan ja asenteitaan sekä niiden vaikutuksia asiakaskohtaamisissa (ks. myös Hiitola, Anis & Turtiainen 2018, 18). Kyseenalaistaminen on erityisen tärkeää silloin, kun vastassa on lapsena maahan tullut henkilö. Esimerkiksi yksin liikkeellä olevat lapset ja nuoret ovat usein erityisen haavoittuvassa asemassa

vahvojen ennakkoluulojen vuoksi. (Dash 2020, 85–86; ks. myös Poikonen 2018, 2.) American Psychological Association ehdottaakin, että psykologien työssä painotettaisiin entistä enemmän muun muassa eri kulttuurien tuntemusta, kulttuurisia eroja huomioivia toimintamalleja sekä lähtökohtaisesti myönteistä asennetta eri kulttuureista tulevia asiakkaita kohtaan. (Dash 2020, 86.)

Maahanmuuttajien ammatilliseen kohtaamiseen on tarjolla monia kulttuurisensitiivisyyteen ja kulttuuriseen kompetenssiin liittyviä koulutuksia ja materiaaleja. On kuitenkin havaittu, että toisinaan kurssit ja materiaalit saattavat perustua maahanmuuttajien kulttuurin toiseuteen ja esittää vieraan kulttuurin huonossa valossa. (Poikonen 2018, 1–2.) Toistuvat toiseuttamisen kokemukset aiheuttavat maahanmuuttajien keskuudessa epäluottamusta viranomaiskohtaamisissa. Lisäksi maahanmuuttajilla ja etenkin pakolaistaustaisilla henkilöillä voi olla aikaisempia huonoja kokemuksia viranomaisista, minkä vuoksi luottamuksen rakentamiseen on tärkeää panostaa (Poikonen 2018, 49; ks. myös Pösö 2015, 32). Tilannetta voi vaikeuttaa myös maahan muuttaneen lapsen tai vanhemman kielteinen kuva mielenterveytyöstä, minkä vuoksi he saattavat kieltää tuen tarpeen (Garoff ym. 2019, 8). Parviainen korosti haastattelussaan, että maahanmuuttajataustaisten lasten kohdalla sosiaalinen tuki ja kuulumisen tunne ovat erityisen tärkeitä. Tämä voi toteutua esimerkiksi silloin, kun lapsi kokee tulevansa kuulluksi ja kun joku haluaa kohdata hänet ja auttaa häntä. (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021.)

Kuten kaikkien lasten kanssa, viestinnälliset haasteet voivat tulla kriisitilanteissa vastaan myös maahanmuuttajataustaisia lapsia kohdatessa. (Davidhizar & Shearer 2002, 30.) Koska lapset usein omaksuvat ja ymmärtävät tiedon eri tavoin kuin aikuiset, pitää vuorovaikutuksessa lasten kanssa kyetä viestimään paitsi lapsen ymmärtämällä kielellä, myös lapsen ymmärtämällä tavalla. Tiedon välittymiseen vaikuttavat lapsen kehitystason lisäksi muun muassa lapsen tai perheen totutut tavat etsiä ja sisäistää tietoa. (MICIC Initiative 2016, 29–33) Lasten kohdalla korostuu lukutaidon vasta kehittyessä suullisen tiedon jakamisen merkitys. Maahanmuuttajataustaisissa perheissä sama voi koskea myös aikuisia. Monissa pakolaistaustaisten henkilöiden lähtömaissa, kuten Irakissa ja Afganistanissa lukutaidottomia on keskimäärin jopa yli puolet väestöstä (UNESCO Institute for Statistics 2017), minkä takia lukutaidottomuutta esiintyy maahanmuuttajien kohdalla keskimääräistä enemmän myös Suomessa.

Selvityksen kysely- ja haastatteluaineistossa korostui omalla kielellä tarjotun tiedon merkitys erityisesti kriisitilanteissa. Esimerkiksi lastenpsykiatri Heidi Parviainen kiteytti tarpeen seuraavasti: *“On tärkeää jo ylipäätään se, että on omankielistä informaatiota siitä, mitä tapahtuu ja mitä pitäisi tehdä.”* Eräs kyselyyn vastanneista järjestötoimijoista korosti myös, että omankielisen virallisen tiedon lisäksi monikielisyys tulisi näkyä esimerkiksi kielitaitoisissa auttajissa.

Koronapandemian aikana on herännyt keskustelua siitä, onko tietoa saatavilla riittävän helposti ja riittävän monella kielellä. Muun muassa mielenterveyspuolella maahanmuuttajaväestöä ja erikielisyttä on osin otettu huomioon. Esimerkiksi Helsingin ja Uudenmaan yliopistollinen sairaala HUS on kerännyt *Mielenterveystalo-sivustolle* monilla eri kielillä tietoa henkisestä hyvinvoinnista ja mielenterveyden ylläpidosta kriiseissä ja vaikeissa elämäntilanteissa. Tietoa on saatavilla eri kielillä, joihin kuuluvat suomi, arabia, englantia, kurdi sorani, somali, venäjä ja dari. (Mielenterveystalo 2021.) MIELI ry tarjoaa lisäksi tietoa ja palveluita eri kielillä, muun muassa arabiankielistä kriisiapua puhelimitse.

Silloin kun omankielistä tietoa tai osaamista ei ole saatavilla, käytetään yleensä tulkkia. Esimerkiksi eräs selvityksen kyselyyn vastannut, maahanmuuttajien kanssa paljon työtä tekevä viranomaistoimija kertoi, että heidän asiakkailleen tiedotus on aina omalla kielellä, mutta keskustelut käydään tulkin apua käyttäen. Useat maahanmuuttajalasten kanssa työskentelevät ammattilaiset ovat kuitenkin kuvanneet kielimuurin ja mahdollisen tulkin käytön tuomia haasteita työlleen. Esimerkiksi psykologeille asiakkaan kielen ymmärtäminen on tärkeä eettinen kysymys, ja kaksikielisen terapeutin puuttuessa tulkin käyttö on usein tarpeen. Tällöin on kuitenkin tärkeää tarkkailla tulkin pätevyyttä sekä omaa kykyä tuoda tulkki luontevasti mukaan tilanteeseen. (Dash 2020, 87–88.) Vastaavasti suomalaiset lastensuojelun sosiaalityöntekijät kertoivat haastattelututkimuksessa, että tulkin kanssa työskentely vaatii totuttelua, ja että varsinkin lyhyellä varoitusaikalla tulkin etsiminen ja harvinaista kieltä osaavan tulkin saaminen voi olla vaikeaa. (Poikonen 2018, 35.)

Tulkin ammattitaidon varmistaminen voi myös olla erityinen haaste. Tulkeilla on vaihtelevat taustat ja koulu-

tusasteet. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kertoivat, etteivät aina luota tulkin kykyyn kääntää kaikkia ammattisanastoon kuuluvia käsitteitä tai esimerkiksi lakipykäläiä oikein. He myös ajoittain pelkäsivät tulkin yksinkertaistaneen asioita ja aiheuttaneen siten väärinkäsityksiä puolin ja toisin, mistä johtuen osa työntekijöistä pyrki itsekin erityiseen selkeyteen ja yksinkertaistamiseen. Myöskään tulkin vaihtolovelvollisuuteen ei ollut täyttä luottoa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan tulkki ei välttämättä ymmärtänyt vaihtolovelvollisuuttaan esimerkiksi ammattikoulutuksen puutteen vuoksi. Ongelmaksi muodostui myös se, että osa asiakkaista ei luottanut tulkin vaihtolovelvollisuuteen ja pelkäsi, että heidän henkilökohtaiset asiansa leviäisivät tutuille tulkin mukana. Myös osa sosiaalityöntekijöistä piti pelkoa aiheellisena, ja yleinen epäluottamus tulkin vaihtolovelvollisuuteen vaikutti monin tavoin luottamuksellisen asiakassuhteen muodostumiseen. (Poikonen 2018, 35–36, 56–57.)

Selvityksen aineistossa nousi lisäksi esiin, että kriisitilanteissa tulkkipalvelujen rinnalle tarvittaisiin lisäosaamista kulttuurien huomioimisesta. Tätä on käytännössä edistetty erityisesti kulttuuritulkkien avulla. Pelastakaa Lasten pakolaistyötä tekevät toimistot ovat hyödyntäneet paljon kulttuuritulkkia työssään. Muun muassa Balkanin ja Italian Pelastakaa Lasten edustajien mukaan kulttuuritulkkia tulisi käyttää kriisitilanteissa mahdollisimman paljon, ja heitä tulisi myös hyödyntää valmiussuunnitelmia laadittaessa.

”Tavalliset tulkit ovat tärkeitä, mutta kulttuuritulkit ovat niitä, jotka ovat kääntämisen lisäksi tietoisia siitä, miten muun muassa käytöksemme ja sanavalintamme vaikuttavat ihmisiin, joille puhumme. Joskus tulkitsemme eri tavoilla toistemme toimintaa, sillä tulemme eri taustoista. Kulttuuritulkit ovat meille todella tärkeitä ei vain kielimuurien vaan muidenkin muurien ylittämässä.”

- Dubravka Vranjanac

”On mahdotonta kuvitella yksin tai perheidensä kanssa maahan tulleiden lasten kanssa tapahtuvaa lasten suojelua ilman kulttuuritulkkia. Kulttuuritulkki on lisäarvo työllemme ja ensiarvoisen tärkeä intervention alussa, mutta myös pidemmällä aikavälillä. – Meidän kokemustemme perusteella laajamittaiseen maahantuloon tai muuhun kriisiin osallistuvaan liikkuvaan lastensuojelutiimiin on varmistettava sekä kulttuuritulkki että lakiasiantuntija.”

– Niccoló Gargaglia

Kielten ja kulttuurien huomioimisen lisäksi maahanmuuttajalasten ja -vanhempien kohdalla on tärkeää huomioida myös heille luontevat tiedon välittämisen keinot ja kanavat. Sosiaalisen median omankieliset kanavat, paikalliset hengelliset yhteisöt ja maahanmuuttajajärjestöt voivat olla tehokkaampia tiedon välittämisen väyliä kuin esimerkiksi maan valtamedia ja kantaväestön seuraamat tiedotuskanavat. Tiedon tehokas välittäminen saattaa vaatia myös jalkautumista erityisen vaikeasti tavoitettavien maahanmuuttajien, kuten paperittomien, syrjäseuduilla tai eristetyissä oloissa asuvien sekä sosiaalisten verkostojen ulkopuolelle jääneiden pariin. (MICIC Initiative 2016, 29, 32.)

5 LAPSEN TURVAVERKKOJEN JA PERHEEN MERKITYS KRIISEISSÄ

Lapsilla ja nuorilla on kriisitilanteissa omat erityiset turvaverkkonsa, joihin he nojautuvat sekä kriisien aikana että niiden jälkeen. Kriisitilanteissa turvaverkkoon kuuluvilta henkilöiltä haetaan turvaa sekä pysyvyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteita. Ammattilaisten tulisi osata hyödyntää myös lapsille tuttuja turvaverkkoja kriisitilanteissa (Turunen & Punamäki 2014, 479, 483).

Turvaverkkoihin lukeutuvat muun muassa lasten perheet. Yksi selvitykseen osallistuneista viranomaisista piti hyvin tärkeänä, että kriisitilanteissa pidettäisiin mielessä perheen yhdessä pitäminen. Kriisitilanteessa tulisi turvata ydinperhe ja perheen sisäiset ihmissuhteet. Kaikkien palveluiden tulisi kriisitilanteissa pyrkiä perheyhteyden turvaamiseen, ja että Suomessa voisi olla valmiussuunnittelun periaatteita, jotka linjaisivat mitä suunnittelussa tulisi aina huomioida lapsiperheiden osalta.

Lasten turvaverkkoihin kuuluvat myös ystävät sekä opettajien kaltaiset tutut aikuiset. Tukea voidaan saada myös päiväkodista ja koulusta sekä nuorisotyöntekijöiltä, seurakunnalta ja harrastuksista (Murtonen ym. 2012, 28; Poijula 2016). Kaikilla näillä on mahdollisuus vaikuttaa sekä positiivisesti että negatiivisesti lapsen selviytymiseen. Tuen antaminen monipuolisesti niin lapsille, perheille kuin ympäröivälle yhteisölle ja tukiverkolle heijastuu lapseen. (Pojula 2016.) Esimerkiksi hurrikaani Katrinan kokeneiden perheiden ja yksilöiden kohdalla sosiaalisesta pääomasta todettiin olleen hyötyä selviytymisessä. Yhteisö tarjosi suojaa ja tukea, siltoja muodostettiin yhteiskuntaluokkienkin välille, ja apua, tietoa sekä ruokaa välitettiin jaettujen yhteyksien kautta. (Rapeli 2017, 38–39.)

Lapsen selviytymiseen vaikuttavat paitsi laajempi ympäristö myös lapsen yksilölliset tekijät. Tutkimusten mukaan myös lapsen resilienssiä voidaan kehittää vahvistamalla paitsi turvaverkkoja ja ulkoisia resursseja myös lapsen erilaisia henkilökohtaisia vahvuuksia (Esquivel ym. 2010, 17). Erityisen tärkeitä tässä ovat lapsesta huolta pitävät aikuiset, jotka vaikuttavat lasten resilienssin ja joustokyvyn kehittymiseen. Lapselle on tärkeää, että hän voi kertoa tärkeille aikuisille tunteistaan. Aikuisen vastuulla on keskustelun aloittaminen ja jatkaminen lapsen ehdoilla. Puhumaan ei tule pakottaa. Lasta on myös suojeltava aikuisten “kauhukertomuksilta”. (Pojula 2016.) Lapselle annettavaa tietoa ei kuitenkaan pidä vääristellä.

“Tärkeätä on kuitenkin myös aina puhua totta lapselle, lapsen ikätaso huomioiden.”

- Pirjo Niemi-Järvinen

Myös ystäviltä ja luokkakavereilta saatu tuki on monelle lapselle tärkeää. Esimerkiksi suurin osa lapsista kertoi Jokelan kouluampumisen jälkeen, että ystäviltä saatu tuki oli heille hyödyllistä. Ystäviltään tukea saivat erityisesti vanhemmat oppilaat. (Murtonen ym. 2012, 27.)

Kriisien sattuessa tulisi muistaa myös esimerkiksi maahanmuuttajajärjestöjen mahdollisuus saavuttaa ja tukea lapsia. Ekholmin (2015, 28–29) selvityksessä maahanmuuttajajärjestöjen toiminnasta Suomessa korostui, että monen järjestön toiminnan pääpaino on lasten ja nuorten tukemisessa. Lapsia tuetaan monipuolisoin keinoin muun muassa iltapäiväkerhojen tai harrastustoiminnan kautta, jonka lisäksi äiti-lapsi-kerhoja on paljon.

Järjestöjen lisäksi kirkot ja hengelliset yhteisöt ovat merkittävässä roolissa monien lasten ja perheiden tukemisessa kriisien aikana ja niiden jälkeen. Esimerkiksi suomalaiset moskeijat toimivat monessa roolissa tarjoten uskonnonharjoittamisen ja opastuksen lisäksi muun muassa perheriitojen sovittelua. Moskeijan puoleen saattavat kääntyä vaikeissa tilanteissa myös sellaiset henkilöt, jotka eivät välttämättä koe olevansa lainkaan uskonnollisia tai uskovia. Uskonto ei siis yksin määrää sitä, millaisia palveluita ihmiset käyttävät tai millaiset ihmiset hakevat moskeijoista apua. Moskeijoiden ja suomalaisten viranomaisjärjestelmien yhteensovittaminen on kuitenkin osoittautunut haastavaksi kaikille osapuolille, eikä niiden välillä ole vielä järjestelmällisiä ja pysyviä yhteydenpito- ja tukimekanismeja. Vaikka tällaisten mekanismien luominen ei olisi ongelmattonta, pitävät moskeijat sitä kuitenkin toivottavana muun muassa muslimien hyvinvoinnin ja muun yhteiskunnan kanssa lähentymisen kannalta. (Al-Sharmani ym. 2018, 68–69, 71.)

5.1 KOULU LAPSEN TUKENA

Koulun henkilökunnalla voi olla tärkeä rooli toimia lasten tukena varsinkin kouluammuntojen kaltaisissa tilanteissa, joissa traumaattinen kokemus on tapahtunut koulun alueella. Esimerkiksi Jokelan kouluampumisen jälkeen kaksi kolmasosaa opiskelijoista kertoi saaneensa tukea koulun henkilökunnalta, ja sitä pidettiin pääosin hyödyllisenä. (Murtonen ym. 2012, 27.) Koulun opettajien ja muun henkilökunnan tuen rooli onkin usein erityisen merkittävä, sillä he toimivat lapsille tuttuina ja luotettavina aikuisina kriisin jälkeen. Henkilökunta voi myös auttaa kriisin jälkeen leviävien huhujen kitkemisessä. (Turunen & Punamäki 2014, 483.)

Onnettomuuksien jälkeen kouluilla ja päiväkodeilla on tärkeä rooli myös lasten käyttäytymisen seuraamisessa. Henkilökunta voi aktiivisesti edistää lapsen sopeutumista, tunnistaa lisäapua tarvitsevia ja avustaa mahdolliseen jatkohoitoon ohjaamisessa. Koulujen kautta vanhemmat voivat myös saada tietoa lasten auttamiseen liittyvissä kysymyksissä. (Poijula 2016.) Koulun henkilökunnan ei kuitenkaan tule toimia terapeutteina koulun lapsille. Myös henkilökunnalle täytyy antaa aikaa ja omaa tilaa kriisin aiheuttamien traumaattisten kokemusten läpikäymiseen, sekä ammatillista psykososiaalista tukea. (Turunen & Punamäki 2014, 483.)

Kouluissa voidaan antaa myös “opetuksellista ensiapua”, kuten Norjassa Oslon ja Utøyän iskujen jälkeen. Tapahtumat vaikuttivat epäsuorasti joukkoon lapsia ja nuoria esimerkiksi median kautta. Pian tapahtuman jälkeen annetuissa ohjeissa neuvottiin, kuinka opettajat voivat kohdata oppilaat koulujen alkaessa kesälomien jälkeen, kuinka mahdollistettiin kouluarkeen palaaminen sekä kuinka tapahtumia voitiin prosessoida ja ymmärtää. Ohjeissa esimerkiksi suositeltiin, että iskusta puhuttaisiin nimenomaisesti terrori-iskuna eikä esimerkiksi massamurhana. Koulujen vahvuutena oli, että opettajilla oli tietotaitoa muotoilla tapahtumien käsitteleminen lasten ikä- ja kehitysvaiheiden mukaisesti. Opetuksellinen ensiapu koettiin tarpeelliseksi esimerkiksi tapahtumien suhteuttamiseksi ja mittasuhteisiin saattamiseksi. Muistoseremonioiden myötä pyrittiin suuntaamaan toimintaa eteenpäin ja korostamaan myönteisyyttä, kuten yhteisöllisyyttä ja kriisiavun onnistumista. Tiedon saaminen koettiin merkittäväksi osaksi asian käsittelemistä ja eteenpäin siirtymistä. Tosiasioiden käsittelemistä voidaan pitää osana kriisiapua. Myös keskustelemisella kouluympäristössä on oma tärkeä roolinsa. Oppilaita tulee vakuuttaa reaktioiden luonnollisuudesta ja ohimenevyydestä. (Poijula 2016.)

KOULUAMPUMISEN JÄLKEINEN TUKEA

Suomessa annettiin Jokelan ja Kauhajoen kouluampumisten jälkeen välitöntä psykososiaalista tukea. Jokelassa kriisityöntekijät toimivat Jokelan kirkolla ja alakoululla, minkä lisäksi nuorisotyöntekijät tarjosivat tukea. Suurin osa tuesta oli yksilötasolla annettua tukea, ja Suomen Punaisen Ristin psykologit tarjosivat apua ja valmennusta niin oppilaille kuin koulun henkilökunnalle ja perheille. Lisäksi oppilaita tuettiin vertaisryhmissä, joita järjestettiin viikko tapahtuman jälkeen. Apua tarjottiin yli puolelle opiskelijoista. Suuri osa otti avun vastaan, ja se koettiin hyödylliseksi. Tukea tarjottiin enemmän nais- kuin miesoppilaille ja näistä yleisemmin niille, joita tapaus oli koskettanut voimakkaammin. (Murtonen ym. 2012, 24–25.)

Kauhajoella tukea tarjottiin useassa vaiheessa: välittömästi tapauksen jälkeen, seuraavina viikkoina ja lopulta viiden kuukauden jaksolla voimaannuttamisen ja normalisoimisen näkökulmasta. Välittömän tuen vaiheessa tavoitteena oli tarjota traumaattisen tapahtuman kohdanneille turvallinen paikka, jossa he saattoivat kertoa kokemuksistaan. Samalla pyrittiin tunnistamaan ne, jotka tarvitsivat yksilöllisempää apua. Poliisi ja muut viranomaiset perustivat keskitetyn pisteen, josta oli saatavilla ohjeita ja ajantasaisia tietoja.

Kriisitilanteessa havaittiin, että saatavilla pitää olla helposti tavoitettavaa tukea sekä selkeää ja luotettavaa tietoa itse tilanteesta. Myös yhteys läheisiin tulee järjestää mahdollisimman nopeasti. Kaikkein traumatisoituneimmat oppilaat ohjattiin terveyskeskukseen arviointia varten. Heti alusta mukana oli vapaaehtoisia Punaiselta Ristiltä, kirkon työntekijöitä ja paikallisia nuorisotyöntekijöitä. (Turunen & Punamäki 2014, 477–478.)

Kauhajoen tapauksen jälkeen oppilaille tarjottiin kahden viikon ajan yhtenäinen ohjelma, jonka avulla pyrittiin vähitellen takaisin lukujärjestyksen mukaiseen elämään. Myös perheenjäsenille ja vanhemmille tarjottiin yhteinen tilaisuus, jossa koulun henkilöstö ja poliisi kertoivat tilanteesta ja kriisipsykologit esittelivät yleisimpiä traumaoireita ja tapoja saada apua. Tätä koulutusta, niin sanottua psykoedukaatiota (engl. *psychoeducation*) annettiin myös paikallismedioissa. (Turunen & Punamäki 2014, 482.)

Kauhajoen psykososiaalinen jälkihoito suunniteltiin silloisten valtiollisten suositusten mukaan. Kuntia veloitettiin järjestämään kriisiapua ja psykososiaalista tukea, joka pohjautui käsitykseen traumaattisen kokemuksen jälkeisistä vaiheista. Nämä kumpusivat WHO:n suosituksista ja ohjeistuksista, tieteellisestä konsensuksesta ja traumapsykologien kokemuksesta ja osaamisesta. Aikaisen vaiheen interventioon vaikuttivat Hofbollin (ym.) tunnistamat viisi vaihetta vakavan trauman hoitamiseksi. Näihin kuuluvat 1. turvallisuudentunteen palauttaminen ja ylläpitäminen; 2. rauhoittaminen ja tuen tarjoaminen; 3. minän ja yhteisön pystyvyyden tunteen kasvattaminen; 4. kuuluvuus ja kuuluvuuden tunne osana luonnollisia paranemisverkostoja ja 5. toivon ja uskon herättäminen paranemisen mahdollisuudesta. (Turunen & Punamäki 2014, 477.)

Tärkeässä osassa Kauhajoen akuuttia apua ja tukea oli vahvistaa luonnollisia sosiaalisia verkostoja, tiedottaa, normalisoida tilannetta ja oireita sekä palauttaa turvallisuuden tunne. Antamalla tietoa psykologisista reaktioista vahvistettiin traumatisoituneiden omaa ymmärrystä käyttäytymisestään ja kokemuksestaan. Hieman myöhemmin järjestetty ryhmätoiminta ja vapaaehtoiset tapaamiset osoittivat, että uhreilla oli luontainen tarve päästä keskustelemaan asiasta ja tavoittelemaan yhteistä narratiivia jaetulle kokemukselle sekä jakamaan tunteitaan. (Turunen & Punamäki 2014, 479, 483.)

VERKKONUORISOTYÖ TUKEE LAPSIA JA NUORIA ARJESSA JA KRIISITILANTEISSA

Pelastakaa Lasten Netari on lasten- ja nuorten nuorisotila verkossa. Netarin toiminta perustuu monipuolisiin palveluihin ja luottamukselliseen keskusteluun. Palvelut tarjoavat nuorille niin kahdenvälistä keskustelutukea kuin ryhmämuotoista toimintaa muiden lasten ja nuorten kanssa. Palvelut ovat turvallisia ja luotettavia käyttäjälle, ja ne ovat avoinna vain valvotusti. Palveluissa toimivat vapaaehtoiset, tuntityöntekijät sekä kuntakumppaneiden nuorisotyöntekijät on koulutettu tehtävään.

Netarin palveluita ovat kahdenkeskinen tukichat, Discord-palvelussa toimiva ryhmächat, Netari-illat Momo-verkkopelissä, Netarin oma Minecraft-palvelin sekä Twitch-pelistream-kanava. Kaikissa palveluissa lapset ja nuoret saavat keskustella heihin liittyvistä asioista. Palvelut on tarkoitettu pääasiassa alaikäisille, 13 vuotta täyttäneille. Käytännössä palvelua saavat myös hieman vanhemmat ja nuoremmat. Varttuneemmat aikuiset ohjataan muihin palveluihin.

Tarvittaessa palveluita voidaan käyttää ennalta määrättyjen teemojen tai aiheiden käsittelyyn, mutta useimmiten tärkeimpiä keskustelunaiheita ovat käyttäjistä lähtöisin olevat aiheet. Etenkin kahdenvälisessä tukichatissa käsitellään usein henkilökohtaisia kriisejä ja muutoksia. Tällaisia ovat muun muassa omaan kehonkuvaan ja sukupuoleen liittyvät kriisit, läheisten tai oma terveys, yksinäisyys, ahdistus, mässennus, itsetuhoisuus, koettu rikos, kiusaaminen tai muu väkivalta, verkossa tai muutoin tapahtunut ahdistelu sekä opintoihin liittyvät asiat. Kriisien ja ongelmien lisäksi monet nuoret haluavat keskustella ihan tavallisista nuorten asioista kuten ihastumisista, läksyistä, musiikista, animesta ja meikkaamisesta. Nuorille on myös tärkeää, että he voivat käyttää palveluita ilman että keskustellaan jostain tietystä kriisistä.

Lisäksi voidaan avata Kriisichat, jos äkillinen, paikallisesti, valtakunnallisesti tai globaalisti uhkaava tapahtuma herättää lapsissa ja nuorissa ahdistusta tai järkytystä. Kriisichat on osa Pelastakaa Lasten valmiustyötä ja varautumista lapsia sekä nuoria koskettaviin kriisitilanteisiin. Viimeksi Kriisichat avattiin vuonna 2019 Kuopiossa oppilaitoksessa tapahtuneen veitsi-iskun takia. Koronapandemian aikana Netarin toimintaa laajennettiin vastaamaan kasvaneeseen tuen tarpeeseen.

(Lisätiedot, ks. Pelastakaa Lapset, Tukea lapsille ja perheille. Netari. pelastakaalapset.fi/netari.)

5.2 MONINAISET PERHEET KRIISITILANTEISSA

Nykyaikaiset perheet ovat monimuotoisia, ja se olisi hyvä huomioida myös kriisitilanteissa.

Perheisiin voi kuulua isä- ja äitipuolia, muita huoltajia sekä sisaruspuolia. Eroperheet ovat yleistyneet, ja lapsella voi olla useita koteja. Samoin sukupuolijakauma perheiden sisällä on monimuotoinen, ja sukupuoliroolit ovat muuttuneet. Perheitä on yhä useammin eri etnisistä ja kulttuurisista taustoista, mikä lisää rakenteiden monimuotoisuutta. Kaikki perheet eivät välttämättä ole säännöllisesti yhteydessä palveluntarjoajiin tai muutoin terveyspalveluiden piirissä, ja he saattavat kriisitilanteessa jäädä tavoittamatta. Terveysalan toimijoilla voi myös olla puutteellisia käsityksiä perheiden monimuotoisuudesta ja kulttuurisesta taustasta. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa palvelut suosivat perinteisiä perhemalleja. Esimerkiksi etniset vähemmistöt saattavat saada proaktiivista apua muita myöhemmin tai jäädä avun ulkopuolelle. Tähän vaikuttaa muun muassa useita kieliä osaavien ammattilaisten puute sekä ongelmat tulkauksen saamisessa. (Haga ym. 2015, 2.)

Häiriötilanteessa lapsen riippuvuus vanhemmista lisääntyy, ja perheellä ja vanhemmilla on myös kriisin jälkeen tärkeä rooli lapsen selviytymisessä ja sopeutumisessa. Perheyksiköllä on kriisitilanteissa usein tarve pysytellä yhdessä ja suojella jäseniään. Mikäli perheenjäsenet ovat joutuneet toisistaan eroon, syntyy voimakas tarve etsiä perheenjäsenet. *“Välttömästi onnettomuuden tapahduttua perhe huolehtii ensin omistaan, mutta tarjoaa sen jälkeen apua muille.”* Siksi on tärkeää, että esimerkiksi suuronnettomuustilanteissa lapset pyritään yhdistämään perheenjäseniinsä. Erityisesti kaikkein nuorimmat ja avuttomimmat lapset ovat etusijalla. (Pojjula 2016.) Esimerkiksi Italiassa vuonna 1980 sattuneessa maanjäristyksessä ihmiset, joilla oli selviytyneitä perheenjäseniä, paikannettiin ja pelastettiin nopeammin kuin yksinasuvat, sillä perheenjäsenet kykenivät paikantamaan sukulaisensa rakennusten raunioista (Rapeli 2017, 38–39).

Vaikutuksiltaan monimutkaiset ja syiltään monitahoiset kriisit voivat vaikuttaa laajasti lasten ja perheiden hyvinvointiin ja selviämiseen sekä perhedynamiikkaan.

Esimerkiksi terrori-iskuissa ja muissa väkivallanteoissa uhreiksi joutuvat teon välittömien kohteiden lisäksi uhrien lähipiiri, kuten perheenjäsenet ja silminnäkijät. Norjassa vuonna 2011 tapahtuneen Utogan iskun uhrien perheistä suurin osa sai varhaista proaktiivista kriisiapua. Perheissä ja vanhemmissa, joiden tavoittaminen

epäonnistui, korostuivat eroperheet ja muuten perinteisistä normeista poikkeavat perheet. Utoyan kriisiapua tutkineet ehdottavat, että toiminnassa kiinnitettäisiin jatkossa lisähuomiota perheiden monimuotoisuuteen ja kompleksisuuteen, jotta perheet voitaisiin paremmin tavoittaa kriisiavun yhteydessä. (Haga ym. 2015, 1–2, 5.)

Maahanmuuttajaperheiden ja -lasten asemaan vaikuttavat kriisitilanteissa pitkälti samat asiat kuin muidenkin perheiden kohdalla, mutta heillä voi lisäksi olla erityisiä kieleen, kulttuuriin ja maahanmuuttohistoriaan liittyviä haasteita. Maahanmuuttajaperheet tulevat usein yhteisöllisistä kulttuureista, joissa perheyhteisö mielletään suuremmaksi ja tärkeämmäksi, kuin suomalaisissa kodeissa. Samaten perheiden arvot ja lasten kasvatusolosuhteet voivat erota suomalaisista perheistä. Tämä saattaa näkyä esimerkiksi perheen sisäisissä ja lasten välisissä sukupuolirooleissa. Maahanmuuttajaperheiden ryhmä on kuitenkin monimuotoinen, jonka vuoksi yleistyksien tekeminen on haastavaa. (Poikonen 2018, 7, 40.)

Useissa tutkimuksissa on osoitettu, että maahanmuuttajaperheissä lapset oppivat koulunkäynnin ansiosta tulo- maan kielen ja kulttuurin nopeammin kuin vanhempansa. Erityisesti silloin, kun vanhempien kielitaito on heikko, voi lapsi joutua ottamaan kriisitilanteessa enemmän vastuuta ja toimia tulkkeina vanhemmilleen. (Esquivel ym. 2010, 10.) Lapsen toimiessa epävirallisena tulkkina perheensä ja ammattitoimijoiden välillä, muuttuu kuitenkin vanhempien asema suhteessa lapsiin. Tämä saattaa aiheuttaa ongelmia perheen sisällä. (Poikonen 2018; 42, 46.) Kriisitilanteissa lapsi saattaa joutua tulkkaamaan myös vaikeita ja henkilökohtaisia aikuisten asioita, joilta lasta normaalisti pyrittäisiin suojelemaan. (Castaneda ym. 2018, 129.)

“No kyllä luulen, että varmaan olisi hyvä huomioida esimerkiksi se, että maahanmuuttajalapset saattavat olla perheensä tulkkeina käytetty usein. Ja muutenkin ehkä he joutuvat ottamaan suurempaa vastuuta kriisitilanteissa ja kantamaan enemmän [vastuuta], kuin oman maan kieliset lapset.”

–Merja Rapeli

Erilaisten perheiden asemaan niin kriisitilanteissa kuin normaalissa elämässä vaikuttaa myös oleellisesti se, miten muut heihin suhtautuvat. Muun muassa maahanmuuttajavanhempien kohtaamisiin perheammattilaisten, kuten äitiys- ja lastenneuvolan, varhaiskasvatuksen ja koulujen työntekijöiden kanssa voi liittyä ammattilaisten ennakko-oletus vanhempien ongelmallisuudesta tai siitä, etteivät vanhemmat osaa tarjota lapsilleen riittävästi tukea, oletus ankarasta lastenkasvatuksesta ja jopa lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Ammattilaisten kielteiset oletukset aiheuttavat tutkimusten mukaan vanhemmille epävarmuutta ammattilaisten kohtaamisen lisäksi myös omaan vanhemmuuteen. Negatiiviset stereotypiat luovat molemminpuolista epäluottamusta ja kommunikatiovaikeutta. Lisäksi vanhempien kokeman toistuvan kategorisoinnin seurauksena pelko kategorisoinnista voi jo itsessään riittää voimattomuuden tunteen ja epäluottamuksen syntyyn, vaikka ammattilaisella ei ennakko-oletuksia välttämättä olisikaan. (Hiitola & Peltola 2018, 135–137.)

“Kun ainoastaan suomalaisiksi mielletyt toimintatavat näyttäytyvät oikeina, on kyse kulttuurilla perustellusta eronteosta. Muiden toimintatapojen torjuminen asettaa kyseenalaiseksi asiakkaiden kyvyt ja osaamisen sekä laajemmin yhteiskunnan jäsenenä, että kasvatuksen kontekstissa erityisesti vanhempina.” (Hiitola & Peltola 2018, 131)

Myönteisiksi koetuilla kohtaamisilla ammattilaisten kanssa voi puolestaan olla myönteinen vaikutus, ja ne voivat tuoda vanhemmuuteen lisävarmuutta ja uutta tietoa. Maahanmuuttajavanhemmat eivät erään tutkimuksen mukaan odota perheammattilaisilta kulttuurin tuntemusta, vaan toivovat omaa yksilöllisyyttä ja erityisyyttä korostavaa kohtaamista. Kokemus vanhemman ja perheen kunnioitetuksi tulemisesta sekä heidän erityistilanteensa huomioimisesta koetaan myönteisenä. Myös ammattilaisten sensitiivisyyttä vanhempien eroavaisuuksille on korostettu kunnioittavan ja tasavertaisen kohtaamisen edellytyksenä. (Hiitola & Peltola 2018, 135, 140.) Näitä hyvän kohtaamisen edellytyksiä tulisi painottaa myös kriisitilanteissa, jotta kaikkiin erilaisiin perhemalleihin kuuluvat lapset ja aikuiset tulisivat kohdatuiksi kunnioittavasti ja tasa-arvoisesti.

Lisäksi on hyvä tiedostaa, että kaikilla lapsilla ei ole mahdollisuutta perheensä tukeen kriisitilanteissa. Esimerkiksi ilman vanhempiaan Suomeen saapuvilta turvapaikanhakijalapsilta puuttuu perheen tuoma tuki, jonka lisäksi lapselle voi olla erityisen ahdistavaa, jos perheenjäsenet ovat esimerkiksi kuolleet tai jääneet kotimaahan ja elävät yhä heille vaarallisessa ympäristössä (Poijula 2016).

5.3 VANHEMMAT TUKENA JA MALLINA KRIISITILANTEISSA

Vanhemmat toimivat lasten näkökulmasta kriisitilanteissa selviytymisen malleina, ja vanhempien sopeutuminen ja reaktiot vaikuttavat lapseen (Poijula 2016).

Varsinkin kriisitilanteissa lapset peilaavat vanhempiensa tunnetiloja, minkä vuoksi vanhempien malli voi tuoda lapsille joko turvallisuuden ja tuen kokemuksia, tai vaihtoehtoisesti lisätä lapsen ahdistusta ja tilanteeseen liittyvää pelkoa. (Davidhizar & Shearer 2002, 28.)

Kriisin aikana lapsia lohduttaa yleensä erityisesti vanhempien fyysinen läheisyys, hellä kosketus sekä lämmin puhe. Lisäksi lapsille tutut esineet, kuten pehmolelut tai lohtupeitto, voivat tuoda turvaa kriisin keskellä. Puhuesaan lapsilleen vanhempien tulisi välttää epärealistisia tai valheellisia väitteitä sekä lupauksia asioista, joihin he eivät voi vaikuttaa. Niiden sijaan kannattaa rauhoitella lasta sanomalla esimerkiksi ”Sinun ei tarvitse pelätä”, ”Minä pidän sinusta huolta” tai ”Kaikki auttavat meitä parhaansa mukaan”. (Davidhizar & Shearer 2002, 30.)

Kriisin jälkeen lasta voidaan tukea monin erilaisin keinoin. Vanhempien tulisi selittää ja kertoa lapselle traumaattisesta tapahtumasta ja varmistaa, että lapsella on tilaa esittää siihen liittyviä kysymyksiä. On tärkeää, että lapsi voi puhua tilanteeseen liittyvistä tunteistaan avoimesti ja ilman pelkoa arvostelluksi tulemisesta. Lapseen ei tulisi myöskään kohdistaa oletuksia lapsen ”vahvuudesta”, vaan lapselle tulee korostaa, että häntä rakastetaan ja tuetaan. Vanhempien tulisi muistaa, että on normaalia, että traumaattisen tapahtuman jälkeen lapsi saattaa käyttäytyä normaalista poikkeavilla tavoilla ja palata aikaisempiin käytös- ja toimintatapoihinsa. Vanhempi voi esimerkiksi antaa lapsen käyttää yövaloa tai nukkua vanhempien tai vanhemman sisaruksen kanssa samassa huoneessa, kunnes hän uskaltaa nukkua taas yksin. Jos lapsen kriisinjälkeiset haasteet jatkuvat, kannattaa lapselle hankkia myös ammattiapua. (Pace 2000, 654.)

Kriisitilanteen jälkeen on tärkeää, että lapsi luottaa arjen ja elämän jatkuvuuteen. Perheen tulisikin parhaansa mukaan jatkaa ennen kriisiä tekemiään mukavia asioita, kuten yhteisiä illallisia tai ulkoilua, niissäkin tilanteissa, joissa toinen vanhemmista on poissa tai kuollut, tai perhedynamiikat ovat muutoin muuttuneet kriisin seurauksena. Mukavien ja tuttujen toimintojen jatkaminen tuo lapsille rutiinin lisäksi vakautta ja turvallisuuden tunnetta elämään. (Davidhizar & Shearer 2002, 31; Pace 2000, 654.) Myös lastenpsykiatri Heidi Parviainen korostaa, että

elämää mullistavassa ja mahdollisesti traumatisoivassa kriisitilanteessa, kuten kodin tai kotimaan jättäminen, olisi tärkeää, että perheellä on mahdollisuus yksityiseen ja mahdollisimman tavanomaiseen perhe-elämään, sillä se tukee myös lapsen selviämistä ja kehitystä. (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021.)

Useissa suomalaisissa ja kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu perheen tuen tärkeys traumaattisia tapahtumia kokeneille lapsille ja nuorille kriisien aikana ja jälkeen (Murtonen ym. 2012, 24). Esimerkiksi Jokelan ja Kauhajoen oppilaat ja opiskelijat toivat kouluammuntojen jälkeisissä seurantatutkimuksissa esille, että perheen ja ystävien tuki oli ollut heille erityisen tärkeä ja kattava tukimuoto (Haravuori ym. 2010, 2667; Murtonen ym. 2012, 27). Perheen antaman tuen määrässä ja tuen koetussa hyödyssä oli kuitenkin vaihtelua. Vaikka suurin osa nuorista oli saanut tukea perheeltään, niin tukea olivat saaneet eniten ne, jotka asuivat molempien biologisten vanhempiensa kanssa. Vakavimmin traumatisoituneet ja eniten oireilevat nuoret olivat yllättäen saaneet muita vähemmän tukea perheeltään, vaikka osa oli saanut perheensä lisäksi tukea myös laajemmalta suvultaan. (Murtonen ym. 2012, 27–28.) Lapset ja nuoret, jotka eivät saa tukea läheisiltään kriisin jälkeen, ovat yksi alttiimmista ryhmistä kriisin jälkeiseen psykologiseen oirehdintaan (Haravuori ym. 2010, 2661).

On tärkeää, että perheen tuen lisäksi lapsille ja nuorille olisi tarjolla riittävästi ammattiaapua ja tukea perheen ulkopuolelta.

5.4 VANHEMPIEN JA VANHEMMUUDEN TUKEMINEN KRIISITILANTEISSA

“Lapset ovat osa perheitä ja kyllähän jokaisella tapahtumalla on aina lapsiin kohdistuvia vaikutuksia. Jos vanhemmat ovat osallisena, lapsen ei tarvitse olla suora uhri, vaan hän voi olla välillinen uhri, johon kohdistuu tapahtuman vaikutuksia.” - Tove Ruokoja

Suurissa onnettomuuksissa lapsen läheisiä, jopa koko perhe, voi loukkaantua tai menehtyä. Samalla koti tai omaisuus voivat tuhoutua tai vanhemmat saattavat vammautumisen myötä menettää toimintakykynsä osittain tai kokonaan. Psykkiset reaktiot voivat lisäksi heikentää vanhempien toimintakykyä. (Pojjula 2016.) Samoin taloudellinen kriisi, tai kriisistä seuranneet taloudelliset ongelmat, voivat vaikuttaa suoraan perheen sisäiseen tunnelmaan ja toimintaan. Taloudelliset huolet voivat myös heikentää vanhempien kykyä huolehtia lapsistaan. Vanhempaan kohdistuva paine lisää vanhemman riskiä tunnetason ja käyttäytymisen ongelmiin. (Lundberg & Wuermli 2012, 16.)

Kriisi vaikuttaa niin vanhempien terveyteen kuin kykyyn tarjota huolta ja turvaa, jonka vuoksi aikaisen avun saaminen voi vähentää jälkiseuraamuksia ja tukea perheen sisäistä kykyä selviytyä. Vanhempien hyvinvoinnin huomioiminen osana kriisiapua on tärkeää, sillä oman jaksamisen turvin vanhemmat kykenevät paremmin huolehtimaan lapsistaan. (Pojjula 2016.) Lasten hyvinvoinnin kannalta olisikin välttämätöntä, että vanhemmat saisivat ammatillista ohjausta lastensa tukemiseen kriisin jälkeen. Jos vanhemmat ovat kriisin jäljiltä liian traumatisoituneita tukeakseen lastaan, voidaan lapsen muita perheenjäseniä ja läheisiä aikuisia kannustaa lapsen tukemiseen. (Davidhizar & Shearer 2002, 28, 31). Tämä on erityisen tärkeää, sillä on tyypillistä, että lapsen tarvitsema apu saattaa jäädä havaitsematta, mikäli vanhemmat eivät kykene tunnistamaan tai kohtaamaan omaa hätäänsä (Pojjula 2016).

Vaikeiden tilanteiden epäsuoratkin vaikutukset voivat olla huoltajille hyvin haastavia ja uhata hyvinvointia. Kriisiapu keskittyy kuitenkin tyypillisesti tapahtuman uhreihin ja saattaa jättää huomiotta välilliset uhrit, kuten perheet (esim. Pojjula 2016). Esimerkiksi lastenpsykiatri Heidi Parviainen korostaa, että vanhempien tukeminen on huomioitava, kun keskustellaan lapsista kriisitilanteissa (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021).

“Olen huomannut, että monissa ympäristöissä ehkä liikaakin keskitytään pelkästään lapsiin. Ajattelen, että mitä nuorempi, niin sitä enemmän vanhemmuus ja vanhempien jaksaminen ja hyvinvointi ja olemassaolo ylipäätään on lapsen toipumiselle tärkeää. Se on asia, mikä monesti jää varjoon tällaisissa keskusteluissa. -- Jos unohdetaan se vanhemmuus siinä, niin se on kyllä niin, että unohdetaan sen talon perusta ja keksitään jotain muuta. Kyllä vanhempien tukeminen on kaikki kaikessa.”

- Heidi Parviainen

Parviainen korostaa, että kriisitilanteiden sattuessa vanhemmat murehtivat kaikista eniten siitä, miten heidän lapsensa pärjäävät ja miten tilanne vaikuttaa lasten kasvuun ja kehitykseen. Hän pitää myös ristiriitaisena, jos yhteiskunta järjestää erilaisia tukipalveluita tavalla, joka poissulkee vanhempien mahdollisuuksia lastensa tukemiseen. Tilanne voi olla vanhemmille erityisen kuormittava ja osaltaan myös marginalisoiva. Vanhemmille olisikin turvattava edellytykset lastensa tukemiseen, jotta sekä vanhemmat että lapset voisivat paremmin haastavissakin tilanteissa. Parviaisen mukaan tätä voidaan käytännössä edesauttaa esimerkiksi *Lapsiystävällinen tila* -toiminnalla, joka tarjoaa vanhemmille apua ja tukea sekä tilaa olla lastensa kanssa (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021; ks. kappale 6.3). Eräs kyselyymme vastanneista viranomaisista lisäksi korosti sitä, että vanhemmuuden tukemiseen on tärkeää olla ammattitaitoisia tai riittävän koulutettuja vapaaehtoisia.

On lisäksi käyty keskustelua siitä, että Suomessa on vanhempia, joiden vanhemmuustaidot ovat riittämättömiä, ja se voi vaikuttaa polarisaatioon kriisitilanteissa. Parviaisen mukaan esimerkiksi koronan aiheuttamassa erityistilanteessa vanhempien kuormitus ja perheiden sisäiset ongelmat ovat saattaneet tiivistyä ja pahentua. Tämä luonnollisesti vaikuttaa lastenkin asemaan kriisitilanteessa. Yhteiskunta saattaa myös poissulkevilla palvelujärjestelyillä kuormittaa esimerkiksi maahanmuuttajavanhempia, jotka joutuvat päivittäin “miettimään ja taistelemaan”. Esimerkiksi vastaanottokeskusten kontekstissa tämä voi tarkoittaa keskusten sijoittamista kaupunkien ulkopuolelle, josta kulkuyhteydet ovat huonot. (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021.) On myös syytä kiinnittää huomiota vanhempien aikaisempien kokemusten tuomiin haasteisiin. Esimerkiksi pakolaisperheissä on mahdollisesti pitkään eletty epävarmaa ja turvattoman tuntuista tilannetta. Vanhemmat voivat tämän seurauksena olla hyvin kuormittuneita, mikä voi näkyä vanhemmuuden heikentymisenä tai heikentyneenä kykyinä havainnoida lapsen tarpeita ja tilannetta. (Poijula 2016.)

Yhteiskunnan, yhteisöjen ja yksilöiden kykyyn vastata kriiseihin vaikuttavatkin esimerkiksi sosiaalinen pääoma ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Sosiaalinen pääoma on yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kykyä saavuttaa tavoitteitaan ja toiveitaan arkielämässä. Sosiaalinen pääoma rakentaa luottamusta ja mahdollistaa tiedon ja resurssien hankkimista, joita on kuvattu elintärkeiksi kriisitilanteissa. (Rapeli 2017, 38.) Tätä sosiaalista pääomaa ja perheiden mahdollisuuksia voidaan tukea myös Suomessa. Esimerkiksi koronakriisin aikana eri järjestöjen tuki perheille toimi taloudellisena puskurina. Puskuri suojaa kriisin muilta vaikutuksilta, kun taloudelliset asiat ja perustarpeet ovat kuta kuinkin kunnossa ja poissa mielestä edes hetkellisesti.

Perheiden tavoittamisessa avun piiriin voi muun muassa yllä esitetyistä syistä esiintyä eriarvoisuutta ja puutteita. Esimerkiksi Utoyan terrori-iskun jälkeen avun ulkopuolelle saattoi jäädä erovanhempia ja etnisiä vähemmistöjä edustavia perheitä. Terveystieteiden työntekijät eivät välttämättä ole tottuneita tai osaa huomioida nykyaikaisten perherakenteiden monimuotoisuutta. Norjassa apua kuitenkin saatiin varsin monelle perheelle, mihin auttoi norjalaisten kuntien kriisiapujärjestelmä. Kunnissa on omat kriisityöntekijänsä perheille pienempien kriisien varalle, kuten äkillisten kuolemantapausten sattuessa. Muut toimijat voivat auttaa viranomaisia saavuttamaan mahdollisesti ulkopuolelle jääviä perheitä ja lapsia, jotta kokonaisuuden kannalta huolenpito onnistuisi mahdollisimman kattavasti. (Haga ym. 2015, 5–7.) Suomessa kriisiapua tarjotaan esimerkiksi avaamalla kriisipuhelimen kaltaisia keskusteluväyliä halukkaille.

KUVA-ANINA MIKKONEN / PELASTAKAA LAPSET

6 VIRANOMAISTEN JA MUIDEN TOIMIJOIDEN YHTEISTYÖ SEKÄ JÄRJESTÖJEN ROOLI

6.1 YHTEISTYÖ ERI TOIMIJOIDEN VÄLILLÄ

Monen kyselyyn ja haastatteluun osallistuneen viranomais- ja järjestötoimijan mukaan yhteistyötä kehittämällä voitaisiin tunnistaa ja hyödyntää eri toimijoiden vahvuuksia ja osaamista myös osana kriisivalmiutta. Esimerkiksi Suomen Punaisen Ristin edustaja totesi, että yhteistyö on kehittynyt paremmaksi. Kuitenkin “asiantuntijuutta voisi hyödyntää läpileikkaavammin”. Monipuolinen valmiussuunnittelu nostaakin erilaisia ääniä ja havaintoja mukana olevien toimijoiden osaamisalueilta. Erään viranomaisedustajan mukaan erityisesti lapsia koskevissa kriisitilanteissa korostuu yhteistyö eri toimijoiden kanssa. Näissä tapauksissa tulee miettiä yhtenä kokonaisuutena palvelujärjestelmää sekä lasten ja nuorten palveluja kuten koulua, varhaiskasvatusta ja nuorisopalveluja. Kyseinen henkilö korosti, että olisi hyvä lähteä siitä, että kaikki toimijat valmiuden ja varautumisen parissa hahmottaisivat sen, että tilanteet ylipäänsä kohdistuvat erilaisiin ryhmiin ja niillä on erilaisia vaikutuksia näiden ryhmien edustajiin. Jokaisen tilanteen kohdalla toimintaa organisoivien tahojen tulisi siis tarkastella sitä, keihin tilanne vaikuttaa ja millä tavoin, sekä mukauttaa ratkaisuja sen mukaan.

Aineistosta nousi myös konkreettisia esimerkkejä eri toimijoiden välisestä yhteistyöstä. Esimerkiksi eräs Maa- ja metsätalouden tutkimuskeskuksen edustaja nosti esille, että valmiuteen liittyy muun muassa yhteistyötä sekä käytännön harjoituksia muiden viranomaisten ja sidosryhmien kanssa. Yhteistyö on tilanteesta riippuen näyttäytynyt esimerkiksi hankeyhteistyössä, koronaan ja tietoturvaan liittyvässä varautumisessa sekä erilaisten uhka-arvioiden laatimisessa. Yhteistyön merkitystä korostettiin myös eurooppalaisten Pelastakaa Lasten työntekijöiden haastatteluisissa. Esimerkiksi Italiassa yhteistyötä pyritään tekemään muun muassa tapaamalla paikallisia viranomaisia, sekä kansallisella tasolla esimerkiksi opetusministeriön kanssa.

Järjestöjen avulla voidaan täydentää virallista palvelujärjestelmää. Lisäksi niillä on mahdollisuus kehittää ja innovoida toimintaa ja malleja, joita lakisäätöiset palvelut eivät välttämättä voi tuottaa.

Yksi selvitykseen osallistuneista viranomaisista totesi yhteistyörakenteiden olevan Suomessa muihin maihin verrattuna hyvät. Ylipäätään viranomaisvastaajat kokivat järjestöjen roolin erityisesti täydentävänä. Tove Ruokojä toteaa, että Suomessa järjestöt ja viranomaiset ovat aina toimineet yhdessä, kun jotakin on tapahtunut. Hän myös korostaa, että järjestökenttä on tässä valtavan tärkeässä roolissa (Tove Ruokojän haastattelu 5.5.2021):

“Siis ilman järjestökenttään me ei tulisi toimeen. Sieltä tulee erittäin hyvää täydentävää tukea ja myöskin valtakunnallisen tason tukea--” -Tove Ruokojä

Vastaavasti Maahanmuuttoviraston edustaja totesi, että järjestöt täydentävät usein hienosti viranomaistoimijoita. Järjestöjen lisäksi yhteistyössä korostuu erityisesti kansalaisopistojen rooli. Selvityksen aineistossa näkyi toisten ammattitaidon ja työn kunnioittamisen tärkeys. Yhteistyössä tulisi ymmärtää vaitiolovelvollisuus, ja arvojen ja periaatteiden tulisi ulottua käytännön työhön. Myös ammattitaitoiset ja koulutetut vapaaehtoiset koettiin tärkeiksi.

Myös Merja Rapeli pitää tärkeänä, että järjestöjä huomioitaisiin osana viranomaistoimintaa ja että yhteistyön voi samalla nähdä edistävän myös valmiussuunnittelua. Yhteistyön edistämiseksi tarvitaan hänen mukaansa toimivia rakenteita, ja itse kriisitilanteissa toimimiseenkin tarvittaisiin rakenteellisia uudistuksia, jotta viranomaisen saisi paremmin tilannekuvaa järjestöpuolelta. Tilannetietoja järjestöiltä on aiemmin pyydetty esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön toimesta ja viety eteenpäin valtioneuvostonkin tasolla. Rapeli pitää hyvänä, että järjestöjen tilannekuvaa on jo nyt saatu eri tahoilta, ja esimerkiksi Turvallisuuskomitean järjestöedustaja oli hieno edistysaskel. Jotta vuorovaikutusta voisi entisestään kehittää, tulisi kuitenkin pohtia uusia rakenteita, joihin esimerkiksi Suomen sosiaali- ja hyvinvointipalveluiden uudistuksen myötä muodostuvat hyvinvointialueet voisivat olla yksi vastaus: *“Olen sitä mieltä, että kriisitilanteissa tarvitsimme ehkä paremmat rakenteet sille, että miten me saadaan tilannekuvaa järjestöpuolelta ja miten me pystymme olemaan vuorovaikutuksessa. Jos ajattelen nyt ihan valtioneuvostotasoa, niin voisimme olla vuorovaikutuksessa järjestöihin tiiviimmin.”* (Merja Rapelin haastattelu 5.5.2021.; ks. Sote-uudistus 2021.)

Rakenteisiin liittyvät kysymykset nousivat esiin osassa muidenkin viranomaisten vastauksia ja kommentteja. Erään vastaajan mukaan pitkäjänteistä ja suunnitelmallista yhteistyötä ei välttämättä ole ollut: *”-- sellaista yhteistyötä joka perustuisi yhteisiin suunnitelmiin siitä, miten me yhdessä näitä tilanteita hoidetaan, ei ehkä ole ollut. Että se olisi jossain meidän rakenteissamme selkeästi. On ehkä ollut enemmän sellaista ad-hoc -tyyppistä toimintaa, josta kaikki ovat voineet sanoa, että meni hyvin, mutta kun tilanne on ohi, niin kellään ei ole aikaa jäädä miettimään, miten tätä toimintaa pitäisi jatkossa kehittää.”*

Ongelmaksi voi myös muodostua roolien epäselvyys ja mahdollisesti riittämätön tieto toisten toiminnasta ja mahdollisuuksista. Järjestökenttä on laaja, ja erilaisia palveluita tarjotaan monien tahojen toiminnassa. Järjestöillä itsellään on myös vaihtelevasti omia valmiussuunnitelmia. Esimerkiksi koulutusorganisaatioissa, kuten Maanpuolustuskoulutusyhdistyksessä (MPK), virallista valmiussuunnitelmaa ei ole. Kuitenkin valmius näkyy kiinteänä osana toimintaa maanpuolustuksen, turvallisuustaitojen ja varautumisen opettamisen näkökulmasta. Samaa aikaan kehitetään reserviläistoimintaa ja maanpuolustuspiirien valmiutta.

Monet viranomaiset ja järjestöjen edustajat totesivat, että yhteistyössä jokaisen tulee tuntea roolinsa ja paikkansa. Tämä roolitus olisi hyvä suunnitella ja sopia etukäteen, jotta itse kriisitilanteessa sitä ei tarvitsisi miettiä.

Suomen Punaisen Ristin edustajan mukaan roolittamisen suunnitteluun tulee osoittaa selkeitä paikkoja, joissa asiaa yhdessä kehitetään ja se liitetään osaksi kokonaisuutta. Eräs toinen järjestösektorin edustaja totesi, että yhteistyö helpottuu sitä mukaa, kun toimijat tuntevat toisensa, roolinsa ja paikkansa erilaisiin tilanteisiin vastatessa. Vastaaja totesi, että avoimuuden avulla lisättäisiin luottamusta. Yhteistyöstä sopiminen ja toiminnan kehittäminen on ollut osin hidasta ja haastavaa rajallisten resurssien vuoksi, mutta myös siitä syystä, että järjestösektori on laaja ja hajanainen kokonaisuus. Samaa aikaan viranomaisilla on usein omat erilaiset yhteistyökanavansa ja -rakenteensa.

Esimerkiksi Rapelin mukaan järjestöjen ja viranomaisten yhteistyötä valmiusasioissa on voinut osaltaan myös hankaloittaa luottamuksellisen tiedon jakaminen ja sitä koskevat tarkat säännöt. Eräs kyselyn viranomaisvastaajista korosti lisäksi, että vaihtoehtoisuuden ymmärtämisen lisäksi arvojen ja periaatteiden tulisi ulottua myös käytäntöön. Rapeli kuitenkin esittää, ettei näistä säännöistä saisi muodostua esteitä yhdessä toimimiselle. Toisaalta vastuu on myös järjestöillä itsellään, ja järjestöillä onkin omia verkostoja ja rakenteita (Merja Rapelin haastattelu 5.5.2021):

“Sitten toinen juttu on se, että kun meillä on paljon järjestöjä, niin meillä on tiettyjä järjestöjä ja järjestöjen omia rakenteita, joiden kautta pystytään osallistamaan vähän laajemmin järjestökenttää. Ettei pelkästään ole yhtä tai kahta järjestöä mukana. Se on minusta tärkeää myös, että järjestöt itse koordinoituvat keskenään ja sopivat tilannekuvan ja varautumisen yhteistyön kaltaisista asioista. Mutta siinä tietysti viranomaiset voivat olla tukemassa järjestöjen keskinäisen yhteistyön sopimista myös.”

-Merja Rapeli

Kolmas yhteistyön haaste liittyy päättäjien ja poliittisen ilmapiirin vaihtuvuuteen. Osa ulkomaisista haastateltavista totesi, että paikallishallitusten vaihtuessa tai poliittisten virtausten muuttuessa järjestöjen huomioiminen ja eri keskustelukanavien käyttö saattaa kärsiä. Eräissä haastattelussa todettiin, että valmiussuunnitteluun mukaan pääseminen ei aina ole helppoa. Paikallinen Pelastakaa Lapset on päässyt osaksi kansallista hätäavun järjestelmää, mutta suhde viranomaiseen tai päättäjään voi vaihdella varsin nopeasti. Kun dialogi on avointa ja järjestölle tarjotaan mahdollisuus harjoitusten ja koulutusten järjestämiseen, kaikki sujuu. Päättäjät ja kriisitoiminnasta vastaavat henkilöt voivat vaihtua, ja tilanne elää osin näiden muutosten mukana. Virallisesti yhteistyötä kuitenkin pyritään jatkamaan ja pitämään jatkuvasti yllä. Sama haastateltava korosti, että tärkeintä on pyrkiä olemaan mukana oikeissa paikoissa oikeaan aikaan. Lisäksi yhteistyötä voivat vaikeuttaa eri toimijoiden eturistiriidat.

”Suoraan sanottuna kriisitilanne on näyttämö. Näyttämö, koska siinä liikkuu paljon rahaa ja näkyvyyttä. Kun kriisi syttyy, se luo valokeilan politiikan ja markkinoiden näkökulmasta. Tässä tilanteessa jokainen ajattelee omaa etuaan ja omia tavoitteitaan ihmisten pelastamisessa ja tuen tarjoamisessa, sillä tämä toiminta tulee julkisesti yleisön näkyviin.”

- Pelastakaa Lasten eurooppalainen asiantuntija

Yhteistyön laadussa voi olla maiden sisällä myös suuria alueellisia eroja. Tämä kuului eurooppalaisten Pelastakaa Lasten edustajienkin vastauksissa. Erään haastateltavan mukaan toiminta kriisitilanteissa on yleisesti kehittynyt hyvään suuntaan, mutta yhteistyön taso vaihtelee suuresti kunnittain. Joissain kaupungeissa yhteistyö järjestöjen ja viranomaisen kanssa toimii suhteellisen hyvin, ja kansalaisjärjestöjen ääni myös huomioidaan, toisissa taas kokemukset ovat olleet huonompia. Suomessa tällaisia alueellisiin eroihin keskittyviä selvityksiä tai tutkimuksia ei tullut selvityksen materiaaleissa vastaan.

ALUEELLISET VALMIUSKESKUKSET (AVAK)

Alueellisille valmiuskeskuksille (AVAK) annettavat tehtävät pohjautuvat yleensä kunnan valmiussuunnitteluun, elintärkeiden palvelujen tuottamiseen sekä yhteiskunnan ja viranomaisten tarpeisiin (Koulutusverkostohanke 2019, AVAK-kuvitus). AVAK on toimintamalli, joka on otettu käyttöön monissa kunnissa ja maakunnissa, tai toimintaa käynnistetään parhaillaan. AVAK-toiminnassa voi olla alueellisia ja paikallisia eroja muun muassa siihen kuuluvissa palveluissa ja mukana olevissa toimijoissa. Yleensä AVAK-toimintamalli pyrkii keskittämään viranomaisten ja järjestöjen palveluita mahdollisessa häiriötilanteessa. Pyrkimyksenä on, että palvelut ovat alueen asukkaille saatavilla mahdollisimman helposti ja yhdestä paikasta. Mahdollinen valmiuskeskuksen perustamistilanne voisi olla esimerkiksi laaja, pitkäkestoinen sähkökatko. Arjen hyvinvoinnin haitat, esimerkiksi asuntojen kylmeneminen, synnyttävät monenlaisia ongelmia, joihin kunnan asukkaat voivat tarvita ulkopuolista apua. AVAK-malli on koettu toimivaksi, sillä palveluiden keskittäminen yhteen paikkaan helpottaa asukkaiden elämää, ja avun saanti helpottuu. (Pelastustieto 2019.)

Viranomaiset voivat perustaa valmiuskeskuksen tilanteessa, jossa vaikkapa talvimyrsky aiheuttaa kodeissa pitkittyneitä vesi- ja sähkökatkoja. Keskuksesta ihmiset saavat tietoa ja ohjeita tilanteeseen sekä käytännön apua, kuten esimerkiksi puhdasta vettä, ensiapua ja ruokahuoltoa. Valmiuskeskuksessa voi myös saada henkistä tukea monenlaisiin tilanteisiin tai vaikka ladata kännykän.

Valmiuskeskus voidaan yleensä perustaa kunnan etukäteen nimeämiin tiloihin, esimerkiksi kunnan liikuntatiloihin, kirjastoon tai kouluun, jossa on riittävästi tilaa, mahdollisuus ruokahuoltoon ja mielellään myös varavoimaa. Koulujen käytössä tulee kuitenkin huomioida, että koulujen tilat ovat yleensä vapaina vain viikonloppuina ja koulujen loma-aikoina. Opetukselle ei saisi aiheutua haittaa valmiuskeskusten toiminnasta koulujen ollessa avoinna eikä oppilaita tulisi altistaa valmiuskeskusten tapahtumille. Evakuoitokeskusten perustamisohjeen (2015) mukaan tilan valinnassa huomioitavia asioita ovat muun muassa rauhalliset ja erilliset tilat lepoon sekä psykososiaaliselle tuelle, ensiavulle, tilannekeskukselle, henkilökunnalle sekä lapsille ja nuorille.

AVAK-mallia on pilotoitu Uudellamaalla esimerkiksi Nurmijärvellä ja Etelä-Karjalassa. Etelä-Karjalan Sosiaali- ja terveyspiiri Eksote ja Etelä-Karjalan pelastuslaitos ovat kehittäneet vuodesta 2018 lähtien alueellista valmiuskeskustoimintaa alueen kuntien, järjestöjen, seurakuntien ja asukkaiden kanssa. Viranomaisia tukevia toimijoita Eksoten AVAK-mallissa ovat muun muassa Kirkon Henkinen Huolto, Vapaaehtoinen pelastuspalvelu Vapepa, Suomen Punainen Risti, Martat ja Pelastakaa Lapset, joilla on omiin perustehtäviinsä liittyviä palveluja valmiuskeskuksessa. (Lisätiedot ks. Huhtamalla & Sipilä 2021, 15-21.)

Eksoten AVAK-koulutuksissa ja harjoituksissa on huomattu, että toimintaa on tärkeää suunnitella ja harjoitella mahdollisimman konkreettisesti ja realistisesti mukana olevien viranomaisten, järjestöjen, seurakuntien, vapaaehtoisten ja alueen asukkaiden kanssa, sillä joka kerta opitaan ja huomataan uusia asioita. Harjoittelun avulla toiminta olisi mahdollista käynnistää sujuvasti ja nopeasti tilanteen vaatiessa. AVAK-toiminta ja paikka tulevat asukkaille tutuiksi jo ennen mahdollista häiriötilannetta, jos kuntalaiset, lapset ja perheet mukaan lukien, kutsutaan mukaan toiminnan suunnitteluun ja harjoitteluun.

Etelä-Karjalan alueellisen valmiuskeskuksen toimintaa tutkineen opinnäytetyön keskeisimmät tulokset olivat, että toimintamalli on häiriötilanteessa tarpeellinen ja toimiva. Arviot alueellisen valmiuskeskuksen toimivuudesta perustuivat kokemuksiin, joita valmiuskeskusharjoituksissa on saatu. Alueellisen valmiuskeskuksen toimintaa kehitetään yhteisten harjoitusten ja toiminnan avulla asiakasnäkökulma huomioiden. Todellisessa häiriötilanteessa törmätään kuitenkin ennalta arvaamattomiin asioihin, joita ei voida hyvälläkään harjoittelulla ja suunnittelulla etukäteen täysin ennakoida. Tilanteen ennakkoinnissa auttavat kuitenkin tulosten mukaan toimijoiden yhteiset toimintaan liittyvät käsitteet, etukäteen harjoittelemat yhteiset toimintatavat ja toistensa tunteminen. (Huhtamalla & Sipilä 2021, 2.)

Etelä-Karjalan alueellisessa valmiuskeskuksessa Vapepan vapaaehtoiset ja Kirkon Henkinen Huolto vastaa-avat psykososiaalisen tuen antamisesta. Siihen kuuluu asiakkaiden perustarpeista huolehtiminen, kuuntelu, läsnäolo ja turvallisuuden tunteen lisääminen. Tuen tarve arvioidaan yksilöllisesti, ja asiakkaiden vointia seurataan. Tarvittaessa akuuttia kriisiapua voi antaa myös Eksoten henkilöstö. (Huhtamalla & Sipilä 2021, 35.)

KUVA: ANNA LANKINEN / PELASTAKAA LAPSET

LAPSI- JA NUORISOYSTÄVÄLLISET TILAT VALMIUSKESKUKSESSA

Niin aikuiset kuin lapset ja nuoretkin saattavat joutua viettämään valmiuskeskuksessa useita tunteja esimerkiksi siksi, että oma koti on kylmettynyt eikä sinne tule vettä tai tiet ovat poikki. Joissakin tilanteissa lapset ja perheet voidaan joutua myös majoittamaan väliaikaisesti. Valmiuskeskuksiin onkin tärkeää järjestää lapsille ja nuorille turvallisia tiloja, joissa on toimintaa ja tekemistä eri ikäisille lapsille ja nuorille. Tiloissa voi leikin ja pelien lisäksi levätä, rauhoittua ja jutella aikuisten kanssa.

Pelastakaa Lasten tehtävänä on Eksoten AVAK-mallissa perustaa työntekijöiden ja vapaaehtoisten voimin valmiuskeskukseen lapsille ja perheille lapsiystävällinen tila, jossa on turvallista, mahdollisuus leikkiin, keskusteluun ja tilanteesta toipumiseen. Lapsiystävällisen tilan toiminnasta valmiuskeskuksessa on saatu myönteistä palautetta yhteistyökumppaneilta ja tilassa käyneiltä perheiltä. (Ks. Lisätietoa Lapsiystävällisistä tiloista luvussa 6.3).

6.2 LAPSIJÄRJESTÖJEN ROOLI VALMIUSTOIMINNASSA

Järjestöt, kuten Pelastakaa Lapset, ovat enenevässä määrin kehittäneet omaa valmiustoimintaansa. Lapsijärjestöt voivat tunnistaa lasten erityisiä tarpeita kriisitilanteissa, ja samalla ohjeistaa muita toimijoita samoin kuin perheitä siinä, kuinka kriisitilanteissa on hyvä toimia lasten kanssa. Esimerkiksi Italiassa Pelastakaa Lapset pyrki olemaan mukana päätöksenteossa ja riskiarvioiden tekemisessä koskien muun muassa kouluturvallisuutta. Järjestössä tiedostetaan maan alueelliset ja paikalliset uhat, kuten maanjäristykset, jotka koulu-aikaan sattuessa voisivat koskettaa merkittävää määrää lapsia. Yhteistyötä pyritään tekemään paikallisviranomaisten kanssa ja valtiollisella tasolla. Työn menestyminen kuitenkin riippuu paljon kulloisistakin poliittisista virtauksista. (Pelastakaa Lapset Italia -haastattelu 29.4.2021, Federico Cellini.) Vaikuttamista ja yhteistyötä viranomaisten kanssa kertoivat toteuttavansa myös muut selvityksen haastatteluihin osallistuneet Pelastakaa Lasten maatoimistot.

Balkanin Pelastakaa Lasten toimisto keskittyy valmiusasioissa lasten aseman sekä priorisoinnin ajamiseen valmiussuunnittelussa ja riskien hallinnassa, rakentamaan alueellista yhteistyötä ja kasvattamaan lasten resilienssiä sekä valmiutta katastrofien varalta (Pelastakaa Lapset NWB). Valmiussuunnittelu ja riskiarviot kuuluvat toimiston säännölliseen työskentelyyn. Suunnitelmia päivitetään vuosittain senhetkisen tiedon ja viimeaikaisten uhka-analyyysien pohjalta. Tämän lisäksi kuukausittain tapaava työryhmä pohtii, tunnistaa ja arvioi riskejä sekä niiden hallitsemista. Näiden sisäisten valmiussuunnitelmien keskiössä ovat luonnollisesti lapset ja lasten tarpeet osana kriisivalmiutta. Valmiussuunnitteluun liittyy esimerkiksi mahdollisten lapsivaikutusten arviointi ja haavoittuvuustekijöiden tunnistaminen. (Pelastakaa Lapset NWB -haastattelu 27.4.2021, Dragan Licanin, Mirzeta Trnka.)

Suomessa on koronakriisin aikana tullut yhä selvemmin esiin, että tiedottamisella on suuri merkitys niin valmiudessa kuin kriisitilanteessa. Väestön tietoisuus kriiseissä toimimisesta on silti usein puutteellista. Osana valmiuteen ja varautumiseen liittyvää toimintaa Pelastakaa Lasten eurooppalaisissa järjestöissä toteutetaan vaikuttamisviestintää ja pyritään lisäämään myös lasten ja yhteisöjen tietoisuutta riskeistä ja niihin varautumisesta. Lehtisiä ja julisteita on esimerkiksi Balkaneilla käännetty useammalle kielelle erityisesti silloin, kun niitä on suunnattu pakolaislapsille ja -vanhemmille. (Pelastakaa Lapset NWB -haastattelu 27.4.2021, Mirzeta Trnka.) Myös Italiassa pyritään lisäämään yleistä tietoisuutta lasten huomioimisesta ja lasten oikeuksien ja osallistamisen merkityksestä osana valmiutta. Suunnittelussa pyritään huomioimaan myös kriisejä edeltävä tilanne sekä välittömän tilanteen jälkeinen aika. (Pelastakaa Lapset Italia -haastattelu 29.4.2021, Federico Cellini.)

“Toimimme periaatteessa molempiin suuntiin [kansalaiset ja instituutiot] lisätäksemme tietoutta väestössä ja samaan aikaan kouluttaaksemme instituutioita poistaaksemme tämän eri tahojen välisen kuilun. Olemme esimerkiksi julkaisseet ohjeistuksen lapsikeskeisen lähestymistavan sisällyttämiseksi pelastussuunnitelmiin.” –Federico Cellini

Italiassa Pelastakaa Lapset jakaa tietoa esimerkiksi kriisien psykologisesta vaikutuksesta lapsiin. Myös muihin lasten huomioimisessa havaittuihin puutteisiin valmiudessa ja kriisitilanteissa pyritään aktiivisesti kiinnittämään viranomaisten huomiota. Osana kansallisen tason toimintaa Italian Pelastakaa Lapset järjestää koulutuksia ja kursseja sekä kehittää viranomaisten ja muiden toimijoiden kykyä ja osaamista lapsiasioissa. Myös paikallisissa kriiseissä on havaittu, että lasten huomioiminen on ollut osin puutteellista, ja Pelastakaa Lasten työ kouluissa ja yhteisöissä on toivotettu yleensä hyvin tervetulleeksi. Työtä tehdään paikallisten verkostojen kanssa ja paikallisiin oloihin mukautetusti. (Pelastakaa Lapset Italia -haastattelu 29.4.2021, Federico Cellini.)

Suomessa kansalaisjärjestöt on nostettu merkittäväksi osaksi yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta, ja ne koetaan merkittäviksi kumppaneiksi viranomaistasollakin. Monissa kyselyvastauksissa lapsijärjestöille löydettiin selvä paikka osana yhteiskunnan kriisitilanteen toimintaa ja lasten huomioimista näissä kysymyksissä. Toimijat kokivat usein hyvänä ja tarpeellisena, että kokonaisuuden tueksi on viime vuosina saatu lapsijärjestöiltä osaamista lasten huomioimisessa ja siihen liittyvissä erityiskysymyksissä. Käytännössä lapsijärjestöjen rooli voisi erään vastaajan mukaan olla esimerkiksi perheiden ja lasten tukeminen evakuointitilanteessa sekä psykososiaalisen tuen tarjoaminen. Myös ehkäisevä työ ja heikommissa asemassa olevien tukemien todettiin osaksi lapsijärjestöjen roolia.

Suomessa Pelastakaa Lapset järjestää esimerkiksi Lapsen kohtaaminen kriiseissä -koulutuskokonaisuuksia. Lapsijärjestön aktiivinen mukanaolo turvallisuusalan koulutusorganisaatioissa on todettu myönteiseksi. Maanpuolustuskoulutusyhdistys MPK:n vastauksissa kuvattiin Pelastakaa Lasten roolia tärkeäksi esimerkiksi alueellisten valmiuskeskusten (AVAK) kursseilla (ks. AVAK, kappale 6.1). Erään selvityksen kyselyyn vastanneen MPK:n edustajan näkökulmasta koronapandemian myötä kriiseihin varautuminen oli mennyt eteenpäin ja järjestöyhteistyö entisestään tiivistynyt. Tätä voisi edelleen kehittää yhteensovittamalla tarpeita ja mahdollisuuksia toimintaverkostoissa.

“Tämän [lapsijärjestöjen] osaamisen hyödyntäminen on tärkeää erilaisissa kriisitilanteissa, eli tarjota kohderyhmän tarpeisiin kohdennettua apua ja myös opastaa muita toimijoita tämän kohderyhmän kohtaamiseen.”

- Satu Virtanen, MPK

Selvityksen kyselyvastauksista hahmottuu järjestöjen verkostoituminen ja tämän verkoston merkitys. Järjestöjen erityisosaaminen nähtiin monessa vastauksessa merkittävänä. Yhteistyö toimijoiden välillä valmiusasioissa lasten osalta koettiin hyväksi ja jopa kannustavaksi. Joidenkin vastaajien mukaan osaaminen ja asiantuntemus lapsiasioissa on ollut kokonaisuuden kannalta hyvin tärkeää. Esimerkiksi eräässä viranomaisvastauksessa kuvattiin lapsijärjestöjen kykenevän nopeaan ja kohdistettuun työskentelyyn täydentäen aukkoja, joita julkisella sektorilla voi jäädä.

Suomen Punaisen Ristin (SPR) toiminnassa valmius on keskeisessä roolissa. Toimintaa ohjaavat periaatteet, joihin kuuluu heikommassa asemassa olevien huomioiminen ja kärsimyksen sekä hädän vähentäminen. Tähän kokonaisuuteen yhdistetään myös lapset ja perheet, maahanmuuttajataustaiset lapset ja perheet sekä perheiden yhdessä pitämiseen pyrkiminen. SPR:n toiminnassa lapsista ja perheistä huolehtimisen todettiin kuuluvan osaksi esimerkiksi evakointitehtäviin liittyvää osaamista. Vapaaehtoinen pelastuspalvelu Vapepan valmiuskoordinaattori Arsi Veikkolaisen mukaan lapsijärjestöt voivat täydentää Punaisen Ristin osaamista. Lapsinäkökulman huomioiminen on hänen mukaansa tärkeä osa Vapaaehtoisen pelastuspalvelun toimintakokonaisuutta.

Selvityksen aineistossa lasten huomioiminen mainittiin myös evakointikeskuksissa, joskaan lapsia ei erikseen ollut huomioitu suunnitelmissa, vaan nämä nähtiin osana laajempaa auttamisverkostojen avun

KUVA: ESA KYTÖ

VAPAAEHTOINEN PELASTUSPALVELU VAPEPA LAPSIPERHEIDEN TUKENA

Vapaaehtoisen pelastuspalvelu Vapepan valmiuskoordinaattori Arsi Veikkolainen Suomen Punaisesta Rististä kertoi esimerkin suuren kerrostalon tulipalosta, joka johti laajamittaiseen evakointiin. Asukkaat olivat taustoiltaan monikulttuurisia, monen kielisiä ja osin eri tavoin heikommassa asemassa olevia. Evakuoituihin kuului myös lapsiperheitä.

Lasten huomioiminen on tärkeä osa tehtävään liittyvää osaamista samoin kuin perheiden yhdessä pitämisestä huolehtiminen. Järjestön vapaaehtoisten ja työntekijöiden (mm. vastaanottokeskuksissa toimivien) sekä Vapaaehtoisen pelastuspalvelun Vapepan järjestöverkoston kautta saatiin hälytettyä mukaan lisää kielen ja kulttuurin osaajia auttajiksi. Tilanteen jälkeen alueelle perustettiin uusi Vapepan hälytysryhmä, johon on koottu osaamista eri kulttuureista tulevien tukemiseen ja kohtaamiseen. Toimintaa laajennetaan myös muualle Suomeen.

Vapaaehtoinen pelastuspalvelu on yli 50 järjestön ja yhteistyötahon muodostama vapaaehtoisten auttajien verkosto, jonka hälytysryhmät tukevat viranomaisia onnettomuuksissa ja muissa kriisitilanteissa. Useimmiten Vapepa hälytetään kadonneen ihmisen etsintään, mutta myös antamaan henkistä tukea ja auttamaan evakuoinneissa. Vapepan auttajat toimivat maalla, vesialueilla ja ilmassa. Vapepa-verkoston toiminta on vapaaehtoista ja viranomaisia tukevaa, organisoitua ja koulutettua kansalaistoimintaa. Vapepa-järjestöt toimivat yhdessä, jotta jokaisen järjestön osaaminen pystytään hälytystilanteessa hyödyntämään hädässä olevan ihmisen auttamiseksi. Hälytystilanteessa vapepalaiset johtavat omaa toimintaansa. (Vapaaehtoinen pelastuspalvelu (Vapepa) 2021.) Pelastakaa Lapset liittyi Vapepan jäseneksi vuonna 2019.

Vapepan toiminnan voidaan nähdä vastaavan omalta osaltaan selvityksessä esiin nousseeseen yhteistyön ja koordinaation tarpeeseen, jotta viranomaisen ei tarvitse olla yhteydessä useisiin eri järjestöihin vaan se voi hälyttää useita verkostossa mukana olevia järjestötoimijoita Vapepan kautta.

kohteita. Maahanmuuttajataustaisten lasten huomioiminen ei sekään kuulunut varsinaiseen valmiussuunniteluun omana ryhmänä, mutta ryhmän tarpeet tiedostettiin. Ryhmän huomioimiseksi oli esimerkiksi kehitetty viestintää, kielitaitoa ja kulttuurintuntemusta toiminnassa. Esimerkiksi tällaisissa tilanteissa lapsijärjestöillä voisi olla muiden työtä täydentävä rooli.

Samaan aikaan osasta vastauksista heijastui lapsijärjestöjen oman aktiivisuuden merkitys keskustelun herättämisessä ja teemojen esiin nostamisessa. Eräälle vastaajalle lasten huomioiminen kriiseissä nousi omana teemanaan selkeästi esiin vasta Pelastakaa Lasten aktiivisen toiminnan kautta, ja tähän asiantuntijuuteen oli myöhemmin monin paikoin nojaututtu. Toisen vastaajan mukaan Pelastakaa Lapset voidaan nähdä tärkeänä osana järjestösektorin turvallisuustyötä omassa viitekehysessään. Pelastakaa Lapset -järjestön valmiuteen liittyvän viestinnän nähtiin parantuneen ja olleen aktiivista, mikä on lisännyt tietoisuutta toiminnasta.

Pelastakaa Lasten ja muiden uusien järjestöjen valtakunnallisen valmiustyön laajentaminen ja juurruttaminen alueelliselle ja paikalliselle tasolle vaatii aikaa ja resursseja. Paikallisten luottamushenkilöiden ja muiden vapaaehtoistoiminnassa jo mukana olevien vapaaehtoisten linkittäminen valmiustoimintaan vaatii johdettua aktiivista viestintää, yhdessä suunnittelua, verkostoitumisen tukea, koordinaatiota, ohjeistusta ja koulutuksia. Lasten ja perheiden parissa toimiville vapaaehtoisille valmiustoiminta voi olla entuudestaan tuntematonta eikä siihen ole aina yksinkertaista mennä mukaan tai saada käsitystä mukana olevista toimijoista. Vapaaehtoisten roolien ja tehtävien selkiyttäminen valmiustoiminnassa vaatii alueellisten ja paikallisten erojen huomioimista. On tärkeä muistaa, että lasten kanssa toimivat vapaaehtoiset tarvitsevat ammatillista ohjausta, koulutusta ja tukea tehtävänsä aikana.

Toiminnan kehittämisen tarve tunnistettiin usein niin haastatteluissa kuin kyselyvastauksissakin. Yhdessä kyselyvastauksessa todettiin, että kehitettävää on runsaasti ja tätä työtä pyritään tekemään hiljalleen resurssien puitteissa. Vastaaja koki, että järjestöjen rooli ja henkisen tuen tarve ovat kasvaneet ja niistä on tultu entistä tietoisemmiksi. Koko järjestökentällä yhä useampi toimija on alkanut pohtia rooliaan ja paikkaansa auttamisketjussa.

Lapsijärjestöillä todettiin olevan selvä rooli ainakin osana suurempaa kokonaisuutta. Pelastakaa Lapset on aktiivisuudellaan ja yhteistyöllä lisännyt tietoisuutta lasten huomioimisesta kriisitilanteissa, ja tämä on ollut tervetullutta. Tämä liittyy yleisempäänkin käsitykseen siitä, että toimijat kriisi- ja valmiuskentällä voivat täydentää toistensa osaamista ja kohdentaa toimintaansa sinne, missä muilla on puutteita. Pelastakaa Lasten työllä on selvästi konkreettisia vaikutuksia, mutta myös merkittävä asema tiedon lisäämisessä ja levittämisessä. Konkretia ja tiedottamista toivottiin lisää järjestön sisälläkin esimerkiksi paikallisyhdistysten osalta. Näin auttamisen ketju, mahdollisuudet ja roolit täydentyvät ja selkiytyvät.

Jotkut järjestötoimijat tarjoavat myös lapsille ja nuorille mahdollisuuksia osallistua valmiuden ja varautumisen sekä omien taitojen kehittämiseen. Muun muassa Palokuntatoiminnan palokuntanuoret tarjoavat nuorille mahdollisuuksia harjoitella esimerkiksi alkusammuttamista ja ensiapua. Partio puolestaan tarjoaa lapsille laajasti mahdollisuuksia erilaisten käytännön taitojen harjoitteluun, joista voi olla hyötyä myös kriisi- ja häiriötilanteissa. Maanpuolustuskoulutusyhdistys MPK puolestaan tarjoaa tutustumismielessä 16 vuotta täyttäneille nuorille pääsyn avoimille kursseille, joilla he pääsevät oppimaan erilaisia turvallisuustaitoja. Tämän lisäksi MPK tekee yhteistyötä esimerkiksi koulujen kanssa. Lapsinäkökulmaa MPK:n toimintaan on saatu lapsijärjestöjen kanssa tehdystä yhteistyöstä.

KUVA-ANNA PANTTELIAN / PELASTAKAA LAPSET

6.3 LAPSIYSTÄVÄLLINEN TILA -TOIMINTA SUOMESSA JA MAAILMALLA

“-- lapsiystävälliset tilat ovat kuin turvasatamia lapsille kriisitilanteiden aikana ja niiden jälkeen.”

-Dragan Licanin

Lapsiystävällinen tila -toiminta (LYT, engl. *child friendly spaces* tai *safe spaces*) on Pelastakaa Lasten ja muiden kansainvälisten humanitääristen toimijoiden eri puolilla maailmaa käyttämä toimintamalli lasten tukemiseksi katastrofi- ja kriisitilanteissa. Toiminnalla suojellaan lasta, pyritään palauttamaan normaaliuden tunnetta ja luodaan säännönmukaisuutta ja ennustettavuutta lapsen elämään myös kriisin ja katastrofien keskellä tai niiden jälkimainingeissa. Lapsiystävällinen tila tarjoaa lapsille turvallisen ympäristön, jossa lapsella on mahdollisuus tavata muita lapsia, leikkiä, rentoutua ja ilmaista itseään sekä saada tarvitsemaansa tukea. Samalla toiminnalla voidaan tarjota lapsen kasvua ja kehitystä sekä psykososiaalista hyvinvointia monipuolisesti tukevia aktiviteetteja, kuten kognitiivisia, kielellisiä, motorisia ja sosiaalisia taitoja tukevia leikkejä, pelejä ja tehtäviä.

Lapsiystävällisissä tiloissa voidaan tarjota lapselle ikätasoa tietoa esimerkiksi kriisitilanteeseen ja sen aikana lapsen saatavilla oleviin palveluihin ja oman sekä läheisten hyvinvoinnin tukemiseen liittyen. Näin vahvistetaan lapsen taitoja ja kykyjä selviytyä ympäröivästä poikkeuksellisesta tilanteesta. Tilan ja siellä toimivien aikuisten tehtävänä on myös reagoida nopeasti, jos lapsella näyttää olevan suojelun tai muun tuen tarvetta, ja ohjata lapsi lisätuen piiriin. Lapsiystävällinen tila -toiminnan onnistumisen kannalta keskeistä on sen osallistava luonne, jossa ympäröivää yhteisöä, vanhempia ja lapsia otetaan mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. (Ks. World Vision & IFRC 2018; Save the Children 2008.)

Lapsiystävällinen tila -toiminta perustuu kansainvälisen, lasten suojelemiseen humanitaarisissa kriiseissä keskittyvän lasten suojelun työryhmän (*Child Protection Working Group, CPWG*) tuottamaan ohjeistukseen sekä sen taustalla vaikuttaviin kansainväliseen ihmisoikeuslainsäädäntöön, humanitaariseen oikeuteen sekä pakolaislain-

säädäntöön. Ohjeistuksen mukaan jokaisella humanitaarisen kriisin vaikutusalueella olevalla lapsella ja nuorella tulee olla mahdollisuus mennä yhteisön tuella ylläpidettyyn lapsille tarkoitettuun tilaan, jossa tarjotaan lapselle strukturoituja aktiviteetteja turvallisessa, lapsiystävällisessä, osallistavassa ja stimuloivassa ympäristössä. Lapsiystävällinen tila voi toimia tällaisena tilana, jos muuta vastaavaa tilaa ja toimintaa ei ole lasten ja nuorten saatavilla, ja jos sen koetaan vastaavan lasten senhetkisiin tarpeisiin. Toiminnan tarjoamisessa tulee kiinnittää erityisesti huomiota haavoittuvimpien lasten tavoittamiseen sekä esimerkiksi sukupuolen, vammaisuuden tai etnisen taustan vaikutukseen toiminnan saavutettavuuteen kunkin lapsen kohdalla. (CPWG 2012, 14, 149–154.)

Suomessa Lapsiystävällinen tila -toimintaa toteutettiin ensimmäistä kertaa syksyllä 2015 laajamittaisen maahanmuuton tilanteessa. Tuolloin maahan saapuneiden turvapaikanhakijoiden joukossa oli paljon pieniä lapsia, ja Pelastakaa Lapset aloitti toiminnan paikallisyhdistystensä sekä muiden toimintaan koulutettujen vapaaehtoisten toteuttamana Punaisen Ristin ylläpitämässä vastaanottokeskuksessa Lahden Hennalassa joulukuussa 2015. Alkuvuodesta 2016 järjestö perusti tilan myös kahteen muuhun Punaisen Ristin keskukseseen Kiteellä ja Kemijärvellä sekä yhteen valtion keskukseseen Oulussa. Lapsiystävälliset tilat perustettiin keskusten sisältä löytyneisiin tiloihin, ja vapaaehtoistensa sekä yhteistyökumppaniensa tuella Pelastakaa Lapset -järjestö remontoi ja varusti tilat lapsille soveltuviksi. (Häikiö ym. 2017.)

Suomessa toiminta vastaanottokeskuksissa kohdennettiin alle kouluikäisille lapsille, joilla ei ollut suoraan pääsyä varhaiskasvatukseen tai muun kasvua ja kehitystä tukevan toiminnan piiriin. Lapsiystävällinen tila -toiminta tarjosi lapsille mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen. Samalla sen avulla tuettiin lapsen psykososiaalista hyvinvointia, kehitystä ja tiedollisia ja taidollisia valmiuksia. Vaikka toiminta kohdennettiin lapsille, huomattiin toiminnalla nopeasti olevan suuri merkitys myös vanhemmuuden tukemisessa. Vanhemmalle toiminta tarjosi hengähdyshetken, kun lapsen pystyi hetkeksi jättämään turvallisten aikuisten seuraan. Osa vanhemmista myös osallistui toimintaan joko vanhempana tai koulutettuna vapaaehtoisena. Näistä vanhemmista useampi kertoi oppineensa suomalaisten vapaaehtoisten toimintaa seurattessaan uusia lasten kanssa toimimisen tapoja, kuten hyviä ja turvallisia keinoja lapsen ohjaamiseen ja rajoittamiseen. Toimintaa toteutettiin vuoden 2019 loppuun mennessä Pelastakaa Lasten henkilöstön ja koulutettujen vapaaehtoisten voimin yhteensä seitsemässä vastaanottoyksikössä. Toimintaa oli vapaaehtoisten ja lasten määrystä riippuen noin 2–3 kertaa viikossa kaksi tuntia kerrallaan. Toiminnan päättymisen jälkeen Lapsiystävällinen tila ja sen tarvikkeet jätettiin vielä olemassa olevissa keskuksissa Oulussa ja Helsingissä vastaanottokeskusten asiakkaiden ja työntekijöiden käyttöön.

Lapsiystävällinen tila -toimintaa ja maahanmuuttajataustaisia lapsia sekä perheitä tutkinut lastenpsykiatri Heidi Parviainen kertoi LYT-toiminnan olleen siihen osallistuneiden lasten vanhempien mukaan yleisesti hyödyllistä lasten kehitykselle. Erityisesti vanhemmat korostivat lapsen oppimista, sosiaalisiin tilanteisiin pääsemistä ja niiden harjoittelua. Vanhemmat olivat myös havainneet positiivisia muutoksia lapsissa. Samalla korostui toiminnan emotionaalinen merkitys lapselle. Lapsiystävällisessä tilassa lapset saattoivat luoda suhteita myös vapaaehtoiisiin aikuisiin ja saada ajatuksiaan pois vaikeista tapahtumista. Vaikka vanhemmat saattoivat kokea toiminnan määrällisesti liian vähäiseksi, oli sillä heillekin suuri merkitys: *“Se, mikä sieltä eniten nousi, oli että vanhemmat hyvin tiedostavat varhaiskasvatuksen merkityksen lapsen psykososiaaliselle kehitykselle ja aika monet olivat siitä huolissaan ja jopa hädissään, että sellaista mahdollisuutta ei olisi...”* (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021.)

Pelastakaa Lapset on toteuttanut Lapsiystävällinen tila -toimintaa kansainvälisesti paitsi pakkomuuttoon liittyen, myös luonnonkatastrofien yhteydessä, kuten Balkanin tulvissa, Italian maanjäristyksissä sekä Yhdysvaltain hirmumyrskyissä (ks. Save the Children US 2021; Ballona ym. 2017). Serbiaan, Bosnia-Hertsegovinaan ja Kroatiaan vuonna 2014 iskeneiden tulvien aikaan Pelastakaa Lasten Balkanin toimisto avasi toistakymmentä Lapsiystävällistä tilaa erityisesti niille tulva-alueille, joissa onnettomuus kosketti suurta määrää lapsia. Samalla järjestö koulutti kentällä toimivia yhteistyökumppaneita lasten kanssa toimimisesta ja lapsikeskeisen työn johtamisesta erityisesti psykososiaalisen tuen osalta. (Pelastakaa Lapset NWB -haastattelu 27.4.2021, Dragan Licanin.)

Tulvan jälkeistä toimintaa arvioitiin toteutuksen jälkeen. Lapsiystävälliset tilat olivat tarjonneet lapsille turvan tunnetta ja vanhemmille lepoa sekä aikaa asioiden hoitamiseksi. Tämän lisäksi tiloista oli ollut hyötyä tilanteissa, joissa tulvat olivat sulkeneet suurimman osan kouluista. Tulvien jälkeen moni kouluista oli vasta palautumassa normaaliin, ja niissä tehtiin korjaustöitä. Vapaaehtoiset saattoivat näissä tilanteissa tukea lasten oppimista, ja lapsilla ja vapaaehtoisilla oli mahdollisuus toimia yhteistyössä koulujen kanssa. Mikäli lapsilla oli jo mahdollisuus

käydä koulua, saivat he Lapsiystävällisissä tiloissa apua kotitehtävien tekemiseen. (Pelastakaa Lapset NWB -haastattelu 27.4.2021, Dragan Licanin.)

Balkanin tulva-alueilla Lapsiystävällinen tila sai valtavaa kiitosta, ja sen hyöty sekä tarve tunnustettiin yhteisöissä ja perheissä. Kun interventio vihdoinkin päättyi, Lapsiystävällisten tilojen toivottiin jatkavan toimintaansa. Tilojen tarvikkeet lahjoitettiin paikallisille järjestöille ja toimijoille, jotta nämä voisivat mahdollisuuksien mukaan jatkaa toiminnan tarjoamista lapsille. Erityisen merkittävää toiminnasta teki se, että monilla tulva-alueilla suurin osa perheistä oli hyvin köyhiä, eikä lapsilla ollut mahdollisuutta käydä koulua. Toiminta oli heille jotain uutta ja "sellaista, mihin he eivät olleet tottuneet". Lapset ottivat toiminnan iloiten vastaan. (Pelastakaa Lapset NWB -haastattelu 27.4.2021, Dragan Licanin.)

Kriisien aikana avun antamiseen käytössä olevien tilojen turvallisuus ja yleinen turvallisuuden tunne tunnistettiin kyselyssä ja haastatteluissa merkittäväksi osaksi lasten huomioimista kriisitilanteessa. Joidenkin kyselyyn vastanneiden mukaan lasten olisi saatava olla ympäristössä, joka luo turvallisuudentunnetta. Tilojen merkitys korostui myös turvapaikanhakijalapsille tarjotussa Lapsiystävällinen tila -toiminnassa. Heidi Parviainen totesi, että vanhemmat saattoivat keskusteluissa kritisoida vastaanottokeskuksissa hyvin konkreettisia asioita, kuten juuri fyysisiä tiloja. Puutteellisten resurssien vuoksi vastaanottokeskukset saattavat sijaita paikoissa, joissa hyviä tai tarpeenmukaisia tiloja ei välttämättä ole tarjolla. Parviaisen mukaan toimintaa voisi kehittää takaamalla riittävän suuret tilat ja riittävän määrän vapaaehtoisia tai henkilökuntaa. Lapsiystävällistä tilaa voi hyödyntää monenlaisissa kriisitilanteissa, sillä se tukee äkillisessä muutoksessa jatkuvuutta ja kehitystä:

“-- Tutkimuksessani tuli monella tavoin esiin tilallinen ulottuvuus. Jos ajattelee sellaista kriisiä, jossa lasten tai perheiden käytössä olevat tilat muuttuvat, niin se, että lapsille tarjotaan turvattu tila, jossa mahdollistuu iän mukainen kehitystä tukeva toiminta ja leikki, on mielestäni olennainen asia. -- Jos perheen oma ympäristö jotenkin vaurioituu -- niin on tärkeää että vanhemmat saavat tukea siihen, että he pystyvät esimerkiksi lepäämään tai ikään kuin paikkaamaan niitä vaurioituneita perheen lasta tukevia rakenteita.”

(Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021.)

Parviaisen tutkimuksissa vastaanottokeskusten lasten ja vanhempien puheissa korostuivat tilojen tärkeys saamaan aikaan kun työntekijät usein puhuivat erilaisista palveluista. Yhtenä selityksenä ristiriidalle Parviainen pitää sitä, että työntekijät lähestyvät aihetta organisaation, resurssien ja olemassa olevien mahdollisuuksien kautta. Monet ovat asioita, joihin he itse eivät voi vaikuttaa. Perheillä taas tilanteessa korostuvat arki ja tietyn hetken tarpeet. Parviainen pitää vanhempien toiveita ja huolia ymmärrettävinä. Suomessa jo lastensuojelulaki ja muu säädäntö määrittelee, että lapsilla tulisi olla riittävät edellytykset kasvuun ja kehitykseen, tilallisista edellytyksistä alkaen. (Heidi Parviaisen haastattelu 26.4.2021.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET

Suomessa varautumiseen ja turvallisuuteen on kiinnitetty yleisesti paljon huomiota. Suomi onkin koettu turvallisiksi maaksi, ja arjen on mitattu olevan turvallisempaa kuin koskaan. Kaikkia kriisitilanteita ei kuitenkaan voida ennakoida tai ennalta estää. Tämän vuoksi monipuolinen varautuminen on tärkeää. Varautumisella ehkäistään häiriötilanteita, valmistaudutaan toimintaan sellaisten sattuessa sekä edistetään ja suunnitellaan toipumista. Tässä kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja toimijoilla on oma merkityksensä. Yhteistyöllä, suunnittelulla, kouluttamisella ja harjoittelulla turvataan toiminnan jatkuvuutta yllättävissäkin tilanteissa.

Lasten erityinen huomioiminen valmiussuunnittelussa on tärkeää, sillä kriisien suurimpiin kärsijöihin kuuluvat haavoittuvimmat ryhmät, kuten lapset sekä eri kieli- ja kulttuuritaustoista tulevat. Lapsella on hyvin rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin ja toimintaan. Haavoittuvuuteen liittyy lapsilla lisäksi kehitysvaiheille tyypillisiä psykologisia tekijöitä sekä riippuvuus aikuisista. Lasten erityisasema tulisikin huomioida aivan perusteista alkaen, sillä heidän lähtökohtansa ja tarpeensa ovat hyvin erilaisia kuin aikuisväestöllä. Tähän liittyy myös lasta tukevan sosiaalisen ympäristön, kuten perheen ja tärkeiden aikuisten tukeminen.

Etenkin maahanmuuttajaväestö ja maahanmuuttajataustaiset lapset voivat olla kriisitilanteessa poikkeuksellisen haavoittuvassa asemassa. Tähän voivat vaikuttaa esimerkiksi aikaisemmat traumaattiset kokemukset ja yhteiskunnalliset ongelmat, kuten köyhyys. Myös avun saaminen voi olla vaikeampaa kulttuurillisten ja kielellisten erojen vuoksi. Näitä tekijöitä on tärkeää tunnistaa yleisemminkin kriisivalmiuden ja -varautumisen kentällä, eikä vain maahanmuuttajataustaisten kanssa jo työskentelevien toimijoiden keskuudessa.

Häiriötilanteilla on lähes aina lapsiin kohdistuvia seurauksia, ja lasten ja perheiden asema tulisikin tiedostaa kaikissa tilanteissa. Kansainvälisesti lapset ja muut haavoittuvat ryhmät on jo pitkään tunnistettu erityistä huomiota vaativiksi muun muassa katastrofiriskien hallinnassa. Kansallisiin kriiseihin varautumisessa ja kriiseissä toimimisessa lasten ja muiden haavoittuvien ryhmien huomioimisessa on kuitenkin aukkoja. Haavoittuvien ryhmien ja yksilöiden huomioiminen tulisi nähdä myös kansallisesti tärkeänä osana riskienhallintaa.

Selvityksen myötä vahvistui huomio siitä, että lapset ja perheet jäivät usein valmiussuunnitelmissa piiloon tai osaksi yleisempää haavoittuvien ryhmien kategoriaa. Valmiussuunnitteluun tulisi lisätä konkreettisia neuvoja lasten ja perheiden kohtaamiseen kriiseissä. Lasten huomioimisen tarve on valmiussuunnittelussa tunnistettu, mutta laajempi keskustelu lasten ja muiden haavoittuvien ryhmien osalta on toistaiseksi jäänyt vähemmälle. Varsinaisesti lasten turvallisuuden painottaminen jää usein vain lapsitoimijoiden ja joidenkin asiaan erityisesti perehtyneiden viranomaistahojen varaan. Lasten ja perheiden puutteellinen huomioiminen osana valmiussuunnittelua ja -toimintaa ei selvityksen aineiston valossa ole poikkeuksellinen ilmiö muuallakaan Euroopassa.

Myös selvitykseen osallistuneet asiantuntijat totesivat yleisesti, että lasten ja maahanmuuttajataustaisten huomioimisessa osana valmiussuunnittelua ja kriisitilanteessa toimimista olisi parannettavaa. Tämä liittyy osaltaan myös normaaliajan yhteiskunnallisiin painotuksiin. Seikat, joihin normaalitilanteessa on kiinnitetty huomiota ja jotka on koettu säilyttämisen tai suojelemisen arvoisiksi, näkyvät kriisiajan toiminnassakin. Erityisen haavoittuvia ryhmiä voi muodostua eriarvoisuuden lisääntymisen ja muiden yhteiskunnallisten ongelmien myötä.

Erityisesti maahanmuuttajataustaisten ja muiden erikielisten lasten ja perheiden huomioiminen kriisivalmiudessa rajoittuu usein pelkästään turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskusten tai ”pakolaiskriisin” kontekstiin. Aineiston valossa voidaan todeta, että maahanmuuttajataustaisten ja muiden erikielisten lasten ja perheiden erityinen huomioiminen varautumisessa ja kriisitilanteissa on hyvin vähäistä. Maahanmuuttajataustaiset lapset ovat kuitenkin läsnä kaikenlaisten kriisitilanteiden sattuessa, ja heidät tulisi erityisen haavoittuvan asemansa takia tunnistaa omaksi erityisryhmäkseen. Maahanmuuttaja- ja muiden erikielisten lasten tukemiseksi tulisi lisäksi olla omankielistä informaatiota ja tukea sekä mahdollisuuksien mukaan kulttuuritulkkeja, joiden merkitys etenkin kansainvälisissä haastatteluissa korostui.

Erilaisten lasten ja perheiden haavoittuvuuden tunnistaminen vaatii yhteiskunnallista keskustelua ja eri viranomaistahojen sekä järjestöjen aktiivista dialogia. Toimintakenttä voi olla haastava ja moninainen, mutta samalla kentällä on paljon monipuolista osaamista, ja tämän osaamisen hyödyntäminen ja kehittäminen koetaan selvästi tärkeäksi. Kokonaisturvallisuuden ajatus on tuoda toimijoita yhteen turvallisemman ja kriisinkestävän yhteiskunnan rakentamiseksi. Dialogin ja yhteistyön avulla voidaan lisätä eri toimijoiden tietoisuutta lasten ja muiden haavoittuvien ryhmien tarpeista ja niiden huomioimisesta. Yhteistyö voi hyödyttää kaikkia osapuolia, ja sitä pitäisi lisätä ja hyödyntää järjestelmällisemmin. Turvallisuuskeskusteluun saataisiin näin uusia näkökulmia ja opittaisiin huomioimaan erilaisia kysymyksiä. Eri ihmisryhmien huomioimista valmiudessa edistää, että toimijat tunnistavat ryhmien tarpeet ja integroivat vaikutusten arvioinnin ja ryhmien huomioimisen toimintaansa. Kansalaisjärjestöillä on kokonaisturvallisuudessa merkittävä rooli, ja esimerkiksi lapsijärjestöt voivat merkittävästi lisätä tietoisuutta lasten tarpeista.

Selvityksen mukaan halukkuutta toimia lapsijärjestöjen kanssa usein onkin. Toisaalta esimerkiksi Euroopassa haasteena on ollut päättäjien vaihtuminen ja poliittisen tahtotilan muutokset. Kun dialogi on ollut avointa, ja järjestöille on tarjottu mahdollisuus harjoitusten ja koulutusten järjestämiseen muille toimijoille, yhteistyö on sujunut hyvin. Selvityksen vastauksista hahmottuu lisäksi järjestöjen verkostoitumisen merkitys, sillä järjestöjen erityisosaaminen nähtiin merkittävänä voimavarana yhteistyöverkostoissa. Yhteistyö toimijoiden välillä valmiusasioissa koettiin kannustavaksi, ja sen kehittämisen tarve tunnistettiin.

Selvityksessä on tullut esiin useita käytännöllisiä toimintamalleja, joita voitaisiin jatkossakin hyödyntää varautumisessa ja kriisitilanteiden sattuessa. Kriiseissä lasten erityisen haavoittuvuuden huomioiminen ja heidän osallistamisensa on tärkeää. Osallistamisella lasten oma ääni saataisiin mukaan turvallisuuskeskusteluun ja valmiussuunnitteluun. Mahdollisimman pian tarjotulla psykososiaalisella tuella voi taas olla valtava merkitys lapsen selviämiseen ja toipumiseen itse kriisitilanteesta. Lasten lisäksi tulisi myös kiinnittää huomiota perheiden ja erityisesti vanhempien tukemiseen, sillä he ovat lapsille oleellinen tukiverkko. Toimivina käytäntöinä aineistossa nousi esille muun muassa Lapsiystävällinen tila -toiminta sekä kouluille suunnattu osallistavan kriisinhallinnan työkalupakki, joiden periaatteita voitaisiin hyödyntää monipuolisemmin sekä valmiussuunnittelussa että tulevaisa kriisitilanteissa.

Kokonaisturvallisuuden kehittämiseen kuuluu eri toimijoiden mahdollisuuksien ja näkökulmien huomioiminen monipuolisesti. Näin kasvatetaan kattavaa kriisinkestävyyttä. Suomessa tähän on herätty, mutta esimerkiksi koronapandemia osoitti, että haavoittuvat ryhmät saattavat kärsiä kriisistä suhteettomastikin. Selvityksen mukaan turvallisuuskeskustelussa olisi tahtotilaa esimerkiksi lasten äänen kuulemiselle ja huomioimiselle. Työtä helpottaisivat avoimuus näkökulmille sekä osaamisen tunnistaminen, toimintatapojen sisällyttäminen tekemiseen ja tiedon vaihtaminen. Lapset jäävät helposti aikuisten varjoon yhteiskunnassa, mutta niin ei tarvitse olla. Turvallisuus kuuluu lapsillekin.

Tulevaisuudessa olisi hyvä perehtyä myös lasten huomioimiseen osana alueellista ja kunnallista valmiussuunnittelua. Nyt selvitys keskittyi valtakunnalliseen näkökulmaan Suomessa ja osin Euroopassa sekä Pelastakaa Lasten läheisten yhteistyökumppaneiden toimintaan. Lisäksi olisi tärkeä kuunnella lasten omia ajatuksia ja kokemuksia liittyen valmiuteen ja turvallisuuteen. Tässä selvityksessä lasten haastatteluja ei toteutettu. Samalla olisi hyvä huomioida myös muita erityisen haavoittuvia lapsiryhmiä kuin vain maahanmuuttajataustaisia, ja selvittää vielä laajemmin eri turvallisuustoimijoiden näkemyksiä lapsista kriisitilanteissa.

10 SELVITYKSESTÄ NOUSSUTTA SUOSITUSTA

Päätäjien, viranhaltijoiden, viranomais- ja järjestötoimijoiden tulee yhteistyössä

1. arvioida valmiuteen liittyvässä päätöksenteossa vaikutuksia lapsiin.

Päätöksenteossa ja toiminnan suunnittelussa tulee muistaa arvioida päätösten ja toiminnan vaikutukset lapsiin. Eri toimijoiden on toteutettava lapsivaikutusten ennako- ja jälkiarviointia omassa toiminnassaan ja sisällytettävä sitä myös suunnittelutyöhön.

2. nostaa lasten asema esiin valmiussuunnitelmissa.

Viranomais- ja järjestötoimijoiden valmiussuunnitelmissa on tärkeää huomioida lasten asema ja sisällyttää suunnitelmiin konkreettisia ohjeita lasten huomioimiseen kriisi- ja häiriötilanteissa.

3. ottaa eri ikäisiä lapsia ja lapsiryhmiä mukaan suunnitteluun.

Valmiuden ja varautumisen kysymyksiin sekä turvallisuuskeskusteluun on tärkeää ottaa mukaan myös lapsia. Lasten huomioimista voi kehittää osallistamalla heitä esimerkiksi koulujen kautta. Kouluissa on lisäksi hyvä keskustella lasten kanssa valmiudesta ja turvallisuudesta sekä miettiä lasten kanssa keinoja turvallisuuden parantamiseksi.

4. edistää kulttuuritulkkien ja eri kieli- ja kulttuuriryhmistä tulevien ammattilaisten mukanaoloa.

Maahanmuuttajataustaisten ja eri kielisten lasten huomioimisessa kriisitilanteissa tulee panostaa kielten osaamisen ja laadukkaan tulkkauksen lisäksi kulttuurisensitiiviseen kohtaamiseen. Tässä apuna voivat olla eri kieli- ja kulttuuritaustoista tulevat ammattilaiset ja vapaaehtoiset, joita olisi hyvä saada enemmän mukaan myös turvallisuus- ja auttamisorganisaatioihin. Muussa kuin virallista tulkkiä vaativassa työssä tukena voi käyttää myös kulttuuritulkkeja. Kieli- ja kulttuuriosaamisen lisäksi näillä toimijoilla tulee olla osaamista eri ikäisten lasten ja lapsiryhmien kanssa toimimiseen.

5. panostaa avoimeen, kiinnostuneeseen ja kunnioittavaan kohtaamiseen erilaisten perheiden kanssa.

Vanhemmat ja muut lasten tukena olevat aikuiset tarvitsevat erityisesti kriisitilanteissa kannustusta ja vahvistusta kyvyilleen toimia oikein lastensa tukena, myös silloin kuin perhemalli ja sen toimintatavat poikkeaisivat valtavirrasta.

6. tiivistää keskinäistä yhteistyötä.

Viranomaisten ja järjestöjen keskinäistä yhteistyötä ja yhteistyörakenteita tulee edelleen kehittää ja pyrkiä tunnistamaan toimijoiden erityistä asiantuntijuutta. Toimijoiden välillä on hyvä olla säännöllistä tiedonvaihtoa ja mahdollisimman avointa kanssakäymistä.

7. huolehtia, että koulutetaan lisää eri toimijoita kohtaamaan lapsia.

Lasten huomioimista voi parantaa myös kouluttamalla toimijoita eri ihmisryhmien huomioimisesta ja niiden erityistarpeista.

8. kehittää viestintää ja tiedottamista lapsille.

Lapset tarvitsevat kriisitilanteissa lapsen kehitykseen ja ikään sopivaa ja lapselle merkityksellistä tietoa. Tässä tulee huomioida myös eri kieli- ja kulttuuritaustoista tulevat sekä lukutaidottomat lapset ja heidän perheensä. Valmiussuunnitelmiin tulee kirjata, miten viestintä lapsille toteutetaan kriisitilanteen aikana.

9. ottaa perheet kokonaisvaltaisesti huomioon.

Vanhempia tai huoltajia tukemalla autetaan lapsia. Kriisi- ja evakuointitilanteissa on tärkeää varmistaa, etteivät lapset joudu eroon huoltajistaan. Jos kuitenkin näin käy, on varmistettava, että on olemassa suunnitelma, miten vanhemmista eroon joutuneista lapsista huolehditaan.

10. ottaa hyvät lapsia huomioivat toimintamallit laajemmin ja ennakoivasti käyttöön

Toimivaksi havaittujen toimintamallien, kuten Lapsiystävällinen tila -toiminnan periaatteita, tulee hyödyntää monipuolisemmin sekä valmiussuunnittelussa että tulevaisuudessa kriisitilanteissa. Normaaliolojen toiminta heijastuu kriisi- ja häiriötilanteissa toimimiseen. Hyviä toimintamalleja tulee ottaa käyttöön jo ennen uhkakuvien toteutumista. Jotta lasten sekä maahanmuuttajataustaisten huomioiminen voidaan taata kriisitilanteessa, on näiden ryhmien huomioimiseen panostettava jo ennen kriisitilanteen puhkeamista.

LÄHTEET

Al-Sharmani Mulki, Sanna Mustasaari & Abdirashid A. Ismail. (2018). "Uskonnollinen perheriitojen sovittelu suomalaisissa moskeijoissa: Kehittyviä rooleja ja muovautuvia käytäntöjä." Teoksessa Hiitola, Anis & Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, Palvelut ja Hyvinvointi - Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Vastapaino.

Ballona Elena S., Lucia Ghebregiorges, Federico Cellini, Flaminia Cordani, Anna Grisi, Antonella Inverno, Maura Socciairelli & Silvia Taviani. (2017). *Terremoto in Italia Centrale: L'intervento di Save the Children*. Save the Children Italia Onlus. https://resourcecentre.savethechildren.net/node/16181/pdf/terremoto-italia-centrale-il-nostro-intervento_0.pdf

Castaneda Anu E., Johanna Mäki-Opas, Satu Jokela, Nina Kivi, Minna Lähteenmäki, Tanja Miettinen, Satu Nieminen, Päivi Santalahti & PALOMA-asiantuntijaryhmä. (2018). *Pakolaisten mielenterveyden tukeminen Suomessa. PALOMA-käsikirja*. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Child Protection Working Group (CPWG). (2012). *Minimum standards for child protection in humanitarian action*. Global Protection Cluster, CPWG. https://resourcecentre.savethechildren.net/node/6819/pdf/cp_minimum_standards_english_2013_v2.pdf

Dash Genevieve F. (2020). "Ethical Considerations in Providing Psychological Services to Unaccompanied Immigrant Children." *Ethics & behavior* 30.2: 83–96. <https://doi.org/10.1080/10508422.2019.1623031>

Davidhizar Ruth & Ruth Shearer. (2002). "Helping Children Cope with Public Disasters: Support Given Immediately after a Traumatic Event Can Counteract or Even Negate Long-Term Adverse Effects." *The American journal of nursing* 102.3: 26–33. <http://www.jstor.org/stable/3522813>

Dybdal Anne-Sophie & Mie Melin (toim). (2013.) *Psychological First Aid Manual for Child Practitioners*. Save the Children. https://resourcecentre.savethechildren.net/node/7838/pdf/final_pfa.pdf

Ekholm Elina. (2015). *Työtä yhteisön ja yhteiskunnan hyväksi: Maahanmuuttajajärjestöt palveluiden tuottajina*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 53/2015. TEM. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-036-7>

Esquivel Giselle B., Geraldine V. Oades-Sese & Marguerite L. Jarvis. (2010). *Culturally Sensitive Narrative Interventions for Immigrant Children and Adolescents*. University Press of America.

Evakuointikeskuksen perustaminen (2015). Ohje sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoille. Toim. Anne Hujala. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2015:1. Helsinki.

Forsberg Tiina, Jari Strömberg, Saara Hirvonen & Marika Harjumaa. (2020). "Amorellan matkustajat evakuoitu – Viking Linen toimitusjohtaja: Onnettomuuden syynä joko tekninen vika tai inhimillinen erehdys". YLE verkkouutinen 20.9.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11554310>

Garoff Ferdinand, Samuli Kangaslampi & Kirsi Peltonen. (2019). "Development and Implementation of a Group Based Mental Health Intervention for Unaccompanied Minors." *Scandinavian journal of psychology* 60.1: 7–15. <https://doi.org/10.1111/sjop.12497>

GCIR. (2017). Grantmakers Concerned With Immigrants And Refugees. The Impact of Natural Disasters on Immigrants and Refugees in the United States: What Funders Need to Know in the Immediate Term. 25.09.2017

Haga Jon M, Lise E Stene, Tore Wentzel-Larsen, Siri Thoresen & Grete Dyb. (2015). "Early postdisaster health outreach to modern families: a cross sectional study" *BMJ Open*. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-009402>

Häikiö Jenni, Eveliina Viitanen, Kaisa Tervonen-Arnkill. (2017). *Child Friendly Spaces in Reception Centers: Supporting asylum seeking children and their families in Finland*. Pelastakaa Lapset ry. https://pelastakaalapset.s3.eu-west-1.amazonaws.com/main/2016/04/14154104/LYT_report_2017.pdf

Haravuori Henna, Laura Suomalainen & Mauri Marttunen. (2010). "Psychological Well-Being of the Young of Jokela and Kauhajoki-How Are the Young Doing Today?" *Duodecim* 126.22 (2010): 2661–2668.

Harjumaa Marika, Janne Toivonen & STT. (2020). "Matkustajat yöpyvät karille ajaneella Viking Gracella – laivaa ei siirretä ennen maihinnousua". YLE verkkouutinen 21.11.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11659877>

Hiitola Johanna & Marja Peltola. (2018). "Tuotettu ja koettu toiseus viranomaisten ja maahanmuuttotaustaisen vanhempien kohtaamisissa". Teoksessa Hiitola, Anis & Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi: kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Vastapaino.

Hiitola Johanna, Merja Anis & Kati Turtiainen. (2018). "Johdanto." Teoksessa Hiitola, Anis, & Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi: kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Vastapaino.

Huhtamalla Minna & Sipilä Sanna. (2021). Etelä-Karjalan alueellisen valmiuskeskuksen toiminta. LAB-ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala, Lappeenranta. Opinnäytetyöraportti 2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-202105128538>

IFRC Psychosocial Centre. (2018). *Talking and writing about psychosocial support in emergencies - advice and suggestions for communicators, media and emergency response personnel*. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. <https://pscentre.org/wp-content/uploads/2018/03/Talking-about-PSS-in-emergencies.pdf>

Kalliomeri Reetta, Katja Mettinen & Hanna Tulensalo. (2021). "Lapsen näköistä kehittämistä ja vaikuttamista". Teoksessa Tulensalo, Kalliomeri & Laimio (toim.) *Kohti lapsen näköistä osallisuutta*. Pelastakaa Lapset ry. <https://pelastakaalapset.s3.eu-west-1.amazonaws.com/main/2021/05/20140644/kohti-lapsen-nakoista-osallisuutta-kirja.pdf>

Koulutusverkostohanke. (2019). AVAK-kuvitus.

Kerkkänen Heikki & Minna Säävälä. (2015). *Maahanmuuttajien psyykkistä hyvinvointia ja mielenterveyttä edistävät tekijät ja palvelut*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 40/2015. TEM. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-008-4>

Lundberg Mattias & Alice Wuermli. (2012). "Introduction". Teoksessa Lundberg & Wuermli (toim.) *Children and Youth in Crisis: Protecting and Promoting Human Development in Times of Economic Shocks*. The World Bank.

Maahanmuuttovirasto. (2021). *Turvapaikkahakemukset 1/2015–12/2015*. Tilastohaku. <https://tilastot.migri.fi/#applications/23330/49?start=540&end=551>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. (2020). *Tukea perheen huoliin ja kriiseihin*. Verkkosivu. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/>

Mauranen Anna, Eva-Mari Aro, Riitta Hari, Sirpa Jalkanen, Markku Kulmala, Arto Mustajoki, Risto Nieminen, Ilkka Niiniluoto, Kari Raivio, Jorma Sipilä, Kirsi Tirri, Pekka Aula, Jaakko Kuosmanen & Rosa Rantanen. Suomalaisen Tiedeakatemian covid-19-asiantuntijaryhmä ja sihteeristö. (2021). *Taipuu vaan ei taitu – Koronapandemiasta Suomen kriisinkestävytyden vahvistamiseen. Suomalaisen Tiedeakatemian koolle kutsuman itsenäisen asiantuntijaryhmän kannanotto*. Suomalainen Tiedeakatemia. <https://www.acadsci.fi/kannanotto2021.pdf>

Midtbust Liv Gunvor Hove, Atle Dyregrov & Heidi Wittrup Djup. (2018). "Communicating with children and adolescents about the risk of natural disasters". *European Journal of Psychotraumatology*, 9:2 (2018) 1-8. <https://doi.org/10.1080/20008198.2018.1429771>

Mielenterveystalo. (2021). *Tietoa maahanmuuttajille*. Verkkosivu. <https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itse-hoito-ja-oppaat/oppaat/maahanmuuttajat/Pages/default.aspx>

Migrants in Countries in Crisis (MICIC) Initiative. (2016). *Guidelines To Protect Migrants In Countries Experiencing Conflict Or Natural Disaster*. MICIC Initiative. https://micicinitiative.iom.int/sites/micicinitiative/files/document/micic_guidelines_english_web_13_09_2016.pdf

Murtonen Kalle, Laura Suomalainen, Henna Haravuori & Mauri Marttunen. (2012). "Adolescents' experiences of psychosocial support after traumatisation in a school shooting". *Child and Adolescent Mental Health*. 17(1), 23–30. <https://doi.org/10.1111/j.1475-3588.2011.00612.x>

Nironen Saija. (2016). "Tuli on roihunnut useissa vastaanottokeskuksissa - Yle koosti syksyn tapaukset yhteen". Yle verkkouutinen 21.6.2016. <https://yle.fi/uutiset/3-8517586>

OECD. (2020). *What is the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants and their children*. OECD Policy Responses to Coronavirus. OECD. <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/what-is-the-impact-of-the-covid-19-pandemic-on-immigrants-and-their-children-e7cbb7de/>

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). *Valmiusasiat opetus- ja kulttuuriministeriön toimialalla*. Verkkosivu. <https://minedu.fi/valmiusasiat>

Opetushallitus. (2021a). *Kriiseihin varautuminen*. Verkkosivu. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kriiseihin-varautuminen>

Opetushallitus (2021b). *Psykososiaalisen tuen järjestäminen*. Verkkosivu. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/psykososiaalisen-tuen-jarjestaminen>

Pace Brian. (2000). "Helping Children Cope With Violence." *JAMA : the Journal of the American Medical Association*, vol. 284, no. 5, 654–654. doi:10.1001/jama.284.5.654.

Pelastakaa Lapset. (2021). *Lasten osallisuus*. Verkkosivu. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsen-oikeudet/lasten-osallisuus/>

Pelastakaa Lapset. (2021a). *Lapsilta opittua*. Verkkosivu. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/>

Pelastakaa Lapset. (2021b). *Kriisitilanteen kohtaaminen*. Verkkosivu. <https://www.pelastakaalapset.fi/ajankohtais-ta/kriisitilanteen-kohtaaminen/>

Pelastakaa Lapset. (2021c). *Tukea lapsille ja perheille*. Netari. Verkkosivu. www.pelastakaalapset.fi/tukea-lapsille-ja-perheille/netari/

Pelastustieto. (2019). "Jos sähköt ovat pitkään poikki, alueellinen valmiuskeskus auttaa – uusi malli käyttöön Etelä-Karjalassa." Verkoartikkeli 28.1.2019. <https://pelastustieto.fi/pelastustoiminta/varautuminen/jos-sahkot-ovat-pitkaan-poikki-alueellinen-valmiuskeskus-auttaa-uusi-malli-kayttoon-etela-karjalassa/#a61d0d26>

Perusopetuslaki 21.8.1998/628. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L7P29>

Petal Marla, Nick Ireland, Danielle Wade, Geoff Robinson, Michael Garaelulu, Tim Nelson, Lydia Baker, Zeynep Turkmen, Lou Pambid & Sae Kani. (2015). *Participatory School Disaster Management Toolkit*. Save the Children. https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/309_sc_participatory_school_disaster_management_toolkit_2016_06_ltr.pdf

Pirjatanniemi Elina, Inka Lilja, Maija Helminen, Kristiina Vainio, Outi Lepola & Anne Alvesalo-Kuusi. (2021). *Ulkomaalaislain ja sen soveltamiskäytännön muutosten yhteisvaikutukset kansainvälistä suojelua hakeneiden ja saaneiden asemaan*. Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-009-7>

Poijula Soili. (2016). *Lapsi ja kriisi - Selviytymisen tukeminen*. Kirjapaja. E-kirja ei sivunumerointia.

Poijula Soili. (2018). *Resilienssi - muutosten kohtaamisen taito*. Kirjapaja.

Poikonen Marjo. (2018). *Maahanmuuttaja lastensuojelun asiakkaana – kulttuuristen arvojen kohtaaminen*. Pro gradu. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/103554/1527670873.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Pösö Tarja. (2015). "How the Finnish Child Protection System Meets the Needs of Immigrant Families and Children". Teoksessa Skivenes, Marit, and Ravinder Barn (toim.) *Child Welfare Systems and Migrant Children: A Cross Country Study of Policies and Practice*. Oxford University Press.

Rapeli Merja. (2017). *The Role of Social Work in Disaster Management in Finland*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7227-1>

RedNet. (2021). *Henkisen tuen ryhmät*. Punaisen Ristin sivusto vapaaehtoisille. <https://rednet.punainenristi.fi/node/5547>

Saarinen Erja. (2020). "EAPN:n koronakriisiraportti: tilannekuva kriisin vaikutuksista haavoittuvassa asemassa oleviin." Verkkoartikkeli 7.8.2020. <http://www.eapn.fi/eapnn-koronakriisiraportti-tilannekuva-kriisin-vaikutuksista-haavoittuvassa-asemassa-oleviin/>

Sanastokeskus TSK. (2017). *Kokonaisturvallisuuden sanasto*. TSK 50. Sanastokeskus TSK ry. http://www.tsk.fi/tiedostot/pdf/Kokonaisturvallisuuden_sanasto_2.pdf

Save the Children US. (2021). *Historical Emergencies*. Verkkosivu. <https://www.savethechildren.org/us/what-we-do/emergency-response/historical-emergencies>

Save the Children. (2008). *Child Friendly Spaces in Emergencies: A Handbook for Save the Children Staff*. Save the Children. <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/2923/pdf/2923.pdf>

Sisäministeriö (2021a). *Kansallinen riskiarvio*. Verkkosivu. <https://intermin.fi/pelastustoimi/varautuminen/kansallinen-riskiarvio>

Sisäministeriö (2021b). *Laajamittainen maahantulo ja varautuminen: Sisäministeriö johtaa laajamittaiseen maahantuloon varautumista*. Verkkosivu. <https://intermin.fi/maahanmuutto/toimijat-ja-avastuut/laajamittainen-maahantulo-ja-varautuminen>

Sisäministeriö. (2019). *Kansallinen riskiarvio 2018*. Sisäministeriön julkaisuja 2019:5. Sisäministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-324-245-6>

Sosiaali- ja terveysministeriö, Opetus- ja kulttuuriministeriö & Terveystieteiden tutkimuskeskus. (2018.) *LAVA: Lapsivaikutusten arviointi*. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. <https://www.julkari.fi/handle/10024/136377>

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2006). *Psykososiaalinen tuki ja palvelut suuronnettomuudessa*. Asiantuntijaryhmän mui-tio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:81. STM. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504227184>

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2009). *Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut*. Opas kunnille ja kuntayhtymille. STM julkaisuja 2009:16. STM. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2910-4>

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2019). *Äkillisten traumaattisten tilanteiden psykososiaalisen tuen kehittämisen työryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:46. STM. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4090-1>

Sote-uudistus. (2021). *Mikä on hyvinvointialue?* Verkkosivu. <https://soteuudistus.fi/mika-on-hyvinvointialue>

Suomen Pakolaisapu. (2021). *Sanasto*. Verkkosivu. <https://pakolaisapu.fi/sanasto/>

Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö (SPEK) & Huoltovarmuusorganisaatio. (2019). *72 tuntia – Varautuminen kotona. Ohjeita häiriötilanteiden varalle*. Esite. <https://72tuntia.fi/wp-content/uploads/2019/10/Varautuminen-kotona-esite.pdf>

Terveys- ja hyvinvoinnin laitos (THL). (2021). *Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus. Käsitteet*. Verkkosivu. <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/tyon-tueksi/kasitteet>

The Alliance for Child Protection in Humanitarian Action. (2021). Verkkosivut. <https://alliancecpa.org/en>

The New Humanitarian. (2021). *Migration*. Verkkosivu. <https://www.thenewhumanitarian.org/migration>

Tilastokeskus. (2021). *Maahanmuuttajat väestössä*. Tilanne 8.6.2021. <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa.html>

Turunen, Tuija & Raija-Leena Punamäki. (2014). "Psychosocial Support for Trauma-Affected Students After School Shootings in Finland." *Violence and victims* 29.3: 476–491. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.vv-d-12-00059>

Turvallisuuskomitea. (2016). *Katsaus hybridiuhkiin ja niiden vaikutuksiin*. Seminaarijulkaisu. https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/04/Katsaus_hybridiuhkiin_TK2016.pdf

Turvallisuuskomitea. (2017). *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia*. Valtioneuvoston Periaatepäätös 2.11.2017. Turvallisuuskomitea. https://turvallisuuskomitea.fi/wpcontent/uploads/2018/02/YTS_2017_suomi.pdf

Turvallisuuskomitea. (2021). *Mikä on turvallisuuskomitea?* Verkkosivu. <https://turvallisuuskomitea.fi/turvallisuuskomitea/>

Ulkoministeriö. (2018). "Suomi tukee kansainvälistä yhteistyötä katastrofiriskien vähentämiseksi" Verkkouutinen 8.5.2018. https://um.fi/uutiset/-/asset_publisher/GRSnUwaHDPv5/content/suomi-tukee-kansainvalista-yhteistyota-katastrofiriskien-vahentamiseksi

Ulkoministeriö. (2021). *Humanitaarinen apu*. "Humanitaarinen apu tuo lievitystä hädän keskelle." Verkkosivu. <https://um.fi/humanitaarinen-apu>

UNESCO Institute for Statistics. (2017). *Literacy rates continue to rise from one generation to the next*. UNESCOstat. http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs45-literacy-rates-continue-rise-generation-to-next-en-2017_0.pdf

Valiola Virpi, Tytti Solantausta & Bitta Söderblom (2020). *Lapset puheeksi vastaanottopalveluissa –hankkeen loppuraportti*. 1.8.2017-31.7.2020 (AMIF). Maahanmuuttovirasto & MIELI Suomen Mielenterveys ry. https://mieli.fi/sites/default/files/inline/Hankkeet/TLP/lapset_puheeksi_loppuraportti_final_1.0.pdf

Valmiuslaki 29.12.2011/1552 <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111552>

Valtioneuvosto. (2021). *Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta*. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:48. Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-769-0>

Valtioneuvoston kanslia. (2020). *COVID-19 tutkimuskatsaus 6/2020*. Valtioneuvoston kanslia. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162511/COVID19_Tutkimuskatsaus_6-2020.pdf

Vantaa (2021). *Sosiaali- ja kriisipäivystys*. Verkkosivu. https://www.vantaa.fi/sosiaali- ja_kriisipaivystys

Vapaaehtoinen pelastuspalvelu (Vapepa). (2021). *Tämä on Vapepa*. Verkkosivu. <https://vapepa.fi/tama-on-vapepa/>

World Vision & IFRC. (2018). *Operational Guidance for Child Friendly Spaces in Humanitarian Settings*. World Vision International and IFRC Reference Centre for Psychosocial Support. <https://reliefweb.int/report/world/operational-guidance-child-friendly-spaces-humanitarian-settings-enar>

Yhdistyneet kansakunnat (YK). (2015). *The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf

YK yleissopimus lapsen oikeuksista. 20.11.1989. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Yli-Vakkuri Laura & Vesa Kotilainen. (2018). "Tavoitteena turvallinen yhteiskunta globaalisti." Teoksessa Siirtola Roope & Anne Palm (toim.) *Yhdessä enemmän - Kriisien hallintaa kokonaisvaltaisesti*. Laajan turvallisuuden verkosto WISE ry. https://www.widersecurity.fi/uploads/1/3/3/8/13383775/wise-yhdessa%20enem%20m%20n%20e2%80%93kriisienhallintaakokonaisvaltaisesti_2.pdf

2250 Nuoret, rauha & turvallisuus. (2021). Verkkosivu. <https://www.2250finland.fi/>

72tuntia. (2021). *Oikea tieto ja tietoturva*. Verkkosivu. <https://72tuntia.fi/oikea-tieto-ja-tietoturva/>

LIITE 1

PELASTAKAA LAPSET RY LASTEN HUOMIOIMINEN KRIISITILANTEISSA -KYSELY

Kyselyyn vastaava henkilö edustaa organisaatiotaan ja henkilön nimi näkyy vain kyselyn toteuttajille. Varsinaiseen julkaisuun ei käytetä kyselyyn vastanneen henkilön nimeä, eikä suoria lainauksia tehdä ilman vastaajan lupaa.

KYSELYN TAVOITE: Lapset kuuluvat häiriötilanteissa usein kaikkein haavoittuvimpiin ryhmiin. Kyselyllä kerätään tietoa osana Yhdessä lasten tueksi kriisitilanteissa -hankkeeseen kuuluvaa selvitystyötä. Selvityksen tavoitteena on tarjota koottua tietoa siitä, miten lapset ja lapsiperheet huomioidaan yhteiskunnan ja viranomaisten varautumisessa ja varautumissuunnittelussa. Erityisesti huomioidaan myös maahanmuuttajataustaiset ja muut erikieliset lapset ja perheet. Lisäksi pyritään avaamaan mahdollisia havaintoja puutteista tai aukoista, joiden täyttämiseksi kansalaisjärjestöillä, kuten Pelastakaa Lapsilla voisi olla rooli – tai joiden täyttämiseksi järjestö voi rakentaa suosituksia muille toimijoille. Selvitys tukee Pelastakaa Lasten sekä mahdollisuuksien mukaan muiden toimijoiden valmiuden kehittämistä niin suomalaisten kuin muualta Suomeen tulleiden lasten auttamiseksi erilaisissa kriisi- ja häiriötilanteissa. Tavoitteena on myös tarjota esimerkkejä siitä, miten muissa maissa on onnistuneesti pystytty tarjoamaan tukea lapsille sellaisissa laajoissa kriisi- ja häiriötilanteissa kuin mitä Suomessa voidaan odottaa toteutuvan.

MÄÄRITELMIÄ: Kyselyssä puhutaan varautumisesta ja valmiussuunnittelusta. Yleisesti kyselyssä käytetään termejä kriiseihin varautuminen (preparedness) ja vastaaminen (response). Valmiussuunnitelmaa käytetään, mikäli organisaatiolla on virallinen valmius- tai varautumissuunnitelma. Kriisi: Kyselyssä käytetään yleisesti sanaa kriisi. Turvallisuuskomitean kokonaisturvallisuuden sanastossa (TSK 2017) kriisiä kuvaillaan seuraavasti: ”Tehostettuja toimia vaativa tilanne, joka on vaarallinen, vaikea, sekava tai poikkeuksellinen. Kriisi voi olla esimerkiksi taloudellinen, poliittinen tai sotilaallinen. Kriisi voi olla kansainvälinen, kansallinen, alueellinen tai paikallinen. Yleiskielessä käytetään usein sanoja kriisi ja katastrofi. Monissa tapauksissa täsmällisempää olisi käyttää termiä häiriötilanne tai poikkeusolot.” Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (2017): Häiriötilanne on ”uhka tai tapahtuma, joka vaarantaa yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja tai strategisia tehtäviä ja jonka hallinta edellyttää viranomaisten ja muiden toimijoiden tavanomaista laajempaa tai tiiviimpää yhteistoimintaa ja viestintää. Häiriötilanteita ovat esimerkiksi vakavat luonnononnettomuudet, kuten myrskytuhot ja vedenpinnan äkillinen nousu. On olemassa myös ihmisen toiminnasta aiheutuvia häiriötilanteita, kuten mellakka ja terrorismi. Häiriötilanteita voi esiintyä niin normaalioloissa kuin poikkeusoloissakin. Häiriötilanne voi koskea esimerkiksi koko valtakuntaa tai olla alueellinen tai paikallinen. Häiriötilanne voi myös liittyä ainoastaan johonkin toimintoon, esimerkiksi rahahuoltoon.” Lapsen määritelmä: YK:n lapsen oikeuksien sopimus: ”Lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin.” Lapsella

tarkoitetaan siten kaikkia lapsia ja nuoria, jotka ovat alle 18-vuotiaita.

1. Pelastakaa Lapset saa käyttää nimeäni selvitysjulkaisussa (kyllä/ei)
2. Pelastakaa Lapset saa käyttää suoria lainauksia lähettämistäni vastauksista edustamani organisaation nimissä (kyllä/ei)

Vastaajan tiedot

3. Nimi
4. Sähköposti
5. Onko edustamasi taho viranomainen/ järjestötoimija/ muu, mikä?

Organisaatiosi kriisivalmius

6. Onko organisaatiollasi valmiussuunnitelma? (kyllä/ei)

Kokemus kriisitilanteista

7. Onko sinulla käytännön kokemusta tai tapausesimerkkiä, jossa organisaatiosi kriiseihin varautuminen tai vastaaminen on toteutunut tai näkynyt? Voit kertoa useammasta tapauksesta.

Kehitys

8. Miten kriiseihin varautuminen ja vastaaminen on mielestäsi kehittynyt organisaatiossasi?

Kansalaisjärjestöjen rooli kriisivastauksissa

9. Millaisena koet lapsijärjestöjen roolin kriiseihin varautumisessa ja vastaamisessa? Mitä sen pitäisi olla?

10. Millaisena koet yhteistyön eri toimijoiden välillä kriiseihin varautumisessa ja vastaamisessa lapsiin liittyen? Millaista toivoisit sen olevan?

Muuta huomioitavaa

11. Tuleeko sinulle mieleen muuta valmiuteen/lapsiin liittyvää huomioitavaa?

LIITE 2

PELASTAKAA LAPSET LAPSET KRIISEISSÄ -SELVITYS, KEVÄT 2021

Haastattelujen kysymysrunko

Kriisit/valmius

- Mitä mieltä olet lasten ja perheiden huomioimisesta kriisivalmiudessa Suomessa?
- Miten haavoittuvia ryhmiä ja lapsia on mielestäsi huomioitu valmiussuunnittelussa työkokemuksesi/tutkimuksesi perusteella? Onko näitä huomioitu tarpeeksi tai onko tässä tapahtunut muutosta viime vuosina?
- Millaisiin kriiseihin olet itse törmännyt työssäsi? Kuinka näiden kohdalla lasten huomioiminen mielestäsi onnistui?
- Millaisena olet kokenut viranomais- ja järjestötoimijoiden välisen yhteistyön kriisitilanteissa ja valmiussuunnittelussa? Mitä kehitettävää tässä mielestäsi olisi?

Maahanmuuttajalapset ja muut erikieliset lapset

- Selvityksessä nostetaan tarkastelun kohteeksi myös erityisesti maahanmuuttajalapset. Tiedätkö mitä erityistarpeita maahanmuuttajalapsilla on kriisitilanteissa?
- Entä erikielisillä yleisesti?
- Miten maahanmuuttaja- ja muut erikieliset lapset tulisi huomioida kriisitilanteissa?
- Muistetaanko maahanmuuttajalapset myös pakolaiskriisin ulkopuolisissa kriiseissä (esim. suuronnettomuudet tai sään aiheuttamissa häiriötilanteissa)?

Pelastakaa Lapset

Pelastakaa Lapset ry on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton, vuonna 1922 perustettu kansalaisjärjestö, joka edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa ja maailmalla.

pelastakaalapset.fi